

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง “การบริหารจัดการศึกษาของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร ในสมัยของ พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ศุสุสธมฺโม) เป็นเจ้าอาวาส” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ(Qualitative Research)มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบ 1)การบริหารจัดการศึกษาของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร ในสมัยที่พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ศุสุสธมฺโม) เป็นเจ้าอาวาส 2)รูปแบบ/แนวทางการบริหารจัดการศึกษาของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารในสมัยที่ พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ศุสุสธมฺโม) เป็นเจ้าอาวาส และ 3)รูปแบบ/แนวทางการส่งเสริม สนับสนุน การบริหารจัดการศึกษาของ พระธรรมปริยัติเวที(สุเทพ ศุสุสธมฺโม) ในฐานะเจ้าคณะภาค 15 โดยมีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การบริหารจัดการศึกษาโดยสงฆ์
2. วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร : การจัดการศึกษา
3. อัตตะชีวประวัติ และคุณูปการที่เป็นผลมาจากการบริหารจัดการศึกษาของพระธรรมปริยัติเวที(สุเทพ ศุสุสธมฺโม)
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การบริหารจัดการศึกษาโดยสถาบันสงฆ์

วัดเป็นสถาบันที่สำคัญในการสืบทอดหลักธรรมคำสอน และอุดมคติทางพระพุทธศาสนา ไปสู่สังคมและชุมชนไทย ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ของสังคมและชุมชนไทยผูกติดอยู่กับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นมาเป็นเวลายาวนาน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง และเป็นสัญลักษณ์แห่งความมีอารยธรรมอันสูงส่งของสังคม เป็นแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นศูนย์กลางสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมจิตใจ มีส่วนสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นบรรเทาปัญหาสังคมให้ธรรมขับเคลื่อน ให้สังคมเกิดการพัฒนา¹ วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ขาดไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้าน ละแวกบ้านใด ต่างก็มีวัดเป็นสมบัติร่วมกันของคนใน

¹ กองพุทธศาสนสถาน, วัดพัฒนา 50 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2550), 143-144.

ท้องถิ่น ประชาชนในแต่ละละแวกบ้านต่างก็มีความสัมพันธ์ความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับวัด² นอกจากนี้ วัดยังเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นสถานศึกษา ฝึกอบรมทางศิลปกรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียน ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ เป็นสถานพยาบาลที่รักษา ผู้เจ็บป่วย เป็นที่พักคนเดินทางเป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์ เป็นคลังวัสดุ เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือใช้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคน ในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต³ หน่วยราชการที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับวัดจึงเสนอแนวทางในการส่งเสริมบทบาทของวัด เพื่อให้เป็นที่พึ่งของสังคม ดังนี้ (1) การจัดให้มีการศึกษาพระธรรมวินัยแก่พระภิกษุสามเณร และประชาชน (2) การจัดให้มีการถวายความรู้และฝึกอบรมกรรมฐานแก่พระภิกษุสามเณร และประชาชน (3) การทำวัตรสวดมนต์ (4) การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน (5) การจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (6) จัดให้พระภิกษุสามเณรออกเยี่ยมเยียนชุมชน โรงเรียนและชาวบ้าน เพื่อเผยแผ่ธรรมให้เข้าถึงประชาชน และ (7) การปรับปรุงศาสนพิธีให้มีความหมายตรงตามพระธรรมวินัย ประหยัด เรียบง่ายและปราศจากอบายมุข⁴ นอกจากนี้วัดยังเป็นอุทยานการศึกษาอีกด้วย โดย เป็นศูนย์กลางชุมชน ที่ให้บริการความรู้ข่าวสารข้อมูล และรวมถึงให้การศึกษาตามอัธยาศัย และจัดให้เป็นแหล่งให้ความรู้ไม่จำกัดเพศและวัย รวมทั้งให้ความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังต่อไปนี้ คือ 1) ทางตรง ได้แก่ การจัดการเรียนการสอนให้มีครูหรือวิทยากรบรรยาย เช่น (1) จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ธรรมศึกษาบาลี และสามัญศึกษา (2) จัดตั้งศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ศูนย์อบรมเด็กด้อยโอกาสในวัด (3) จัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพ ศูนย์ฝึกอบรมทางศิลปกรรมเพื่อเสริมการประกอบอาชีพประจำวัน การฝึกสอนและสาธิตวิชาชีพสาขาต่าง ๆ จัดอบรมเกี่ยวกับงานพื้นบ้าน การเตรียมอาหารที่ถูกต้อง การทำนาทำสวน การสาธารณสุขมูลฐาน การให้ความรู้ทางกฎหมาย พร้อมทั้งตอบปัญหาให้แก่ชาวบ้านเป็นครั้งคราว (4) การจัดสอนและอบรมกรรมฐาน ฝึกการทำสมาธิเพื่ออบรมจิตใจ 2) ทางอ้อม ได้แก่ การจัดการเรียนการสอนแบบไม่มีครูผู้สอน สามารถศึกษาเรียนรู้ได้ด้วยตนเองจากสิ่งแวดล้อมหรือสื่อต่าง ๆ ที่สัมผัสได้ มีเนื้อหาสาระที่อยู่ในความสนใจและเป็น

²เรื่องเดียวกัน, 66.

³พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, 2541), 15-16.

⁴กองพุทธศาสนสถาน, วัดพัฒนา 48 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2548), 69-73.

ประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างละเอียด เป็นขั้นตอน เป็นหมวดหมู่ สามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วเข้าใจง่าย เช่น (1) การจัดนิทรรศการ (2) จัดต้นไม้พุดได้ โดยเขียนคติธรรม หรือคติพจน์ และการจัดสวนสมุนไพรโดยบอกสรรพคุณของต้นไม้ไว้ (3) การบรรยายภาพเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง โดยอาจจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวรรณคดี พุทธประวัติ มหาชาติชาดก หรือคำรายาต่าง ๆ (4) จัดทำพิพิธภัณฑ์ให้เป็นสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุ และของเก่าแก่ต่าง ๆ ควรเขียนชื่อสิ่งของพร้อมทั้งคำบรรยายประวัติความเป็นมา และคุณประโยชน์ของสิ่งนั้น ๆ (5) จัดทำเอกสารเกี่ยวกับธรรมะ เพื่อเผยแพร่แก่เด็กนักเรียนและประชาชน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าอุทยานการศึกษาในวัดมีความสำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนได้เป็นอย่างดี สถาบันสงฆ์ยังต้องทำหน้าที่ลดความขัดแย้งในสังคมดังที่ พระอริการสุนทร อากาศโร (แสงมณี) กล่าวว่า บทบาทและวิธีการของพระสงฆ์ในการส่งเสริมลดความขัดแย้งตามแนวทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ 2 ประการ คือ บทบาทหรือหน้าที่ต่อตนเอง และบทบาทหรือหน้าที่ต่อผู้อื่น พระสงฆ์จึงมีบทบาทและวิธีการของพระสงฆ์ในการส่งเสริมลดความขัดแย้งตามแนวทางพระพุทธศาสนา ใช้บทบาทตามภาวะที่มีอยู่เข้าไปมีส่วนร่วมการดำเนินกิจกรรมกับพระสงฆ์และประชาชนตามภารกิจของพระสงฆ์ใน 6 ด้านได้แก่ ด้านการปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ โดยสื่อกลางระหว่างศาสนจักรและอาณาจักร เพื่อการดำเนินกิจกรรมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้ใช้วิธีการส่งเสริมลดความขัดแย้งโดยทำหน้าที่สั่งสอนประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักศาสนจักรในด้านการปฏิบัติ วิกรรม และ มโนกรรม เพื่อดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีเกียรติและมีความสุขตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ย่อมก่อให้เกิดความสุขแก่ประชาชนนานัปการ ปัญหาต่างๆ ก็ลดน้อยลงไปเพราะอาศัยกำลังของพระสงฆ์⁵ อย่างไรก็ตามบทบาทขององค์กรภาครัฐกับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ย่อมมีความสัมพันธ์กันกับภารกิจของสงฆ์ ดังที่ พระพงษ์ศักดิ์ ฐิตเวที (อ่อนอุทัย) พบว่า บทบาทขององค์กรภาครัฐกับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ด้านการปกครอง การสาธารณสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่มีค่าเฉลี่ย ด้านการสาธารณูปการมี ด้านการศาสนศึกษามีค่าเฉลี่ย)และการศึกษาสงเคราะห์ แต่พบปัญหาในทางปฏิบัติหลายด้าน เช่น องค์กรภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่ได้เปิดโอกาส ให้กับพระสงฆ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมหรือแสดง

⁵ กองพุทธศาสนสถาน, วัดพัฒนา 50, 82-85.

⁶ พระอริการสุนทร อากาศโร (แสงมณี), “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการลดความขัดแย้งตามแนวทางพระพุทธศาสนา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

ความคิดเห็น ยังขาดการบริหารงานหรือดำเนินงานในการบริหารจัดการในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ดังนั้นองค์กรภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนเรื่องการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาและงบประมาณในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ก็จะเป็นการบริหารงานและการดำเนินงานที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาได้อย่างแท้จริง⁷ เช่นเดียวกับ พระอนุชา ทุมวโร (วงษ์ประพันธ์) ที่ศึกษา ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของวัดใน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า คณะสงฆ์ยังขาดงบประมาณในการพัฒนาในด้านต่างๆหลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาขาดการทำวัตรสวดมนต์เป็นประจำการทำงานที่ไม่ชัดเจนและเด็ดขาดการติดต่อสื่อสารไม่ชัดเจนการทำงานที่เฉื่อยชามักทำงานแบบการย่ำอยู่กับที่ไม่มีการพัฒนาสิ่งใหม่ๆการขัดแย้งกันระหว่างบ้านกับวัดการไม่ให้ความเคารพซึ่งกันและกันของผู้เฒ่า ที่ต้องปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ ปัญหา เรื่อง ของยาเสพติดให้โทษและอบายมุขอื่นๆ เป็นปัญหาสำคัญของคณะสงฆ์ที่ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วนข้อเสนอแนะ ได้แก่การจัดสรรงบประมาณที่มีอย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์มากที่สุดโดยเน้นเรื่องหลักๆที่จะพัฒนาคณะสงฆ์เช่นเรื่องการศึกษาธรรมศึกษาบาลีซ่อมแซมส่งเสริมสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์หาสิ่งกระตุ้นที่จะทำให้คณะสงฆ์ทำงานได้อย่างไวชัดเจนจัดการให้เจ้าอาวาสทุกวัดพาลูกวัดทำการสวดมนต์ทุกวันลงปาฏิโมกข์เป็นประจำไม่เพียงแค่นั้นหาวิธีแก้ไขข้อขัดแย้งของคณะสงฆ์และบ้านอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการเคารพกันรู้จักมีการพัฒนาสิ่งใหม่ๆที่เป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์หาวิธีป้องกันปัญหาเรื่องยาเสพติดช่วยกันสอดส่องดูแลให้ทั่วถึง⁸ พระมหาอุทัย วชิรเมธี (นิยม) ที่ศึกษา การบริหารงานตามหลักอิทธิบาท 4 ของเจ้าอาวาสในอำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า กาฬสินธุ์ เจ้าอาวาสควรเพิ่มบทบาทด้านการพัฒนาองค์ความรู้ในหลักธรรมด้านต่าง ๆ ให้กับประชาชนชาวบ้านในพื้นที่ให้สามารถนำหลักธรรมมาใช้และประยุกต์ใช้ในการพึ่งพาตนเองได้ ควรแต่งตั้ง

⁷ พระพงษ์ศักดิ์ ฐิตเวที (อ่อนอุทัย), “บทบาทขององค์กรภาครัฐกับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ในอำเภอเมืองปราจีนบุรีจังหวัดปราจีนบุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

⁸ พระอนุชา ทุมวโร (วงษ์ประพันธ์) , “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของวัดในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

คณะกรรมการในด้านการร่วมมือขึ้นมาให้คณะกรรมการบริหารงานร่วมมือกับสำนักพุทธศาสนาประจำจังหวัด จัดหลักสูตรฝึกอบรมหลักอิทธิบาท 4 ให้กับประชาชนชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่และหมู่บ้านได้มีโอกาสเรียนรู้และเข้าใจถึงหลักธรรมการใช้อิทธิบาท 4 ในการดำเนินชีวิต ควรสนับสนุนงบประมาณให้บุคลากรได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับองค์ความรู้ในการพัฒนาหลักธรรมคำสอนนำพาชีวิตเพื่อเป็นการส่งเสริมและผลักดันในด้านการบริหารเกี่ยวกับหลักธรรมต่างๆเพื่อให้เกิดเป็นแนวทางในการปฏิบัติและส่งเสริมให้เป็นนโยบายต่อไป⁹ นอกจากนี้ พระปริยญา ฝากกาย (รตนปญโญ) ศึกษาเรื่อง ประสิทธิภาพการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในอำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า พระสงฆ์ควรให้การสนับสนุนการศึกษาเพื่อให้เกิดการพัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนาและให้การส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรภายในวัดโดยมีการสอดแทรกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและการเรียนรู้อย่างบูรณาการ และควรจัดให้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาที่สนองต่อการพัฒนาชุมชนจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน¹⁰ เช่นเดียวกับ พระมหาอุทัย สิริคุตโต (เสาวรักษ์) ศึกษาเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการอำเภอพนมสารคามจังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า พระสังฆาธิการต้องมีการวางแผนนโยบายในการทำงานและควรสร้างความน่าเชื่อถือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่เสมอ สร้างความน่าเชื่อถือให้กับประชาชนในพื้นที่ให้เกิดความเคารพศรัทธาต่อพระภิกษุและพระพุทธศาสนาอยู่ตลอด และพระสังฆาธิการเองควรมีความประพฤติดี ในการเทศน์บรรยายควรรู้จักการเลือกใช้หัวข้อธรรมที่เหมาะสมกับผู้ฟัง และควรเรียนรู้ในการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ประกอบการเทศน์อยู่ตลอดในทันกับเหตุการณ์และสถานการณ์ปัจจุบัน และควรรู้จักที่จะเรียนรู้และศึกษาผู้ฟังก่อนรับนิมนต์เทศน์ในทุก ๆ ครั้ง และควรที่เรียนรู้และศึกษาเพิ่มเติมให้มีความรอบรู้ในเนื้อหาที่สอนและเทศน์อยู่ตลอดและควรสร้างส่งเสริมเรียนรู้ยกวิทยฐานะตัวเองให้มีวุฒิการศึกษาที่เหมาะสมกับบทบาทและควรที่จะสร้างส่งเสริมผลักดันให้ตนเองมีภูมิความรู้ที่น่าเชื่อถือ และรู้จักการเลือกใช้หัวข้อธรรมที่ฟังแล้วจริงใจอยู่ตลอด และควรมีการเรียนรู้ที่จะเลือกใช้สื่อสมัยใหม่

⁹พระมหาอุทัย วชิรเมธี (นิยม), “การบริหารงานตามหลักอิทธิบาท 4 ของเจ้าอาวาสในอำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), บทคัดย่อ.

¹⁰พระปริยญา ฝากกาย (รตนปญโญ), “ประสิทธิภาพการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในอำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

ประกอบการเทศน์อยู่ตลอดและควรที่จะรู้จักการเลือกใช้หัวข้อธรรมที่เหมาะสมกับวัยผู้ฟังอยู่เสมอ¹¹

กล่าวโดยสรุปเรื่องบทบาทของวัด ได้ว่า เป็นสถานที่จัดการศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำกิจวัตรของพระสงฆ์สามเณร เป็นโรงเรียน เป็นศูนย์กลางการสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนและแก้ปัญหาของชุมชนโดยมีพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินงาน

พัฒนาการการจัดการศึกษาโดยสถาบันสงฆ์ในประเทศไทย

พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เป็นครูมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เราจะเห็นได้ชัดที่สมัยพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวก 60 รูปออกไปประกาศพระศาสนายังดินแดนต่าง ๆ ทั่วอินเดีย เป็นการประกาศความเป็นครูครั้งแรกของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่นั้นมา¹² สำหรับประเทศไทยนั้นนับแต่โบราณมา วัดเป็นสถาบันที่ให้การศึกษาที่สำคัญตลอดมา การศึกษากระทำกันที่วัด โดยมีพระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้สูงกว่าชาวบ้านเป็นผู้จัดการศึกษาและเป็นครู เด็กชายจะถูกนำไปเป็นศิษย์วัดหรือสามเณรเพื่อศึกษาเล่าเรียน รวมทั้งการอบรมศีลธรรม และหลักธรรมทางศาสนา ทำให้เด็กชายส่วนมากอ่านออกเขียนได้ และมีความรู้ในด้านจริยธรรมของสังคมไทยถือเป็นเกียรติของตนเองและครอบครัว แสดงให้เห็นความสำคัญของสถาบันพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนเสมอมา¹³

วิถีชีวิตของคนไทยกับวัดผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น และสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน วัดกับชุมชนจึงแยกกันไม่ได้¹⁴ วัดจึงเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ที่หลากหลายทั้งที่เข้ามาร่วมกิจกรรมกับวัด และที่สำคัญวัดยังมีฐานะเป็นโรงเรียนอีกด้วย แม้ปัจจุบันความเป็นศูนย์กลางในบางเรื่องจะลดลงแต่ความสำคัญก็ยังคงอยู่ บทบาทของวัดยังคงมีค่อนข้างมาก คือ เรื่องของการ

¹¹พระมหาฤทัย สิริคุตโต (เสาวรักษ์), “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการอำเภอพนมสารคามจังหวัดฉะเชิงเทรา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

¹²Channarongs 22, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการจัดการศึกษาของไทย, เข้าถึงเมื่อ 12 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://channarongs22.wordpress.com/2011/07/24/>

¹³สมศักดิ์ บุญปู้, พระสงฆ์กับการศึกษาไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), 18.

¹⁴สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ความสำเร็จในการปฏิบัติการกิจของวัด: ศึกษาเฉพาะกรณี วัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), 8.

พัฒนาชุมชน การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาการจัดการศึกษา หรือการเป็นหน่วยสังคมสงเคราะห์และความเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจ ซึ่งยังคงมีอยู่มีเสื่อมคลายแต่อย่างใด วัดจึงมีบทบาทอย่างยิ่งในสังคมไทย¹⁵ ดังที่ จานง อติวัฒน์สิทธิ์ กล่าวไว้ว่า วัดและพระสงฆ์มีความสำคัญมาก ในการพัฒนาสังคม และการพัฒนาประเทศชาติให้ประสบผลตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ในแผนพัฒนาประเทศ จะไม่สำเร็จเลยหากไม่ได้รับความร่วมมือจากบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมพระสงฆ์เป็นกลุ่มสังคมกลุ่มหนึ่งที่มีศักยภาพในการพัฒนาสูงเพราะพระสงฆ์ ก็เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคมด้วยจึงมีความสามารถในการชักจูงประชาชนให้มีศรัทธาและกระทำในสิ่งที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้เป็นอย่างดี และเป็นที่พักของประชาชนคนไทยได้อย่างแท้จริง¹⁶ วัดจึงเป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของแต่ละชุมชนจนถึงประเทศ วัดเป็นสถานที่ฝึกอาชีพ เป็นสถานที่ให้การศึกษาระดับประถมศึกษาด้วย¹⁷ รัฐบาลเพิ่งจะยื่นมือเข้ามาจัดการในการศึกษาของประชาชนครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2414 ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีการตั้งโรงเรียนแห่งแรกในประเทศไทยในพระบรมมหาราชวัง และออกประกาศเปิดการสอนแก่เด็ก ๆ ในท้องที่ของตน แผนการศึกษาสมัยใหม่พัฒนาขึ้นมาจากพื้นฐาน ระบบการศึกษาดังกล่าว การมีพระภิกษุสงฆ์ที่มีความสามารถในการสอนกับมีสถานที่ในวัดเพียงพอแก่การจัดชั้นเรียน นับเป็นสิ่งเร่งเร้าสำคัญในการจัดให้มีโรงเรียนขึ้นในประเทศ¹⁸ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยจึงมีพัฒนาการมาเป็นลำดับโดยแบ่งออกตามยุคสมัย ได้ดังนี้

พระสงฆ์กับการจัดการศึกษาในสมัยพุทธกาล

สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงวางระบบศึกษาไว้เป็นสามขั้นตอนด้วยกันคือ ชั้นปริยัติ ชั้นปฏิบัติ และชั้นปฏิบัติ (1) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นส่วนสำคัญโดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ และการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานชัดเจน การศึกษาในสมัยพุทธกาล

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 12.

¹⁶ จานง อติวัฒน์สิทธิ์, *สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2545), 78.

¹⁷ ฐิติพร สะสม, “ศึกษาระบบการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษา: วัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเวียง จังหวัดน่าน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2553), 17.

¹⁸ ทินพันธุ์ นาคะตะ, *พระพุทธศาสนากับสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: หจก.สหภาพบล็อกและการพิมพ์, 2549), 4-7.

นั้นเป็นการศึกษาแบบมุขปาฐะ คือการท่องจำด้วยปากเปล่า (2) ปฏิบัติ ได้แก่การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีแล้วนำสู่ภาคปฏิบัติจริง ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางหรือบรรทัดฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน เรียกว่า ปฏิบัติ (3) ปฏิเวธ ได้แก่ผลของการปฏิบัติธรรมนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยบุคคล ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ยกฐานะจากปุถุชนธรรมดาขึ้นเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุดุธรรมขั้นนั้น ๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติ นั้น ไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้ฐานะหรือตำแหน่งแห่งพระอรินั้น ไม่มีการแต่งตั้งให้ จะรู้ได้ด้วยตนเอง เรียกว่า ปฏิเวธ

สรุปว่า การศึกษาในพุทธกาลถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะถือว่าผู้มีการศึกษาคือผู้เจริญ การศึกษาเป็นกระบวนการรองรับคนให้มีศักยภาพสูง สามารถทำการเผยแผ่สั่งสอนคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงความรู้ทุกสรรพศาสตร์แล้วนำศาสตร์แห่งความรู้เหล่านั้นมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้นั้นเอง¹⁹ ซึ่งพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เป็นครูมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เราจะเห็นได้ชัด ก็สมัยพระพุทธเจ้า ทรงส่งพระสาวก 60 รูปออกไปประกาศพระศาสนายังดินแดนต่าง ๆ เป็นการประกาศความเป็นครูครั้งแรกของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่นั้นมา²⁰

พระสงฆ์กับการจัดการศึกษาก่อนสมัยสุโขทัย

ในการจัดการศึกษาในสมัยนี้ วัดเป็นแหล่งให้การศึกษาในทุก ๆ ด้าน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาเอง ภาษาที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนเป็นภาษาคำเมือง และมีพระภิกษุเป็นผู้นำทั้งทางวัตถุ และจิตใจ วัดเป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษา ในสมัยแรก ๆ นั้น เปิดโอกาสให้เฉพาะชายเท่านั้นที่ได้รับการศึกษา แต่ต่อมาก็เปิดโอกาสให้หญิงเข้ามารับการศึกษาด้วย โดยตั้งขึ้นในรูปขององค์กรที่เรียกว่า “ภิกษุณี และสามเณรี” ซึ่งมีข้อบัญญัติบางอย่างเคร่งครัดกว่าพระภิกษุเสียอีก²¹ โดยมีจัดการศึกษาเพื่อมวลชน 2 รูปแบบ กล่าวคือ ส่วนทฤษฎี มีสำหรับผู้เริ่มเรียนให้การศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาศึกษาเรื่องในพระไตรปิฎก สอนให้รู้จักการ

¹⁹พระอธิการวีระพัฒน์ จิตสาโร (หุ้ย จันทร์ศรีนาถ), การศึกษาในพระพุทธศาสนา, เข้าถึงเมื่อ 21 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://mcucri.igetweb.com/articles/480973/html>.

²⁰พระมหาไทย, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการจัดการศึกษาไทย, เข้าถึงเมื่อ 21 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://mcucri.igetweb.com/articles/480978/html>

²¹สนิท ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับการศึกษา (กรุงเทพฯ: นิลนาราการพิมพ์, 2551), 172-173.

ปรับตัวเข้ากับผู้อื่น แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ส่วนการปฏิบัติ เน้นการลงมือกระทำ และมุ่งเน้นให้ผู้เรียนรับประโยชน์ 3 ประการ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์อนาคต และประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้วัดและพระสงฆ์จะเป็นผู้ดำเนินการจัดการศึกษาทั้งสิ้น²² นอกจากนี้ในวัดยังสามารถแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ในด้านศิลปวิทยาการต่าง ๆ ที่เคยได้อบรมจาก ครอบครัวมา จะเห็นได้ว่าสถาบันทั้งสามนี้ล้วนแต่มี บทบาทในการศึกษาอบรมสำหรับคนไทยในสมัยนั้นทั้งสิ้น²³

พระสงฆ์กับการจัดการศึกษาสมัยสุโขทัย

การศึกษาโดยทั่วไปในสมัยนี้จะเป็นลักษณะการบวชเรียน และเรียนเอง คือ สายฆราวาส และสายบรรพชิต ในสายฆราวาสจะศึกษาในเรื่องของวิชาชีพ เป็นการเรียนรู้ในระดับครอบครัว เครื่องญาติ ส่วนสายบรรพชิต คือ การบวชเรียน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สั่งสอนธรรม ความรู้และมีวัดเป็นศูนย์กลางการอบรม ในสมัยนี้มีการสนใจในการศึกษา อย่างมากจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 1205 พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใหม่ เรียกว่า “ลายสือไทย”²⁴ การจัดการศึกษาที่สำคัญสมัยนี้นอกจากบ้านแล้ว มีอีก 2 แห่ง คือวัด และสำนักปราชญ์ราชบัณฑิต การจัดการศึกษาโดยวัดในสมัยสุโขทัยแบ่งตามหลักการออกเป็น 4 องค์ความรู้ ดังต่อไปนี้²⁵ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา สำหรับการศึกษาด้านปริยัติธรรมในสมัยนี้นั้นมานพ พลไพรินทร์ กล่าวว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยกรุงสุโขทัยมี “วัด” เป็น โรงเรียนผู้บริหารหรือผู้จัดการศึกษาคือ พระ ส่วนครูสอนแบ่งออก 3 ประเภท คือ เจ้าอาวาสทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ พระภิกษุมีพรรษา มากกว่าห้าพรรษา ทำหน้าที่สอนพระภิกษุส่วนพระภิกษุผู้มีพรรษาน้อยจะทำหน้าที่สอนเด็กวัด²⁶

พระสงฆ์กับการจัดการศึกษาสมัยล้านนา

การจัดการศึกษาสมัยนี้ยังไม่มีระบบเหมือนปัจจุบัน การศึกษาจะเน้นอักษรศาสตร์และศาสนา สาระสำคัญของการจัดการศึกษาสมัยนี้ ได้แก่ สถานศึกษา อาศัยครอบครัวหรือบ้าน ชุมชน

²²สมศักดิ์ บุญปู, พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, 45-47.

²³ครูบ้านนอก, ประวัติความเป็นมาของการศึกษาไทย, เข้าถึงเมื่อ 21 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://blog.eduzones.com/lovely401/33203>.

²⁴รุ่ง แก้วแดง, ปฏิวัติวัฒนธรรมการเรียนรู้ (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542), 42.

²⁵คณัย ไชยโยธา, พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2543), 119-120.

²⁶มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ม.ป.ป.), 155-156.

และวัด โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาคือให้สมาชิกของสังคมมีความสามารถในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ สำหรับหลักสูตร จำแนกออกเป็น ส่วน ๆ ดังนี้ พุทธศึกษา อาชีวศึกษา การจัดการศึกษาสมัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ การจัดการศึกษาที่จัดให้สามัญชนทั่วไป เป็นการศึกษาที่มีอยู่ในครอบครัว ชุมชน วัด และวัง เป็นต้น การศึกษาที่จัดขึ้น ในวัด เป็นการศึกษาที่มีความมุ่งหมายเฉพาะ และจัดให้แก่บุคคลที่ต้องการบวชเรียน ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ชั้นสูง ในสมัยนี้พระสงฆ์ได้รับการยกย่องมาก เนื่องจากพระสงฆ์ได้มีบทบาทมากที่ เกี่ยวข้องกับบ้านเมืองในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะในด้านการเมืองและการจัดการศึกษา ตั้งแต่สมัย พระเจ้าโกนา เป็นต้นมา จึงนับได้ว่าพระสงฆ์มีบทบาทในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะสำคัญยิ่งคือด้าน การจัดการศึกษา²⁷

พระสงฆ์กับการจัดการศึกษาในสมัยกรุงศรีอยุธยา

การศึกษาจะเริ่มปรากฏชัดเจนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยทรงโปรดให้ มีการฟื้นฟูการเรียนพระปริยัติธรรม และจัดให้มีการสอบไล่เป็นครั้งแรก โดยทรงให้ขุนหลวงสรศักดิ์ จัดการสอบพระภิกษุสามเณรและทรงโปรดให้คณะสงฆ์เปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อให้กุลบุตร ที่เข้ามาบวชได้ศึกษาเล่าเรียน การจัดการศึกษาในสมัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ เพื่อการชำระ ไร่ซึ่งพระศาสนา เพื่อจำกัดผู้เข้ามาอาศัยพระศาสนาโดยวิธีการอันไม่ชอบ และเพื่อความเจริญรุ่งเรือง แห่งพระสัทธรรมหลักสูตรการเรียนการสอนในสมัยนี้แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นบาเรียนตรี สอน พระสูตร ชั้นบาเรียนโท สอนพระสูตรและพระวินัย ส่วนชั้นบาเรียนเอกสอน พระสูตร พระวินัย และพระธรรม สำหรับสถานศึกษา ได้แก่ พระที่นั่งในพระราชวังและวัด ในส่วนผู้สอนก็คือ พระมหาภคคิริย์ ราชบัณฑิต และพระภิกษุที่มีความรู้²⁸

นอกจากนี้ในสมัยอยุธยา มีลักษณะเด่นของการจัดการศึกษา สรุปได้ดังนี้²⁹

1. วัด เป็นศูนย์กลางการศึกษาทั้ง ของฆราวาสและของบรรพชิต แล้วเป็นศูนย์กลาง กิจกรรมต่างๆ ของสังคมพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญ ในการอบรมสั่งสอนประชาชน และ การที่วัดเป็นสำนักสั่งสอนวิชาการต่างๆ นั้นได้สืบประเพณีมาจากต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

²⁷ สมศักดิ์ บุญปู้, พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, 127-129.

²⁸ กรมการศาสนา, ประวัติการศึกษาคณะสงฆ์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสมุสภรณ์การเกษตร แห่งประเทศไทย จำกัด, 2551), 17-18.

²⁹ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดการศึกษาไทยตามแผนการศึกษาแห่งชาติอดีต – ปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542), 28-52.

2. วิชาชีพ เช่น การทำนา ทำสวน การช่างต่าง ๆ เช่น ช่างเหล็ก ช่างทอง ช่างหล่อ ช่างบาตร ก็สอนกันในครอบครัวหรือในวงศาคณาญาติ สำหรับชายหนุ่มที่หวังจะเอาดีทางวิชาการต่อสู้และป้องกันตัว เช่น วิชามวย วิชาฟันดาบ วิชากระบี่กระบอง ก็จะเล่าเรียนจากสำนักต่างๆ

3. ทางฝ่ายราชสำนัก นอกจากจะส่งพระราชกุมารไปศึกษากับพระสงฆ์ ตามพระอารามต่าง ๆ แล้วก็มักจะมีพระมหาราชครูและโหราธิบดีเข้ามา สอนนิติศาสตร์ อักษรศาสตร์ ราชประเพณี ตลอดจนวิชาการปกครอง และการรบพุ่งอื่นๆ อีกด้วย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า สมัยกรุงศรีอยุธยาเราได้รับปรัชญาการศึกษาทางฝ่ายราชสำนักจากศาสนาพราหมณ์ ทำให้ปรัชญาการศึกษาฝ่ายพุทธและพราหมณ์อยู่คู่กันมาตราบเท่าทุกวันนี้

ในสมัยนี้ถึงแม้ว่าจะมีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมมาก่อนก็ตาม แต่ไม่ถือว่าเป็นดำเนินการอย่างจริงจัง เนื่องจากขาดการประเมินผล และการศึกษาขึ้นเป็นไปตามอัธยาศัยของผู้สอนและผู้เรียน พระองค์จึงโปรดให้ทางคณะสงฆ์รับภาระ และเป็นธุระจัดการเรียนการสอนอย่างจริงจัง คือมีการกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน และการวัดผลประเมินผล ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงโปรดให้คณะสงฆ์เอาธุระในการเรียน การสอนอย่างจริงจัง คือใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี เป็นหลักสูตรสำหรับศึกษาและใช้วัดเป็นโรงเรียน³⁰ การจัดศึกษาของไทยในสมัยอยุธยา สถาบันทางศาสนา พระสงฆ์ และวัดเป็นองค์ประกอบสำคัญในการจัดการศึกษา ผู้ปกครองจะพาลูกหลานมาฝากไว้ที่วัดเพื่อให้พระภิกษุสอนศิลปวิทยาต่าง ๆ³¹

ในสมัยนี้ถือว่าวัดเป็นโรงเรียนสำหรับการจัดการศึกษาให้ความรู้แก่ประชาชนที่สำคัญยิ่ง เมื่อจบการศึกษาจากวัดหนึ่งแล้วจะถูกส่งไปยังอีกวัดหนึ่ง เพื่อรับเรียนวิชาชั้นสูงขึ้นไปอีก การศึกษาในยุคนี้จะเป็นการจัดการศึกษาโดยสงฆ์ที่อยู่ตามวัดต่าง ๆ อย่างแท้จริง โดยการจัดการศึกษาเป็นไปเพื่อฝึกบุคคลเข้ารับราชการเป็นทหารสำหรับรับใช้ชาติบ้านเมือง ทำให้พระสงฆ์ได้รับการเคารพและมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการจัดการศึกษา³²

โดยสรุปแล้ว การศึกษาสมัยอยุธยาไม่ต่างจากสมัยสุโขทัยมากนัก ส่วนที่แตกต่างกันก็คือ นโยบายการจัดการศึกษาเน้นด้านปริยัติ หรือคัมภีร์ธรรมมากขึ้น มีการจัดการศึกษาเป็นระบบโดย

³⁰รังษี สุทนต์, “จากการศึกษาในอดีตถึงการศึกษาที่บัณฑิตวิทยาลัย,” ใน *รวมบทความทางวิชาการ 20 ปีบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย* (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2551), 172.

³¹กระทรวงศึกษาธิการ, *200 ปีของการศึกษาไทย* (กรุงเทพฯ: องค์การตำราสุภษา, 2526), 3.

³²พระมหาสง่า สุภาโร(ณ ระนอง) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุเพื่อพัฒนาสังคมไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550), 9.

การกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน และการวัดผลประเมินผลชัดเจน ไม่เน้นการศึกษาด้านการปฏิบัติมากนักมีการมอบถวายสมณศักดิ์เพื่อเป็นแรงจูงใจในการศึกษาและดำรงสมณเพศสืบทอดพระศาสนา ส่วนสถานศึกษานั้นยังคงเรียนในพระบรมมหาราชวัง และวัดบางวัด สำหรับผู้สอนก็จะมีพระมหากษัตริย์เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภ์ มีราชบัณฑิต พระเถระผู้ใหญ่ร่วมกัน อีกประการหนึ่ง สมัยอยุธยามีการทำศึกสงครามกับพม่าหลายครั้ง พระภิกษุถือได้ว่าเป็นผู้นำของพุทธศาสนิกปฏิบัติที่ถูกต้องจนสิ้นสุดสมัยกรุงศรีอยุธยา³³

พระสงฆ์กับการจัดการศึกษาในสมัยธนบุรี

การจัดการศึกษารัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงครองราชย์สมบัติได้ 15 ปี (พ.ศ. 2311-2325) ซึ่งเป็นช่วงที่บ้านเมืองเริ่มตั้งตัวของการกอบกู้ชาติ พระองค์ทรงเหน็ดเหนื่อยกว่ากษัตริย์พระองค์ใดๆ แต่กระนั้นก็น่าสรรเสริญน้ำพระทัยของพระองค์ที่ไม่ทอดทิ้งพระราชกรณียกิจทางด้านพระศาสนาและการศึกษา³⁴ การศึกษาในสมัยนี้ ช่วงแรกขาดการศึกษาในระยะหนึ่ง เพราะการอพยพกระจายกันไปตามชนบทเพื่อหนีภัยข้าศึก เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชทรงว่างจากศึกสงครามแล้ว ทรงโปรดให้มีการเรียนพระปริยัติธรรม เหมือนสมัยอยุธยาทุกประการ³⁵ คือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศาสนูปถัมภ์ควบคุมการศึกษาของพระภิกษุสามเณรอย่างใกล้ชิด แต่เนื่องจากกรุงธนบุรีมีประวัติศาสตร์ที่สั้น ทำให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนาดำเนินไปไม่ได้เต็มที่ที่บ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อยไม่ทราบว่าจะสงฆ์ท่านจัดการศึกษาอย่างไร ส่วนมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำนุบำรุงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก การศึกษาของคณะสงฆ์กำลังจะเจริญรุ่งเรืองแต่ก็ให้เกิดความยุ่งยากขึ้นปลายรัชสมัยของพระองค์³⁶

การศึกษาสมัยธนบุรีสรุปได้ว่า สถานศึกษา การเรียนการสอน และการวัดผลประเมินผล ได้ดำเนินตามแบบอย่างจากสมัยอยุธยา โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระสงฆ์เป็น

³³พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, 2541), 15-16.

³⁴เรื่องเดียวกัน, 17.

³⁵สมศักดิ์ บุญปุ, การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทย, เข้าถึงเมื่อ 21 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent&articlegroup_id=157, 4.

³⁶เฉลิมพล โสมอินทร์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุตราไพศาล, 2546), 132.

ผู้ดำเนินการสอน ส่วนที่แตกต่างของการศึกษาสมัยชนบุรีกับสมัยอยุธยา ก็คือสมัยอยุธยาเน้นด้านคันถธุระแต่สมัยชนบุรีเน้นวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นสำคัญ³⁷

พระสงฆ์กับการจัดการศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคแรก

การศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เหมือนกับสมัยอยุธยา กล่าวคือ วัง กับวัด เป็นสถาบันที่จัดการศึกษาที่สำคัญให้กับประชาชนทั่วไป ซึ่งหลักฐานปรากฏชัดเจนในหนังสือของเซอร์ จอห์น เบาริง อัครราชทูตของประเทศอังกฤษ ที่กล่าวว่า “การศึกษาตั้งต้นแต่การโกนจุกแล้วเด็กชายถูกส่งไปอยู่วัด เรียนอ่านและเขียนคำสอนศาสนาจากพระ” แสดงว่า พระได้รับมอบหมายให้จัดการศึกษาและโรงเรียนก็เป็นโรงเรียนวัด หรืออยู่ติดกับวัดเป็นส่วนมาก³⁸

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การศึกษาไทยในสมัยนี้มีการพัฒนาที่รวดเร็วมก คือการตั้งโรงพิมพ์ภาษาไทยของคนไทยเป็นแห่งแรกในวัดบวรนิเวศวิหารในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ทรงเห็นประโยชน์ของการพิมพ์หนังสือมาแต่แรก จึงให้มีการพิมพ์หนังสือพุทธศาสนา และโปรดให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงในพระบรมหาราชวัง เพื่อพิมพ์หนังสือราชการ โดยพิมพ์หนังสือ “ราชกิจจานุเบกษา” ขึ้นเป็นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2401 สำหรับสถานศึกษานั้น ยุครัชกาลที่ 1-2 ใช้พระที่นั่งมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สำหรับการศึกษาของชนชั้นเจ้านาย และสำหรับประชาชนทั่ว ๆ ไป ให้ไปศึกษาตามวัดต่าง ๆ พอถึงยุครัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าให้ใช้พระอารามบ้างทรงสร้างเก๋งบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน โปรดให้ถวายเพลพระภิกษุที่มาสอนหนังสือด้วย³⁹

สมัยรัชกาลที่ 2 ทรงดำเนินการปฏิรูปการศึกษาพระปริยัติธรรม ใหม่เพื่อกวัดขันให้บรรดาพระภิกษุสามเณร ได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรม และมีความรู้มากขึ้น โดยโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระสังฆราช (มี) จัดการปฏิรูปการเรียนการสอนใหม่ โดยแบ่งการเรียนเป็นประโยคตั้งแต่ประโยค 1-9 และมีการกำหนดให้มีการสอบเป็นประโยคตั้งแต่นั้นมา⁴⁰ ส่วนสถานศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ 1-2 ได้แก่ หอมณเฑียรธรรมภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ท้องพระโรงเจ้านาย

³⁷พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), *บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สยามนคร, 2540), 156.

³⁸สมหมาย จันทรเรือง, *พัฒนาการศึกษาไทยอดีต ปัจจุบันและในสหัสวรรษใหม่* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยบูรพา, 2544), 25.

³⁹สมศักดิ์ บุญปู้, *พระสงฆ์กับการศึกษาไทย*, 218-220.

⁴⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 51-52.

และวัดต่าง ๆ ในรัชกาลที่ 3 ได้แก่ เก่งที่ริมหอพระปรีดไถ่ในบริเวณพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย และพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และวัด ต่อมารัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้มีการสร้างเก่ง 4 หลัง สำหรับราชบัณฑิตสอนหนังสือพระภิกษุหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม⁴¹

พระสงฆ์กับการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 9

การศึกษาแต่เดิมมานั้นจะเป็นแบบอุปถัมภ์ กล่าวคือ ไม่มีโรงเรียน ไม่มีสถานบันการศึกษานอกจากวังและวัดเป็นสถานบันการศึกษที่สำคัญ พ่อแม่สอนลูกในครอบครัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษา จึงมีพระราชดำริที่จะปรับปรุงการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ จึงเริ่มมีการศึกษาเป็นระบบโดยจัดตั้งโรงเรียนแห่งแรกเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2414 ซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาได้ขยายการศึกษาสู่ประชาชนอย่างกว้างขวางโดยตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดสำหรับราษฎรเป็นแห่งแรก คือ โรงเรียน วัดมหรณพาราม เมื่อ พ.ศ. 2427 รวมถึงการจัดตั้งโรงเรียนในพระอารามทุกแห่ง และการที่จัดตั้งโรงเรียนในวัดนี้ก็เพื่ออาศัยพระสงฆ์จัดการและเป็นผู้สอนไปด้วย ดังที่โครงการ ร.ศ. 117 กำหนดไว้ว่า “โรงเรียนบูรพท ก ข นโม ควรจะตั้งตามวัดแทบทั้งนั้น เว้นแต่หมู่บ้านพลเมืองมากไม่มีวัดเพียงพอแก่การเป็นโรงเรียนในหมู่บ้านนั้น รัฐบาลจะได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นนอกจากที่วัดให้พ่อแก่เด็กเรียน ในจังหวัดนั้น”⁴² รัชกาลที่ 5 จะมีนโยบายการปฏิรูปการศึกษาของชาติอย่างสมัยใหม่ให้เป็นแบบตะวันตก และมีการขยายการศึกษาให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง แต่พระองค์ก็ได้ทรงทอดทิ้งแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญของชาตินั้น คือทรงไม่ทิ้งวัด โดยทรงแต่งตั้งให้พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษา และทรงใช้ศาลาวัดเป็นโรงเรียนให้โรงเรียนตั้งอยู่ในวัด มีพระสงฆ์เป็นครูสอนเด็กๆ เป็นผู้บริหารการศึกษาขั้นต้น นอกจากนี้ พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาสมัยใหม่ด้วย⁴³

ในช่วงสมัยในปี พ.ศ. 2435 มีการจัดตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดทั้งในกรุงเทพและหัวเมืองต่าง ๆ โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการให้พระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในวัดสอนศิษย์ในวัด การศึกษาของไทยในสมัยต่อมาได้เปลี่ยนแปลงไปตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2411 หรือที่

⁴¹กรมการศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์ (กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2542), 2-4.

⁴²สมศักดิ์ บุญปู้, พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, 250-254.

⁴³พระสุวรรณธู อินทุริยสิ่วโร (ลิ้ม), “ศึกษาเปรียบเทียบการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทยกับคณะสงฆ์ในประเทศกัมพูชา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), 32.

เรียกว่าโครงการร.ศ. 117 เป็นพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีสถานะเป็นกฎหมายฉบับแรกที่ว่าด้วยการจัดการศึกษาของชาติ ในระยะนั้นคณะสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือในการขยายการศึกษาตามหัวเมืองต่าง ๆ เป็นอันมาก พระภิกษุสงฆ์ได้รับการขอร้องให้ช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ฝ่ายโรงเรียน ด้านการสร้างโรงเรียนในวัดและรับเป็นครูเท่าที่จะทำได้ พระภิกษุสงฆ์ได้ช่วยแก้ไขเรื่องความต้องการในเรื่องครูได้ดีที่สุด⁴⁴

ในปี พ.ศ. 2464 มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาใช้บังคับแก่เด็กอายุระหว่าง 7-14 ปี ให้เข้าโรงเรียน โดยมีผลบังคับใช้ทั่วประเทศเมื่อปี พ.ศ. 2478 ทำให้วัดหลายวัดต้องดัดแปลงศาลาเป็นโรงเรียนประชาบาล หลังจากปี พ.ศ. 2479 จำนวนโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัดเริ่มลดลงบ้าง เมื่อรัฐบาลตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นแต่ก็ยังคงผูกพันอยู่กับวัด โดยยังมีชื่อวัดนำหน้าชื่อโรงเรียนและเจ้าอาวาสก็ยังคงสนับสนุนปัจจัยต่าง ๆ ต่อโรงเรียนวัดเหล่านั้น⁴⁵

โดยนัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าคุณค่าของสถาบันสงฆ์และพระพุทธศาสนาที่มีต่อการศึกษาของประชาชนและของสังคมโดยรวมของประเทศ พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์เป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อการศึกษาของชาวไทยมาช้านานเป็นเวลาต่อเนื่องมาหลายศตวรรษ มิฉะนั้นแล้วคนไทยส่วนมากอาจเป็นผู้ไม่รู้หนังสือก็ได้ นอกจากนั้นสถาบันสงฆ์ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการแก้ปัญหาเรื่องความขาดแคลนครูและสถานที่ ซึ่งมีส่วนให้โครงการศึกษาของชาติบรรลุผลสำเร็จได้ ซึ่งจะเห็นว่าตั้งแต่อดีตมา แม้ในเรื่องของการจัดการศึกษาก็ต้องพึ่งพระพุทธศาสนามาโดยตลอด โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ให้การศึกษาด้านจริยธรรมหรือศีลธรรมแก่เยาวชนไทยตามหลักพระพุทธศาสนาควบคู่กับการสอนหนังสือ แม้เมื่อทางราชการยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือจัดการศึกษาของประชาชนแล้วก็ตาม บรรดาพระภิกษุสงฆ์ก็ยังมีส่วนเป็นผู้ดำเนินการและเป็นผู้สอนเยาวชนในโรงเรียนวัดอยู่เสมอมา จนถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ในสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นต้นมา หน้าที่สำคัญเช่นนั้นของวัดและพระสงฆ์ จึงได้เปลี่ยนไปอยู่ในความรับผิดชอบของรัฐบาล แต่ถึงกระนั้นในปัจจุบันก็ยังมีโรงเรียนที่อยู่ในวัดจำนวนมากและอยู่นอกวัดอีกจำนวนหนึ่งที่ใช้ชื่อวัดนำหน้าและได้รับการสนับสนุนจากวัด ซึ่งแสดงให้เห็นอิทธิพลและวัฒนธรรมในด้านจิตใจที่ได้รับจากสถาบันพระพุทธศาสนาโดยตรง คือพระภิกษุสงฆ์และวัด⁴⁶

⁴⁴ สมศักดิ์ บุญปู้, พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, 19.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, 20.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, 20-21.

การศึกษาอย่างมีระเบียบเช่นนี้ ทำให้เด็กไทยมีความสำคัญในการเป็นพุทธศาสนิกชนมากขึ้น มีผลทำให้ประชาชนชาวไทยมีความรู้สึกนึกคิดไม่แตกแยกและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน⁴⁷

ในปีพ.ศ. 2542 มีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายลูกของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 81 ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า “รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรมคือให้มีกฎหมายการศึกษาแห่งชาติ” รัฐจึงต้องจัดทำหลักสูตรสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา หลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนาขั้นพื้นฐานให้ได้เรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาขึ้นไป และตามพระราชบัญญัติมีมติคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบมาตราที่ 6 ว่า ให้รัฐสนับสนุนการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และแผนกสามัญ ให้เรียนอย่างมีคุณภาพเท่าเทียมกันกับที่รัฐสนับสนุนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติของรัฐ⁴⁸ ซึ่งการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ของประเทศได้ เปิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2432 ที่มหาธาตุวิทยาลัย ต่อมา พ.ศ. 2439 ได้รับพระราชทานนามว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต่อมาทางคณะสงฆ์ได้เปิดมหาวิทยาลัยสงฆ์เพิ่มอีกแห่งหนึ่งที่วัดบวรนิเวศน์ในปี พ.ศ.2436 และได้รับพระราชทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย⁴⁹ โครงสร้างและแผนการศึกษาของชาติในยุคต่อมาจึงไม่ได้กล่าวถึงการศึกษาของพระสงฆ์ส่วนการวัดผลการศึกษา ใช้วิธีการสอบแปลปากเปล่ามาจนถึง พ.ศ.2459 จึงได้เปลี่ยนมาใช้ในการสอบแบบข้อเขียนทุกประโยค สำหรับการสอบมีการกำหนดให้สอบปีละครั้งตั้งแต่ปี พ.ศ.2436 จนถึงปัจจุบัน แผนกบาลีตั้งแต่ชั้นประโยค 1-2 ถึงป.ธ. 3-4 จัดให้มีการสอบในต่างจังหวัดเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2476 และดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน โดยทางแม่กองบาลีสนามหลวงมอบหมายให้เจ้าคณะภาคแต่งตั้งกรรมการนำข้อสอบไปยังสนามสอบต่างจังหวัดแล้ว นำใบตอบมาตรวจรวมกันที่กรุงเทพมหานคร⁵⁰

⁴⁷ สมศักดิ์ บุญปุ, พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, 22.

⁴⁸ พระราชวรเมธี (ประยูร ธรรมจิตโต), การคณะสงฆ์กับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), 1.

⁴⁹ สมศักดิ์ บุญปุ, การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทย, เข้าถึงเมื่อ 21 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?, 6.

⁵⁰ พรชูลี อาชาวำรุง, การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี ของวัดสุทธิวารี จังหวัดนนทบุรี (กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและแผนการศึกษา, 2547), 21.

การจัดการศึกษาของสงฆ์ : ศาสนศึกษา และการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาที่จัดขึ้นโดยสถาบันสงฆ์แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะคือ (1) การศึกษาสำหรับภิกษุสามเณร ประกอบด้วยประเภทต่าง ๆ เช่น พระปริยัติธรรม แผนกธรรมพระปริยัติธรรม แผนกบาลี การศึกษายาสามัญระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการเรียกชื่อว่าการศึกษายาสามัญ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษานอกระบบ การศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาระดับอุดม ส่งเสริมและสนับสนุนให้ศึกษาตอนในสถาบันอุดมศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์และมหาวิทยาลัยทั้งของรัฐและเอกชน เป็นต้น (2) การศึกษาสำหรับพุทธศาสนิกชน อุบาสก อุบาสิกา และเยาวชน ประกอบด้วยประเภทต่าง ๆ เช่น ธรรมศึกษา พุทธศาสนาวินิจฉัย การศึกษาก่อนวัยเรียน การศึกษาปฐมวัย ศูนย์การศึกษาเด็กเล็ก การศึกษายาสามัญระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ การศึกษาสู่การปฏิบัติ ได้แก่ การศึกษาอาชีพ และกรรมฐาน การศึกษาระดับอุดมศึกษา เปิดโอกาสให้เยาวชนและนิสิตนักศึกษาเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ (3) การศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การจัดหาและช่วยเหลือสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ แก่สถาบันการศึกษา เช่น การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ มอบทุน มูลนิธิ แนะนำแก้ไขปัญหา⁵¹

จากข้อมูลที่น่าเสนออาจสรุปได้ว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่ภิกษุสามเณร และฆราวาส โดยมีหลักสูตรต่าง ๆ ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี หลักสูตรปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย และหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา⁵²

การจัดการศึกษาในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม

การศึกษาพระพุทธรศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่า

⁵¹ พระไพฑูริย์ ศรีบูรินทร์, “บทบาทของเจ้าอาวาสในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดเพชรบุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 32.

⁵² สมปอง มากแจ้ง, การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544), 34.

ภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย⁵³ การศึกษานักธรรมมิได้เป็นประโยชน์ต่อภิกษุสามเณรเท่านั้น แม้ผู้ที่ยังครองฆราวาสวิสัยก็จะได้รับประโยชน์จากการศึกษานักธรรมด้วย โดยเฉพาะสำหรับเหล่าข้าราชการครู จึงทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมสำหรับฆราวาสขึ้นเรียกว่า “ธรรมศึกษา” มีครบทั้ง 3 ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับหลักสูตรนักธรรมของภิกษุสามเณร นับเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น⁵⁴ การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน มีระบบจำแนกได้ดังนี้ (1) หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรม (2) หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกบาลี (3) หลักสูตรปริญญา ได้แก่ พุทธศาสตรบัณฑิต พุทธศาสตรมหาบัณฑิต พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ ศาสนศาสตรบัณฑิต ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (4) หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งเป็นการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการ⁵⁵

การศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี มีการจัดการเรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียน โดยวัดและท้องถิ่นดำเนินการเอง วัดที่เปิดเป็นสำนักเรียนแล้วมีกฎระเบียบเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมไม่เหมือนกัน ต่างดำเนินงานตามความเหมาะสม สภาพการจัดการศึกษาภายในสำนักเรียนโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเรียน ผู้ที่เป็นครูสอนก็มีได้กำหนดว่าต้องมีวุฒิคู แต่หากมีความรู้ในเนื้อหาที่จะสอนและมีศรัทธาที่จะสอนก็สามารถเป็นครูสอนได้⁵⁶ โดยมีโครงสร้างการบริหารสำนักเรียน ดังแผนภูมิที่ 2

⁵³ พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณันท์, “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม” (คุษฎีนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา ภาควิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 195-198.

⁵⁴ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, **สอบธรรม ของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. 2550** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2550), 269-272.

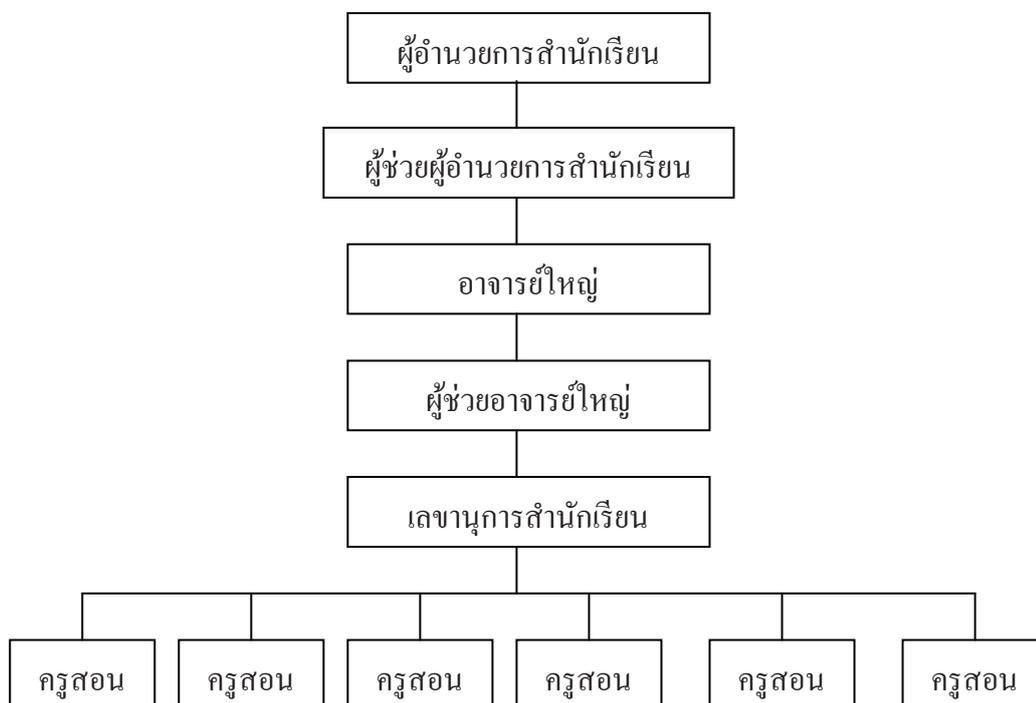
⁵⁵ กรมการศาสนา, **คู่มือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี** (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2542), 105-106.

⁵⁶ กรมการศาสนา, **การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี** (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2541), 15.

แผนภูมิที่ 2 โครงสร้างการบริหารจัดการของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมขนาดเล็ก
ที่มา: กรมการศาสนา, การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี
(กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2541), 15.

สำหรับสำนักเรียนขนาดใหญ่จะมีระบบการบริหารที่ชัดเจน มีการแบ่งงานกันทำ ครูผู้สอนไม่ต้องรับผิดชอบงานบริหาร โดยมากจะมีการจัดการเรียนการสอนทั้งนักธรรมและบาลี สำนักเรียนบางแห่งอาจมีการสอนทั้งนักธรรม บาลี และพระปริยัติธรรมสายสามัญรวมอยู่ในสำนักเรียนเดียวกัน ดังแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรมขนาดใหญ่
ที่มา: กรมการศาสนา, การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี
(กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2541), 15.

หลักสูตรการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม

หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายนักธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร และธรรมศึกษาสำหรับแม่ชีและพุทธศาสนิกชนทั่วไป มีหลักสูตรที่ประกาศใช้ปัจจุบัน ดังนี้ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท ธรรมศึกษาชั้นเอก⁵⁷

หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี หลักสูตรประโยคบาลีสนามหลวงที่ยุติใช้ในปัจจุบัน มีดังนี้ ประโยค 1-2 และเปรียญตรีปีที่ 1-2 หมวดบาลีศึกษา ประโยค ป.ธ. 3 ประโยค ป.ธ. 4 ประโยค ป.ธ. 5 ประโยค ป.ธ. 6 ประโยค ป.ธ. 7 ประโยค ป.ธ. 8 และ ประโยค ป.ธ. 9⁵⁸

พระสงฆ์กับการจัดการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ในวัด

สำนักงานเลขาธิการแม่กองบาลีสนามหลวง อธิบายไว้ว่า ปัจจุบันคณะสงฆ์ได้แบ่งการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ดังนี้

การศึกษาแผนกบาลี มีแม่กองบาลีสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบตั้งแต่ พ.ศ.2489 เป็นต้นมา โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 8 ชั้น และผู้เรียนจบตั้งแต่ประโยค ป.ธ. 3 จนถึงประโยคป.ธ. 9 จะได้รับการแต่งตั้งเป็นพระมหาเปรียญ การเรียนพระปริยัติแผนกบาลีที่ 9 ประโยค ได้ใช้ตำราประกอบการศึกษาคือ หนังสือไวยากรณ์ หนังสือขัมมปทัฏฐกถา 8 เล่ม หนังสือมังกคัตถทีปนี 2 เล่ม หนังสือสมันตปาสาทิกา 5 เล่ม หนังสือวิสุทธิมรรค 3 เล่ม หนังสืออภิธรรมมัตถกวิภาวินี 1 เล่ม คู่มือสัมพันธ์ คู่มือฉันทลักษณ์ และคู่มือบูรพภาค

การศึกษาแผนกนักธรรม แม่กองธรรมสนามหลวง ได้กำหนดตามชั้นเรียนคือ นักธรรมชั้นตรี ใช้หนังสือ คือ วิชากระทู้ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิตเล่มที่ 1 วิชาธรรม ใช้หนังสือนวโกวาทแผนกธรรมวิภาคและคิหิปฏิบัติ วิชาพุทธประวัติ ใช้หนังสือพุทธประวัติเล่ม 1-3 หนังสือปฐมสมโพธิ วิชาศาสนพิธี ใช้หนังสือศาสนพิธีเล่มที่ 1 และวิชาวินัย ใช้หนังสือนวโกวาทส่วนวินัยบัญญัติ และวินัยมุขเล่ม 1 ส่วนนักธรรมชั้นโทใช้หนังสือคือ วิชากระทู้ ใช้หนังสือศาสนสุภาษิตเล่มที่ 2 วิชาธรรม ใช้หนังสือธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2 วิชาพุทธประวัติใช้หนังสือนุพุทธประวัติ วิชาศาสนพิธีใช้หนังสือศาสนพิธีเล่ม 2 วิชาวินัย ใช้หนังสือวินัยมุข เล่ม 1-2 สำหรับนักธรรมชั้นเอก ใช้หนังสือ คือ วิชากระทู้ธรรมใช้หนังสือพุทธสุภาษิตเล่มที่ 3 วิชาธรรม ใช้หนังสือธรรมวิจารณ์

⁵⁷พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ, “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม”, 199-202.

⁵⁸เรื่องเดียวกัน, 205.

ส่วนปรมัตถปฏิบัติปาฐาและสังสารวัฏ สมถกัมมัฏฐาน มหาสติปัฏฐาน และคิริमानนทสูตร วิชา พุทธประวัติใช้หนังสือพุทธานุพุทธประวัติ และปฐมสมโพธิ วิชาวินัยใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม 3 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับ พ.ศ.2505 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษารูปแบบหนึ่งของคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของพระสงฆ์ ซึ่งมีมูลเหตุสืบเนื่องมาจากการ จัดตั้งโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษาและบาลีวิสามัญศึกษาสำหรับนักเรียนวัดกล่าวคือ ภายหลังจาก ที่การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและสภาการศึกษา มหา มกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2432และ พ.ศ.2489 ตามลำดับได้เจริญก้าวหน้า มากขึ้นทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงได้จัดแผนกมัธยมขึ้นมาเรียกว่าโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา กำหนดให้มีการเรียนบาลี นกธรรม และความรู้ชั้นมัธยม โดยรับผู้ที่สำเร็จชั้นประถมปีที่ 4 ต่อมา เมื่อโรงเรียนบาลีมัศึกษานี้ได้แพร่ขยายออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่ง มีพระภิกษุและสามเณร เรียนกันมาก ทางคณะสงฆ์โดยองค์การศึกษาจึงได้กำหนดให้เรียกโรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่า โรงเรียน บาลีวิสามัญศึกษาสำหรับนักเรียนวัดโดยมติดคณะสังฆมนตรีและกระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบ กระทรวงให้โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษา เปิดทำการสอบสมทบในชั้นตัวประโยค คือ ประถมศึกษา ปีที่ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้ตั้งแต่ พ.ศ.2500 เป็นต้นมาและเมื่อสอบได้แล้วก็ยังสามารถ รับ ประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย ปัจจุบันการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมจำแนก ออกเป็น 4 หลักสูตร คือการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกนกธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการจัดการเรียนสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายของ กระทรวงศึกษาธิการ การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรีตาม หลักสูตรศาสนศาสตรบัณฑิต และหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต⁵⁹ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนก สามัญศึกษา เป็นฐานรองรับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาต่อไป ดังนั้นผู้บริหารต้องมุ่งที่ผลสัมฤทธิ์ และบริหาร โดยการมีส่วนร่วม รวมทั้ง ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีการพัฒนาตน เพื่อนำไปสู่การ พัฒนาคณะ และการพัฒนางานในที่สุด เพราะการศึกษาในระดับนี้เป็นการศึกษาที่จะขึ้นสู่ระดับ มหาวิทยาลัยและประกาศนียบัตร มีศักดิ์และสิทธิ์เช่นเดียวกับโรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ทุกประการ จึงมีผู้นิยมจัดตั้ง และมีผู้เรียนมากขึ้นตามลำดับ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ แผนกศาสนศึกษาได้จัดกลุ่ม แบ่งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาทั่วประเทศออกเป็น

⁵⁹พระชาติรี ชูตินุชโร (อนุเคราะห์), “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช, 2554), 24-25.

14 กลุ่ม การจัดการศึกษาโรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษานั้นเป็นการจัดการศึกษาในระบบตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 เพื่อสนองนโยบายของรัฐ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ ประชากรของชาติให้เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข และมีทักษะในการดำรงชีวิตในสังคม ให้เป็นสุข พัฒนาภูมิความรู้ของพระภิกษุ-สามเณร ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ การบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นองค์กรหลักที่ควบคุม และส่งเสริมการจัดการศึกษาโดยตรง⁶⁰

การศึกษานอกระบบโรงเรียน กล่าว สมตระกูล กล่าวว่า บทบาทพระสงฆ์ในการให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนดังนี้ เป็นผู้ประสานงานในกิจกรรมการศึกษา เช่น กลุ่มสนใจวิชาชีพระยะสั้น ห้องสมุด ฯลฯ เป็นผู้ชี้แนะหน่วยราชการหรือเอกสารต่าง ๆ ที่ชาวบ้านขอความช่วยเหลือ รวบรวมความต้องการด้านการศึกษาของชุมชน ประชาสัมพันธ์งานการศึกษานอกโรงเรียน เป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ชุมชน เป็นผู้รวบรวมและเผยแพร่วิทยากรใหม่ ๆ เป็นผู้นำในการให้การศึกษ และพัฒนาชนบท⁶¹ กิริติ ศรีวิเชียรกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของรัฐว่า เป็นการให้การศึกษแก่พระสงฆ์ ประชาชน และลูกหลานประชาชนรอบวัด เป็นสถานที่เรียนวิชาสามัญของพระสงฆ์ที่สูญเสียโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน ให้การศึกษาระดับอุดมศึกษาแก่พระสงฆ์และฆราวาส ให้การศึกษแก่เด็กก่อนวัยเรียน ซึ่งเป็นลูกหลานของประชาชนรอบวัดเป็นสถานที่สอน ฝึกอบรมอาชีพที่จำเป็นแก่คนหนุ่มสาวรอบวัด⁶²

กล่าวโดยสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาในปัจจุบันนอกจากจะจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว วัดยังทำหน้าที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาสังเคราะห์ ประเภทต่าง ๆ ให้กับประชาชนอีกด้วย ดังที่สุภา อูทโท ศึกษา “บทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (2541- 2560)” พบว่า บทบาทพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า ควรมีบทบาท 3 ด้านด้วยกันคือ 1) บทบาทต่อตนเอง ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยให้แตกฉาน 2) บทบาทต่อองค์กรสงฆ์ ได้แก่ การจัดวัดให้สงบ สะอาด และมีสถานที่ปฏิบัติธรรม จัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด

⁶⁰พระครูใบฎีกาบุญชู ชูติปัญญา (บุญวงศ์), “รูปแบบการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา” วารสารการบริหารและพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 4, 3 (กันยายน-ธันวาคม 2555): 108-109.

⁶¹กล่าว สมตระกูล, “วัด : สถาบันการศึกษาที่ถูกลืม” วารสารการศึกษานอกโรงเรียน 18, 102 (กรกฎาคม- สิงหาคม 2524): 42.

⁶²กิริติ ศรีวิเชียร, วัดพัฒนา 28 (กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2528), 111-119.

ให้มีความหลากหลายมากขึ้น และ 3) ตั้งวิทยาลัยพัฒนาพระสังฆาธิการทั่วประเทศและปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น รวมทั้ง การปลูกจิตสำนึกในด้านศีลธรรม ทั้งในและนอกวัด⁶³

การจัดการศึกษาสงเคราะห์ในวัด การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือ การศึกษาอื่นนอกจากศาสนศึกษาหรือสถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียนการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาประชากรของประเทศให้เป็นกำลังคนที่มีคุณภาพประสิทธิภาพในการรักษาความมั่นคงของชาติ และสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติอย่างยิ่ง ซึ่งบทบาทพระสงฆ์ไทย ได้ทำหน้าที่จัดการศึกษาและให้การศึกษแก่คนไทยตั้งแต่อดีตมาแล้ว เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นสภาพการณ์ต่างๆ เปลี่ยนไปทำให้บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ลดลง ก็คงเหลือแต่การศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์คือการให้การสงเคราะห์แก่รัฐในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน ได้รับการศึกษา มีพระสงฆ์เป็นครู การศึกษาสงเคราะห์เป็นการศึกษาที่นอกเหนือจากการศึกษาภาคปริยัติธรรม โดยแบ่งเป็น 4 ประเภท คือ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาและศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด⁶⁴

1. โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดจัดตั้งขึ้นเพื่อให้การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรมวัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์ จัดตั้งตามระเบียบกรมการศาสนา โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ของไทยเราตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ไม่ได้สอนเฉพาะเรื่องพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ได้จัดให้มีการเรียนการสอนวิชาการต่างๆ เข้ามาเสริมด้วย เช่น ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ ดนตรี นาฏศิลป์ และวัฒนธรรมไทย เป็นต้น เพื่อให้เด็กและเยาวชนที่มีใจรักในวิชาการเหล่านี้ได้เรียนรู้อย่างเต็มที่ และเกื้อกูลกับวิชาที่เด็ก เรียนในโรงเรียนประจำ แต่ปัญหาของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ที่หนักอกผู้บริหารมาตลอด ก็คือ ขาดทุนทรัพย์ในด้านจัดการศึกษา ในสำนักเรียนใหญ่หรือวัดใหญ่ในเมืองที่มีฐานะดี เพราะมีรายได้จากศาสนสมบัติของวัด เช่น ค่าเช่าตึกอาคารพาณิชย์ และที่ดินของวัด(ที่กัลปนาสงฆ์)ก็สามารถจัดการศึกษาได้อย่าง

⁶³สุภา อุตโท, “บทบาทพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (2541-2560)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), 21.

⁶⁴คณะสงฆ์อำเภอบ้านหมอ, การศึกษาสงเคราะห์ที่จัดขึ้นในวัด, เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://songbanmoh.myreadyweb.com/article/topic-11535.html>

ยังยืนถาวร แต่ถ้าเป็นนักเรียนเล็กๆ หรือวัดเล็กๆ ไม่มีทุนทรัพย์ก็ไม่สามารถจะจัดการศึกษาให้ดำเนินไปได้โดยตลอด ต้องอาศัยกำลังศรัทธาของชาวบ้าน และครูบาอาจารย์จากโรงเรียนภายนอกเข้ามาช่วยสอน นอกจากนั้น ก็จะมีปัญหาบุคลากร คือ พระที่สอน ถ้าเป็นนักเรียนเล็กๆ จะหาพระเป็นอาจารย์สอนยากอยู่ เพราะไม่ใช่ว่าเป็นพระแล้วจะสอนธรรมะได้ทุกรูปทุกองค์ ไป หรือสอนได้ แต่ไม่ค่อยดี เด็กไม่เข้าใจ ก็เกิดการเบื่อหน่าย จึงมีการดำเนินงานศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในรูปลักษณะใหม่ ซึ่งจะมีการบริหารจัดการในเชิงรุก โดยมีการปรับบทบาทใหม่แตกต่างจากในอดีต เพื่อให้เหมาะสมกับสังคมสมัยใหม่ กล่าวคือ จะมีบทบาทอันหลากหลาย กว้างขวาง รองรับกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มเป้าหมายของสังคม นอกจากจะพัฒนาเด็กและเยาวชนแล้ว ยังมีบทบาทที่จะพัฒนากลุ่มข้าราชการและกลุ่มประชาชนทั่วไป เพื่อสร้างระบบภูมิคุ้มกันที่ดี ให้กับประชาชน ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในวิชาการต่างๆ แบบไม่มีวันหยุด ทั้งวันเสาร์ วันอาทิตย์ วันพระ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในรูปลักษณะใหม่ จะเป็นพลังสำคัญที่จะพัฒนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้กับคนในชุมชนแบบครบวงจร ภายใต้การสนับสนุนของประชาชนในชุมชนเองอย่างเข้มแข็ง เพื่อพัฒนาคุณภาพทุกช่วงวัยของชีวิตของประชาชนให้เป็นคนดี มีปัญญาและมีความสุขยิ่งขึ้น

2. โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์

โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์เป็นโรงเรียนอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาของเอกชน อยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ดำเนินการกิจการคณะสงฆ์เพื่อพัฒนาส่งเสริมและสงเคราะห์เด็กและเยาวชนเพื่อให้เขาเหล่านั้นมีโอกาสก้าวล่วงความยากจนยิ่งขึ้น โดยเน้นธรรมะสำหรับโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ประกอบด้วย สังกหัตถ์ 4 (ส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน) ทัศนคติ 4 (สร้างฐานะในปัจจุบัน) สัมปรายกัตถะ (สร้างอนาคต) ฆราวาสธรรม 4 (สร้างครอบครัวที่อบอุ่น) ตัวอย่างวัดที่จัดการศึกษาประเภทนี้ ได้แก่ วัดสระแก้ว จังหวัดอ่างทอง อบรมสั่งสอนศิลปะวิทยาด้านการแสดงลิเกให้แก่เด็ก ๆ เพื่อจะได้รักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของไทยให้ดำรงสืบไป และเป็น การการจัดกิจกรรมในรูปแบบของการศึกษาที่ให้ความรู้และดูแลเด็กตั้งแต่ระดับอนุบาล จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 แก่เด็กที่ ด้อยโอกาส⁶⁵

⁶⁵ Channarongs22, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการจัดการศึกษาของไทย, เข้าถึงเมื่อ 12 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://channarongs22.wordpress.com/2011/07/24/%E0%B8%9A>

3. โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

“โรงเรียนเอกชนการกุศล” หมายความว่า โรงเรียนที่จัดตั้งโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อจัดการศึกษาแก่ผู้ยากไร้โดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมการศึกษา ได้แก่ โรงเรียนที่สำนักพระราชวังเป็นผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์หรือพระราชูปถัมภ์ที่จัดการศึกษาเพื่อการกุศล โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนการศึกษาสงเคราะห์⁶⁶ โรงเรียน การกุศลของวัดได้ประสบปัญหาในการดำเนินงานมาโดยตลอด เนื่องจากในช่วงแรก ๆ ได้รับอุดหนุนเหมือนโรงเรียนเอกชนทั่วไป และไม่สามารถเก็บค่าธรรมเนียมการเรียนจากผู้ปกครองนักเรียนได้ สาเหตุจากผู้ปกครองนักเรียนร้อยละ 95 มีฐานะยากจน จึงทำให้โรงเรียนบางแห่งต้องเลิกกิจการและบางแห่งก็ได้โอนกิจการให้รัฐบาล ปีการศึกษา 2520 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน(สช.) ได้ออกนโยบายและแผนงานให้สอดคล้องกับ พรบ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 จึงได้เพิ่มเติมนโยบายการพัฒนาการศึกษาในด้านปริมาณว่า “จะส่งเสริมการจัดโรงเรียนราษฎร์การกุศลมากขึ้นเป็นพิเศษ” ทำให้โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ได้รับการพัฒนาจนเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน โดยมีการจัดการศึกษาแบบเรียนฟรี โดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมการเรียน รัฐให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายรายหัวนักเรียน 100% โดยให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายรายหัว 100 % ตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ให้การอุดหนุนด้านทรัพยากรการบริหารในทุก ๆ ด้าน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาเพื่อการกุศล เพราะจะช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย และนักเรียน ยังได้รับการอบรมด้านคุณธรรมจริยธรรม โดย ฝึกทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตให้แก่ผู้เรียน ให้สัมพันธ์กับชีวิตจริง เช่น ฝึกสอนการทำเกษตรโดยลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต ผลิตสินค้าในครัวเรือนเพื่อใช้เองหรือเพื่อจำหน่าย ผลิตสินค้าเกษตรปลอดสารพิษ ซึ่งนับเป็นการเพิ่มศักยภาพของคนเพื่อเพิ่มคุณภาพของผลผลิต⁶⁷

4. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์

ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดกำหนดแนวทางหลักการดำเนินการไว้ดังนี้ 1)การเป็นโรงเรียนที่จัดขึ้นเพื่อการกุศล ไม่เก็บค่าธรรมเนียม 2)สอนเด็กก่อนเกณฑ์ทั้งชายและหญิง อายุตั้งแต่ 3-5 ปี 3)ครูสอน คือ พระภิกษุ สามเณร ภรรยาสา ครูช่วยสอนและครูพี่เลี้ยง

⁶⁶คณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน, ประกาศคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน เล่ม 129 ตอนพิเศษ 84 ง ราชกิจจานุเบกษา 23 พฤษภาคม 2555, เข้าถึงเมื่อ 19 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2555/E/084/21.PDF>

⁶⁷มหา, ประวัติโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, เข้าถึงเมื่อ 16 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://guru.google.co.th/guru/thread?tid=5dd33052f7483602&pli=1>

การจัดตั้งศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นประโยชน์แก่ชุมชนและสังคมโดยรวมในการจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีหลักเกณฑ์ในการจัดตั้งดังต่อไปนี้ 1)มีคณะกรรมการบริหารศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด 2)เจ้าอาวาสเป็นผู้เสนอรายงานขออนุญาตจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด 3)มีครูผู้สอนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ 4)มีครูพี่เลี้ยง อายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์และวุฒิการศึกษาไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 5)วัดจะต้องพร้อมในด้านบุคลากร อาคาร สถานที่ และงบประมาณในการบริหารศูนย์ 6)เจ้าอาวาสจะต้องเป็นประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์ 7)มีอาคารสถานที่เหมาะสมปลอดภัย และเพียงพอกับจำนวนเด็ก 8)มีเด็กที่พร้อมจะเข้ามารับการดูแลอบรม จำนวนไม่น้อยกว่า 20 คน 9)เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย 10)บริเวณที่จัดตั้ง ไม่มีหน่วยงานอื่นดำเนินการจัดตั้งศูนย์ในลักษณะเดียวกัน และไม่ ข้ำซ้อนกับหน่วยงานอื่น

ผู้บริหารศูนย์ ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดที่ดำเนินงานศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งศูนย์ โดยเจ้าอาวาสอาจมอบหมายให้ผู้อื่นรับผิดชอบแทนเจ้าอาวาสในการบริหารหรือจัดการภายในศูนย์ได้ ทั้งนี้ถือว่าเจ้าอาวาสยังเป็นผู้บริหารศูนย์โดยตำแหน่ง โดยให้ดำเนินการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและประชาชนให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้ มีศีลธรรม และเป็นคนโดยสมบูรณ์ มากกว่าเด็กหรือประชาชนที่ไม่มีโอกาส ดังกล่าว สำหรับธรรมะสำหรับศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ประกอบด้วย สังคหวัตถุ 4 (ส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน) พรหมวิหาร 4 กุศลมูล 3 (รากฐานของคนดี) ธรรมะที่พึงเว้น (กรรมกิเลส 4, อบายมุข 4, อนันตริยกรรม 5, อคติ 4)⁶⁸

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น เป็นการจัดการศึกษาที่เรียกว่า "การศาสนศึกษา" จัดโดยมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเป็น 3 ระดับ คือ ระดับที่ 1 จัดเพื่อตัวบุคคล ระดับที่ 2 จัดเพื่อพระศาสนา ระดับที่ 3 จัดเพื่อสังคม

การจัดการศึกษาเพื่อตัวบุคคล คือ ภิกษุสามเณรทุกรูปที่บวชมาจะต้องศึกษาหลักเบื้องต้นคือพระวินัย การศึกษาพระวินัยก็คือศึกษาเรื่องศีลของภิกษุสามเณร ระเบียบปฏิบัติทางศาสนา รวมถึงธรรมเนียมต่างๆ เป็นการศึกษาเพื่อรักษาตัวเอง เพื่อปฏิบัติได้ถูกต้อง ทำได้ถูกต้องตลอดถึงศึกษาเพื่อเอาตัวให้รอด คือหลุดพ้นจากความทุกข์ เช่นศึกษาและปฏิบัติตามฐานการจัดการศึกษาแบบนี้เป็นการจัดให้เฉพาะตัวบุคคล ได้ประโยชน์เฉพาะตัว ใครทำใครได้ และเอาตัวรอดได้ โดยจะเรียนตามอัธยาศัย เรียนจากตำรา หรือจากครูอาจารย์ก็ได้

การจัดการศึกษาเพื่อพระศาสนา คือจัดหลักสูตรให้เป็นประโยชน์ในเชิงธำรงรักษาเนื้อหาระหรือแก่นสารพระศาสนาเอาไว้ ได้แก่ การเรียนนักธรรมและบาลี หลักสูตรที่ใช้เรียนก็มี

⁶⁸ คณะสงฆ์อำเภอบ้านหม้อ, การศึกษาสงเคราะห์ที่จัดขึ้นในวัด, เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://songbanmoh.myreadyweb.com/article/topic-11535.html>

เนื้อหาที่มีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้า โดยนำพระไตรปิฎกและหลักธรรมต่างๆ มาย่อแล้วเรียนกัน เรียนเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา เรียกกันว่าเรียนพระพุทธพจน์ ที่พระพุทธศาสนาดำรงคงอยู่และสืบ ต่อมาได้ทุกวันนี้โดยไม่สูญหายหรือผิดเพี้ยนไป และมีการสืบทอดพัฒนาตลอดมาก็เพราะ ได้การศึกษา

การจัดการศึกษาเพื่อสังคม เป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือสังคม โดยเฉพาะ ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษายังมีการจัดการศึกษาอีกประเภทหนึ่งที่นับเข้าในระดับนี้ คือมหาวิทยาลัยสงฆ์ มี 2 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สำหรับการจัดการศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาให้แก่เยาวชน เป็นการดึงเยาวชนเข้ามาเรียนในวัด มีพระเป็นผู้สอนหรือควบคุมดูแลใกล้ชิด โดยเปิดวัดให้เป็นโรงเรียนพระพุทธศาสนา วันอาทิตย์ เป็นโรงเรียนการกุศลของวัด เป็นศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์⁶⁹

บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการปฏิรูปการศึกษา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 73 ได้กำหนดว่า “รัฐต้อง ให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา...รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต” และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 6 ได้กำหนดจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาว่า ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการ ดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข อีกทั้งมาตรา 12 บัญญัติว่า นอกเหนือจากรัฐ แล้วสถาบันศาสนามีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมาตรา 23 บัญญัติว่า การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้ง ความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา สาระบัญญัติข้างต้นให้ความสำคัญกับบทบาทของสถาบันทางศาสนาในการปฏิรูปการเรียนรู้และ การจัดการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง⁷⁰ ทั้งนี้สถาบันพระพุทธศาสนามีบทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนา ประชาชนในชาติให้มีความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม สามารถประกอบอาชีพและ ดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุขมาช้านานอย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอนบทบาทดังกล่าวมีทั้งบทบาท นำ บทบาทตาม และสนับสนุนส่งเสริม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่ดำรงอยู่และเป็นไปตามหลัก ไตรลักษณ์ที่มีหัวใจสำคัญว่า สรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาที่สถาบันพระพุทธศาสนา

⁶⁹ พระอธิการวิระพัฒน์ จิตสาโร (ท่วย จันทร์ศรีนาค), พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก http://www.watthasai.org/song_educat.htm.

⁷⁰ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับ การปฏิรูปการศึกษา (กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, 2546), คำนำ.

จัดมาตั้งแต่อดีตและถือว่าเป็นบทบาทนำมาเป็นเวลายาวนานก็คือ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกนักธรรมและบาลี หากจะพิจารณาถึงจุดประสงค์หลักของการจัดการศึกษาดังกล่าวก็จะพบว่าเป็นการจัดการศึกษาเพื่อมุ่งเน้นให้ผู้ศึกษามีทักษะการอ่านและเขียนภาษาไทยได้คล่องแคล่วและชำนาญ มีความรู้ความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้งพลเมืองไทยที่มีโอกาสศึกษาพระปริยัติธรรมล้วนเป็นผู้ชาย จึงมีประเพณีไทยมาตั้งแต่โบราณว่า เป็นลูกผู้ชายที่สมบูรณ์ต้องผ่านการบวชเรียน กล่าวคือ ผู้ชายที่ต้องการจะเป็นผู้มีการศึกษาจะต้องบวชเท่านั้น หรือแม้จะไม่บวชอย่างน้อยก็ต้องมาอยู่วัดเป็นเด็กวัดจึงจะได้รับการศึกษา⁷¹ ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยจัดให้มีการศึกษาแบบสมัยใหม่ วัดหรือสถานศาสนารับหน้าที่จัดการศึกษาสนองพระราชดำริทั้งในกรุงเทพมหานคร และหัวเมืองต่างๆ องค์กรที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่พลเมืองจึงได้แก่วัดและวัง วัดจัดการศึกษาสำหรับบุคคลทั่วไป ในขณะที่วังจัดการศึกษาเพื่อบุตรหลานข้าราชการและเจ้านายการศึกษาที่จัดมาแต่เดิม วัดก็ยังดำเนินการต่อไป แต่เมื่อรัฐได้จัดวางหลักสูตรใหม่เพื่อให้พลเมืองไทยอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น วัดก็รับจัดการศึกษาให้โดยพระภิกษุที่มีความรู้อยู่แต่เดิมเป็นจำนวนมากเข้ามาทำหน้าที่เป็นครูสอนวัดจัดสถานที่ให้เป็นที่ยศศึกษาเล่าเรียน ส่วนมากก็เป็นศาลาวัดบางวัดที่มีรายได้อุดม อูบาสก อูบาสิกามีสภาพเศรษฐกิจดี ก็ร่วมมือกันจัดสร้างโรงเรียนขึ้น แม้ปัจจุบันนี้ ก็จะพบว่าโรงเรียนจำนวนมากตั้งอยู่ในเขตวัดหรือที่ดินที่โรงเรียนตั้งอยู่เป็นที่ดินของวัด นั่นคือร่องรอยแห่งบทบาทของวัดที่มีต่อการจัดการศึกษาของไทย นอกจากนี้อุปกรณ์การศึกษาต่างๆ วัดก็จัดหาให้โรงเรียนจนสามารถดำเนินการได้ซึ่งเป็นการช่วยเหลือกันอย่างสุดความสามารถ เมื่อกาลเวลาผ่านไป สังคมเปลี่ยนแปลงไป การจัดการศึกษาก็เปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป การจัดการศึกษาที่สถาบันพระพุทธศาสนาร่วมกับชุมชนดำเนินการมาก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับการสร้างสถานศึกษาเป็นความริเริ่มจากรัฐ การผลิตครูให้สอดคล้องกับหลักสูตรก็จัดขึ้นอย่างมากมายไม่ขาดแคลนอีกต่อไป งบประมาณที่เคยได้รับจากชุมชนตามสภาพของแต่ละชุมชนก็กลายเป็นงบประมาณที่จัดให้โดยรัฐ กระบวนการจัดการศึกษาทั้งหมดรัฐเป็นผู้จัดการ สถาบันศาสนาในช่วงจุดเปลี่ยนผ่านนี้ก็มิบทบาทตามรัฐอย่างเบ็ดเสร็จไม่มีบทบาทนำ อีกต่อไป แต่ก็ยังมีพลเมืองที่ยากจนและด้อยโอกาสที่หลุดออกนอกระบบการศึกษาที่รัฐจัดให้อยู่เป็นจำนวนมาก สถาบันพระพุทธศาสนาจึงต้องเข้ามาทำหน้าที่จัดการศึกษาให้กับผู้ที่ด้อยโอกาสจากการศึกษาในระบบที่รัฐจัด เพื่อให้พลเมืองเหล่านี้ได้มีโอกาสพบแสงสว่างแห่งชีวิตการศึกษาในระบบที่วัดจัดให้

⁷¹สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการปฏิรูปการศึกษา, 1-3.

ผู้ที่ด้อยโอกาสนี้ ได้จัดควบคู่กัน ไปด้วยกับการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา นับได้ว่าสถาบันพระพุทธรศาสนา มีบทบาทต่อการจัดการศึกษาแก่พลเมืองไทยมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะต้องอยู่ในฐานะที่จะต้องเป็นผู้ตามรัฐก็ตามเป็นที่น่ายินดีว่า ปัจจุบันนี้ สถาบันพระพุทธรศาสนาจัดการศึกษาให้พลเมืองตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งในระดับอุดมศึกษาจัดการศึกษาถึงระดับปริญญาเอก⁷²

นอกจากนี้ยังมีการจัดการศึกษาประเภทการศึกษาสงเคราะห์ คือการจัดการศึกษาให้เยาวชน โดยเปิดวัดให้เป็นโรงเรียนและมีพระเป็นผู้สอน จัดวัดให้เป็นโรงเรียนพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์ จัดเป็นโรงเรียนการกุศลของวัด เป็นศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ เป็นต้น ซึ่งมีวัดจำนวนไม่น้อยทั่วประเทศที่ดำเนินการในเรื่องเหล่านี้เรียบร้อยแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่าสถาบันพระพุทธรศาสนาได้มีการปฏิรูปการศึกษาของตนเองอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด⁷³

การศึกษาที่สถาบันพระพุทธรศาสนาจัดจะดำเนินไปในทิศทางใด ชุมชนหรือประชาชนโดยทั่วไปมีบทบาทเพียงคู่กันตลอดมา การศึกษาที่สถาบันพระพุทธรศาสนาจัดจึงเป็นการศึกษาที่มีความใกล้ชิดกับชุมชน จัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการศึกษาให้แก่ประชาชน ในส่วนที่รัฐไม่สามารถดำเนินการได้ จึงนับเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงและเป็นพิเศษสำหรับประชาชนผู้ยากไร้ขาดแคลน แม้ว่าการศึกษาที่สถาบันพระพุทธรศาสนาจัด จะเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นตามความประสงค์ของรัฐ แต่ก็เป็นการจัดการศึกษาที่แก้ปัญหาสังคมได้ค่อนข้างจะตรงประเด็นและประสบผลสำเร็จ⁷⁴ และบทบาทของพระพุทธรศาสนาในการจัดการศึกษา มีทั้งบทบาทนำบทบาทตาม และบทบาทเสริม ในการที่สถาบันพระพุทธรศาสนาจะมีบทบาทต่อการปฏิรูปการศึกษา อย่างไรก็ตามในอนาคตจะต้องกำหนดประเด็นให้ชัดเจนว่าพระสงฆ์จะเข้ามา มีบทบาทนำ บทบาทตาม หรือบทบาทเสริมสิ่งที่รัฐกำลังดำเนินการอยู่อย่างไร เพื่อที่จะสามารถกำหนดบทบาทของพระสงฆ์ได้อย่างชัดเจนเหมาะสมต่อไป⁷⁵

กล่าวโดยสรุป สถาบันพระพุทธรศาสนา มีบทบาทในการจัดการศึกษามาเป็นเวลานาน แม้ปัจจุบันนี้ก็ยังคงดำเนินการอยู่ เมื่อกระแสการปฏิรูปการศึกษาไหลบ่าไปทั่วประเทศไทยและบ่งชี้ว่าภารกิจของการปฏิรูปการศึกษาเป็นของคนไทยทั้งปวงแล้วสถาบันของพระพุทธรศาสนา

⁷²สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *บทบาทของสถาบันพระพุทธรศาสนากับการปฏิรูปการศึกษา*, 4.

⁷³เรื่องเดียวกัน, 5.

⁷⁴เรื่องเดียวกัน, 6-8.

⁷⁵เรื่องเดียวกัน, 9-10.

ก็ต้องเข้ามาร่วมอย่างไม่มีทางเลือกเลย บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนาจะมีต่อการปฏิรูปการศึกษาอย่างจริงจัง เพราะความจริงแท้เท่านั้นที่จะเป็นกุญแจไขไปสู่การแก้ปัญหาอย่างแท้จริง⁷⁶

ขณะนี้สังคมไทยกำลังสนใจเรื่องการประกันคุณภาพทางการศึกษา การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ดังนั้น กระบวนการบริหารจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จึงควรที่จะมีการ เปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เข้าเป็นระบบ เพื่อจะได้รองรับเด็กที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สามารถ เข้ามาศึกษาในคณะสงฆ์ และสามารถเทียบโอนกันได้ก็จะทำให้เด็กที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา อยู่แล้ว ได้ศึกษาทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายโลกควบคู่กันไป และเป็นการสร้างศาสนทายาทและเปิด โอกาสให้เป็นทางเลือกใหม่ในการศึกษาของชาติ ดังที่มีกฎหมาย ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ดังต่อไปนี้

1. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มาตรา 12 กล่าวไว้ว่า นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 ในการดำเนินการตามวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสถานศึกษาเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่าจะอยู่ในอำนาจหน้าที่ของเขตพื้นที่การศึกษาใด ให้เป็นไปตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยคำแนะนำของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2. กฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2548 ใจความโดยสังเขปว่า อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และมาตรา 12 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา 29 มาตรา 50 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้ ดังต่อไปนี้

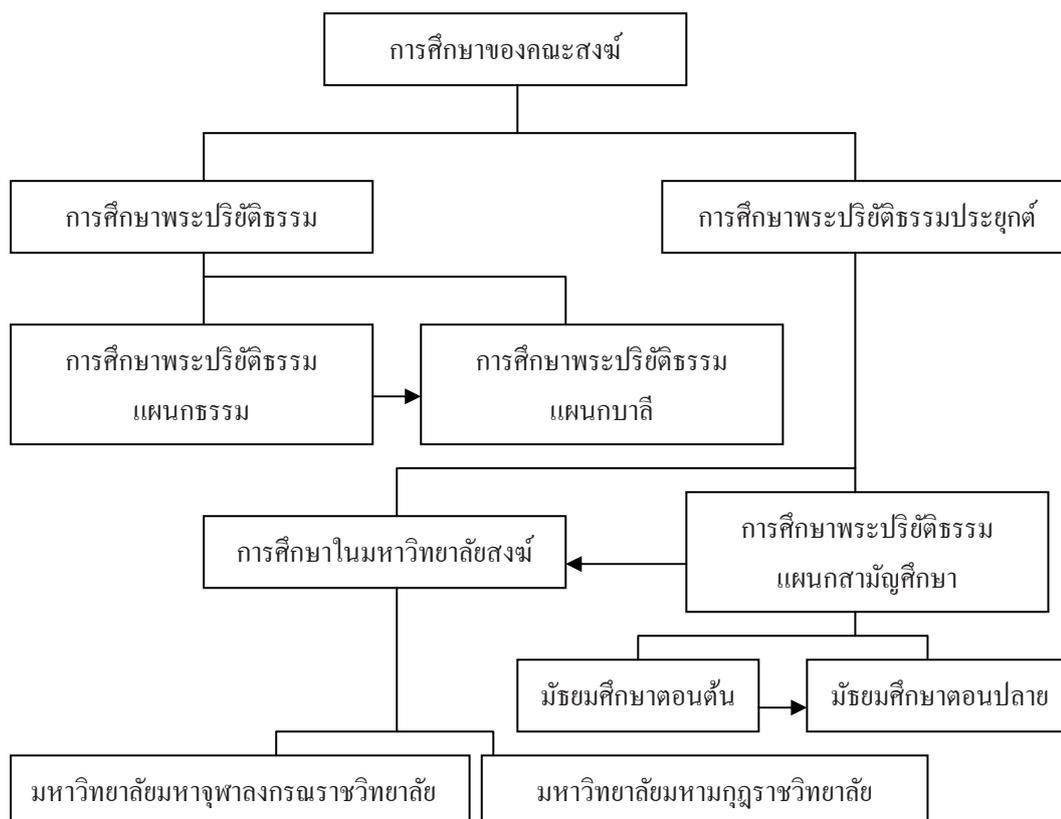
กฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2548 มีดังต่อไปนี้ ข้อ 1 ในกฎกระทรวงนี้ “โรงเรียน” หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา “สำนักสถานศึกษา” หมายความว่า สถานศึกษาที่วัด

⁷⁶สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนาต่อการปฏิรูปการศึกษา, 36.

จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตามที่มหาเถรสมาคม ประกาศกำหนด “สำนักเรียน” หมายความว่า สถานศึกษาที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเป็นสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและสำนักเรียนคณะจังหวัด ตามที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด ข้อ 2 ให้สถาบันพระพุทธศาสนามีสิทธิจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แก่พระภิกษุและสามเณรในโรงเรียน สำนักศาสนศึกษา และสำนักเรียน ข้อ 3 การจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐานโดยสถาบันพระพุทธศาสนา แบ่งเป็นระดับดังต่อไปนี้ (1) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (2) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ที่ได้จัด ให้แก่พระภิกษุและสามเณร ซึ่งมีพื้นความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า และได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด ข้อ 4 ให้โรงเรียน สำนักสถานศึกษา และสำนักเรียน ได้รับการสนับสนุนในด้านวิชาการ และเงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษา ข้อ 5 ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่โรงเรียน สำนักศาสนศึกษา หรือสำนักเรียนตั้งอยู่ในเขต พื้นที่ ส่งเสริม สนับสนุน และให้ข้อเสนอแนะการจัดการศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกธรรม และพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ข้อ 6 ให้มีคณะกรรมการ โรงเรียน คณะกรรมการสำนัก

ศาสนศึกษาและคณะกรรมการ สำนักเรียน ทำหน้าที่กำกับดูแลจัดการศึกษาของโรงเรียน สำนัก ศาสนศึกษา และสำนักเรียน แล้วแต่กรณี ให้สอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษา ของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมหาเถรสมาคม รวมทั้งส่งเสริม และสนับสนุน ระบบการประกันคุณภาพภายใน เพื่อพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษา⁷⁷ ดังแผนภูมิที่ 4

⁷⁷สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบบาลีของสนามหลวงแผนกบาลี พ.ศ. 2551 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2551), 96-98.

แผนภูมิที่ 4 แผนภูมิการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

ที่มา: สมปอง มากแจ้ง, การศึกษาสภาพการจัดการของคณะสงฆ์ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544), 4.

จากการที่มีกฎกระทรวงดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในด้านดีส่งผลให้มีการจัดการศึกษาอย่างมีระบบและส่งเสริมให้มีการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดแรงบันดาลใจต่อพระภิกษุ-สามเณรที่ยังต้องการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนเป็นพื้นฐานในการที่ศึกษาในทางโลกที่ทางราชการได้กำหนด

3. ประกาศมหาเถรสมาคม ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2553 เป็นประกาศจากมหาเถรสมาคมที่เห็นชอบกับแนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามที่ได้เสนอให้ท่านเห็นชอบ โดยมติที่ประชุมได้รับรองไว้ว่า

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ.2553 บาลีที่ได้จัดให้แก่พระภิกษุ และสามเณร ซึ่งมีพื้นฐานความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า และได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไข ที่คณะกรรมการ

การศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดโดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการศึกษา ขั้นพื้นฐานที่แบ่งเป็นระดับ ดังต่อไปนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ชั้นเปรียญธรรม 3 ประโยค เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

การจัดการศึกษาของสงฆ์ในปัจจุบัน จัดการศึกษาใน 2 ส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ในหลักธรรม และหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้มีความประสงค์จะลาสิกขา ก็สามารถนำวุฒิการศึกษาที่ได้รับไปใช้เพื่อการศึกษาต่อในสถานศึกษาหรือประกอบอาชีพได้แผนกธรรมและแผนกบาลีนั้นเป็นการจัดการศึกษาเฉพาะด้านหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาล้วน ๆ ไม่มีวิชาสามัญศึกษาเข้าไปปะปน ส่วนแผนกสามัญศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการเข้าด้วยกัน แต่หลักสูตรแผนกธรรม-บาลีไม่เข้มข้นมากนัก แต่ก็ยังมีเนื้อหามากกว่าวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน และเป็นการสร้างศาสนทายาทให้มีความรู้ทั้งทางธรรมและทางสามัญควบคู่กันไป เมื่อไม่อาจสามารถดำรงสมณเพศก็สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพ ตามสมควรแก่อัธยาของตนเอง⁷⁸

ดังนั้น โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจึงเป็นหลักสูตรที่เหมาะสมกับเยาวชนยุคปัจจุบัน เพราะสามารถบูรณาการนำเอาการศึกษาสงฆ์ทั้ง 3 แผนกมาหลอมเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเป็นการศึกษาแผนกเดียวที่ทุกคนยอมรับว่าเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

4. การศึกษาระบบมหาวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยสงฆ์

การศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีอยู่ 2 มหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหาคูฎราชวิทยาลัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรฝ่ายมหานิกาย โดยพระราชทานนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” และได้เปิดการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2432 ต่อมา ปีพุทธศักราช 2432 ทรงให้เปลี่ยนนามเป็น “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” แต่การเรียนการสอนยังดำเนินการตาม

⁷⁸พระราชวรมนี (พล อากาศโร), “พัฒนาการการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ปัจจุบัน,” ใน 65 ปี คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), 50.

รูปแบบเดิม คือ เรียนเฉพาะภาษาบาลีและธรรมเท่านั้น ต่อมาได้ประกาศเปิดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พุทธศักราช 2490⁷⁹

พุทธศักราช 2540 รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้ทรงลงพระปรมาภิไธย เมื่อวันที่ 21 กันยายน พุทธศักราช 2540 และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2540 ส่งผลให้มหาวิทยาลัย มีพระราชบัญญัติรับรองสถานภาพ เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐในกำกับของรัฐบาลและเป็นนิติบุคคล เน้นจัดการศึกษาวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ปัจจุบันมหาวิทยาลัยได้ขยายการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีทั้งหมด 10 วิทยาเขต 8 วิทยาลัยสงฆ์ 9 ห้องเรียน 6 หน่วย วิทยบริการ และ 5 สถาบันสมทบ

4.2 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวิทยาลัยขึ้นในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหารพระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” โดยมีพระราชประสงค์เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร และก่อสร้างสถานศึกษาวิทยาลัยแห่งนี้ขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พุทธศักราช 2439 พระองค์ได้เสด็จมาเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย และทรงรับอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์บำรุงประจำปี วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ.2488 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนายกกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยพร้อมด้วยพระเถรานุเถระ จึงได้ทรงประกาศตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงในรูปมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาขึ้น ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีทั้งหมด 7 วิทยาเขต 3 วิทยาลัย 11 ศูนย์ การศึกษา และ 3 ห้องเรียน

สรุปได้ว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยทุกรูปแบบที่กล่าวมานี้ สามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มหลักสูตรที่ศึกษาเฉพาะวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี จัดเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรม การศึกษาแบบนี้บางครั้งเรียกว่า การศึกษาแบบจารีต กลุ่มที่ 2 เป็นหลักสูตรที่ศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาพร้อมกับวิชาสามัญอื่น ๆ ได้แก่ หลักสูตรมหาวิทยาลัยสงฆ์และหลักสูตรวิชาการพระพุทธศาสนาพร้อมกับวิชาสามัญ จัดเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยใหม่

⁷⁹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับอุดมศึกษา (กรุงเทพฯ: ไทยรายวันการพิมพ์, 2551), 1.

ระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบาลี พ.ศ. 2537⁸⁰ หมวด 2 การบริหาร ข้อ 13 – ข้อ 16 ได้กำหนดให้มี คณะกรรมการกลาง และคณะกรรมการจังหวัด ทำหน้าที่บริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมดังรายละเอียด...

ข้อ 13 ให้มีคณะกรรมการกลางประกอบด้วยผู้แทนแม่กองธรรมสนามหลวง ผู้แทนแม่กองบาลีสนามหลวงเป็นที่ปรึกษา อธิบดีกรมการศาสนาเป็นประธาน ผู้อำนวยการกองศาสนศึกษาเป็นรองประธาน ผู้อำนวยการสำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม ผู้อำนวยการกองพุทธศาสนสถาน ผู้อำนวยการกองแผนงาน หัวหน้าฝ่ายวิชาการ หัวหน้าฝ่ายนโยบายและแผน เป็นกรรมการ หัวหน้าฝ่ายบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นกรรมการและเลขานุการ

ข้อ 14 ให้คณะกรรมการกลาง มีอำนาจหน้าที่ (1) พิจารณากำหนดนโยบาย (2) พิจารณากำหนดหลักเกณฑ์การจัดสรรเงินอุดหนุน (3) ดูแลตรวจสอบและให้คำแนะนำส่งเสริมการจัดการศึกษา (4) แต่งตั้งคณะอนุกรรมการปฏิบัติหน้าที่ตามที่คณะกรรมการกลางมอบหมาย

ข้อ 15 ให้มีคณะกรรมการจังหวัดประกอบด้วย เจ้าคณะจังหวัด เจ้าสังกัดเป็นหัวหน้าศูนย์ครูพระปริยัตินิเทศก์เป็นกรรมการ เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมการศาสนาและวัฒนธรรมเป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ข้อ 16 คณะกรรมการจังหวัดมีหน้าที่ (1) พิจารณาจัดสรรเงินอุดหนุน (2) พิจารณาวินิจฉัยคำร้องทุกข์ปัญหา และอุปสรรคในการปฏิบัติตามระเบียบนี้ (3) ดูแลตรวจสอบและให้คำแนะนำส่งเสริมการจัดการศึกษา

นอกจากนี้ในข้อ 4.3 – 4.9 ได้กำหนดคุณสมบัติของสถานที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมไว้ 7 ประเภท ได้แก่...

4.3 “โรงเรียนพระปริยัติธรรม” หมายความว่า สถานที่ที่จัดมีการเรียนการสอนการศึกษาพระปริยัติธรรม

4.4 “โรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำตำบล” หมายความว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดการศึกษาแผนกธรรม ครบ 3 ชั้น คือ นักธรรมตรี โท เอก และมีนักเรียนไม่น้อยกว่า 40 รูป

4.5 “โรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำอำเภอ” หมายความว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดการศึกษาทั้งแผนกธรรม-บาลี และมีนักเรียนรวมกันไม่น้อยกว่า 50 รูป แผนกบาลีไม่น้อยกว่า 15 รูป

⁸⁰กลุ่มงานศาสนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานการเสวนาเรื่อง บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543), 92- 93.

4.6 “โรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำจังหวัด” หมายความว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดการศึกษาแผนกธรรม – บาลี และมีนักเรียนรวมกันไม่น้อยกว่า 100 รูป แผนกบาลีไม่น้อยกว่า 30 รูป

4.7 “โรงเรียนพระปริยัติธรรมดีเด่น” หมายความว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดการศึกษาทั้งแผนกธรรม – บาลี มีนักเรียนรวมกันไม่น้อยกว่า 150 รูป แผนกบาลีไม่น้อยกว่า 20 รูป

4.8 “สำนักเรียน” หมายความว่า สำนักงานหรือสถานที่ที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในส่วนกลาง

4.9 “สำนักเรียนคณะจังหวัด” หมายความว่า สำนักงานหรือสถานที่ที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในส่วนภูมิภาคในจังหวัดเจ้าสังกัด

อีกทั้งในกฎหมายแพ่งและอาญา มาตรา 23 (พ.ศ.2541) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ยังกำหนดให้เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารการศึกษาสงฆ์อีกด้วย ดังความในข้อ 7 (2) ข้อ 10 (2) ข้อ 15 (2) ข้อ 20 (2) และข้อ 25 (2) ว่า... ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการศึกษาสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี

สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ จัดการเรียนการสอนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ.2535 ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับ การจัดตั้งโรงเรียนและระบบการเรียนการสอนดังต่อไปนี้...

ข้อ 4 “โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา” หมายถึง โรงเรียนที่วัดจัดตั้งขึ้นในวัด หรือที่ดินของมูลนิธิทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้การศึกษาแก่ภิกษุสามเณร ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการสำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

“ผู้รับใบอนุญาต” หมายถึง วัดที่ขอจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

“วัด” หมายถึง วัดในพระพุทธศาสนา

“ผู้จัดการ” หมายถึง เจ้าอาวาสวัดที่รับใบอนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา หรือพระภิกษุที่เจ้าอาวาสมอบหมายเป็นลายลักษณ์อักษร

“ครูใหญ่” หมายถึง พระภิกษุทำหน้าที่หัวหน้าสถานศึกษาที่มีจำนวนนักเรียนไม่ถึง 200 รูป

“อาจารย์ใหญ่” หมายถึง พระภิกษุทำหน้าที่หัวหน้าสถานศึกษา ที่มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 200 แต่ไม่ถึง 500 รูป

“ผู้อำนวยการ” หมายถึง พระภิกษุทำหน้าที่หัวหน้าสถานศึกษา ที่มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 500 รูปขึ้นไป

“ครูอาจารย์” หมายถึง ผู้ทำหน้าที่สอนประจำอยู่ในโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

“นักเรียน” หมายถึง พระภิกษุหรือสามเณรที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

“เจ้าหน้าที่” หมายถึง บุคคลซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

“กลุ่มโรงเรียน” หมายถึง กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

ข้อ 5 โรงเรียนพระปริยัติธรรมสามัญศึกษา จะจัดตั้งได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ และด้วยความเห็นชอบของประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์...

เมื่อได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้กรมการศาสนาเป็นผู้ออกใบอนุญาตการเปิดสอนระดับการศึกษาเพิ่มเติมต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ

ข้อ 6 โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาก่อนที่จะขออนุญาตจัดตั้งได้ (1) มีจำนวนห้องเรียนเพียงพอกับจำนวนนักเรียน (2) มีพระภิกษุหรือสามเณรที่พร้อมจะเข้าเรียนไม่ต่ำกว่า 20 รูป (3) ครูที่สอนวิชาสามัญระดับมัธยมศึกษาตอนต้นต้องมีจำนวนเป็นอัตรา 3 : 2 ของจำนวนห้องเรียน สำหรับระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ต้องมีจำนวนเป็นอัตรา 2 : 1 ของจำนวนห้องเรียน

ข้อ 7 คุณสมบัติของผู้จัดการ ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการ ครู นักเรียน และเจ้าหน้าที่ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญดังนี้ (1) ผู้จัดการมีพรรษาพ้น 5 อายุไม่เกิน 65 ปี (2) ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการ เป็นเปรียญ หรือพุทธศาสตรบัณฑิต หรือศาสนศาสตรบัณฑิต มีพรรษาพ้น 5 อายุไม่เกิน 65 ปี (3) ครู จะเป็นภิกษุ สามเณร หรือคฤหัสถ์ ก็ได้ สำหรับคฤหัสถ์ต้องเป็นเพศชายอายุไม่ต่ำกว่า 20 ปีบริบูรณ์

ครูสอนวิชาพระปริยัติธรรม หมวดภาษาบาลี สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จะต้องมีความรู้เปรียญตรีขึ้นไป และชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จะต้องมีความรู้เปรียญโทขึ้นไป

ครูสอนวิชาพระปริยัติธรรม หมวดธรรมวินัย และศาสนปฏิบัติชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย จะต้องมีความรู้ไม่ต่ำกว่านักธรรมชั้นเอก

ครูสอนวิชาสามัญศึกษา สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จะต้องมีความรู้ไม่ต่ำกว่าอนุปริญญา หรือเทียบเท่าขึ้นไป และชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจะต้องมีความรู้ไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีหรือเทียบเท่าขึ้นไป (4) นักเรียนต้องเป็นพระภิกษุหรือสามเณร สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ต้องจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หรือเทียบเท่า ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจะต้องมีความรู้ไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีหรือเทียบเท่าขึ้นไป

(5) เจ้าหน้าที่ของโรงเรียนอนุ โลมตามมาตรา 30 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการและพลเรือน พุทธศักราช 2535

ข้อ 8 ให้มีกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาภายในระยะเวลา 180 วัน นับตั้งแต่วันประกาศใช้ระเบียบนี้

ข้อ 9 ให้มีคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ประกอบด้วย อธิบดีกรมการศาสนาเป็นประธาน ผู้แทนกรมสามัญศึกษา ผู้แทนกรมวิชาการ ผู้แทนสำนักงาน คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ผู้แทนคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ผู้แทนกลุ่มโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จำนวนไม่เกิน 4 ท่านเป็นกรรมการ และผู้อำนวยการกองศาสนศึกษากรมการศาสนาเป็นกรรมการและเลขานุการ

กรรมการที่เป็นผู้แทนกลุ่ม โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นกรรมการได้คราวละไม่เกิน 2 ปี และเป็นกรรมการได้ไม่เกิน 2 วรระติดต่อกัน

ข้อ 10 คณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้ (1) กำหนดหลักเกณฑ์การจัดสรรเงินอุดหนุน (2) กำหนดนโยบายและแผนเพื่อพัฒนาโรงเรียน (3) พิจารณาวินิจฉัย คำร้องทุกข์ของผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการ ครูและเจ้าหน้าที่ (4) ควบคุมดูแลการจัดการศึกษาให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลัก และป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากพระบาลีในพระไตรปิฎก (5) ให้คำแนะนำส่งเสริมการจัดการศึกษา (6) ตรวจสอบการดำเนินงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาตลอดจนหลักฐาน เอกสารต่าง ๆ ทุกประเภท ถ้าปรากฏมีความบกพร่องให้พิจารณาเสนอกรมการศาสนา เพื่อขอความเห็นชอบจากประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้วกรมการศาสนามีอำนาจสั่งปิดโรงเรียนได้ (7) วินิจฉัย ชี้ขาด ปัญหาข้อขัดข้องในการปฏิบัติตามระเบียบนี้ (8) แต่งตั้งคณะอนุกรรมการให้ปฏิบัติหน้าที่ ตามที่คณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามอบหมาย

ข้อ 11 โรงเรียนต้องจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและหรือระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การเปิดปิดภาคเรียนให้เป็นไปตามกำหนดวันเปิด-ปิดภาคเรียนของการศึกษาของคณะสงฆ์

ข้อ 13 การแต่งตั้งผู้จัดการ ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการ ครู และเจ้าหน้าที่ในส่วนกลางให้ผู้รับใบอนุญาตพิจารณา เสนอกรมการศาสนาแต่งตั้งเฉพาะผู้จัดการ ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการ และครู ส่วนเจ้าหน้าที่ให้ผู้จัดการแต่งตั้ง โดยความเห็นชอบของกรมการศาสนาในส่วนกลางให้ผู้รับใบอนุญาตพิจารณา เสนอกรมการศาสนาแต่งตั้งเฉพาะผู้จัดการ ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่

ผู้อำนวยการ และครู ส่วนเจ้าหน้าที่ให้ผู้จัดการแต่งตั้งโดยความเห็นชอบของกรมการศาสนา ในส่วนภูมิภาคให้ผู้รับใบอนุญาต พิจารณาเสนอผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งแล้วรายงานให้กรมการ ศาสนาทราบ

ข้อ 14 การให้การอุดหนุนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา กรมการศาสนา จะให้เงินอุดหนุนตามกำลังงบประมาณ และเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษากำหนด

ข้อ 18 ให้อธิบดีกรมการศาสนารักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

ในพ.ศ. 2537 กรมการศาสนาได้ออกระเบียบว่าด้วยกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ.2537 ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวข้องกับการ บริหาร จัดการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ดังนี้...

ข้อ 5 ให้โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา สังกัดกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

ข้อ 6 ให้ประธานคณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียน เสนอรายชื่อผู้ทำหน้าที่ประธาน บริหารกลุ่มโรงเรียนกับกรมการศาสนา เพื่อพิจารณาแต่งตั้ง

ข้อ 7 ให้มีคณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนประกอบด้วย (1) ผู้จัดการโรงเรียน (2) ผู้อำนวยการโรงเรียน อาจารย์ใหญ่ ครูใหญ่ (3) ครูคฤหัสถ์ จากโรงเรียนในกลุ่มโรงเรียนละ 1 ท่าน

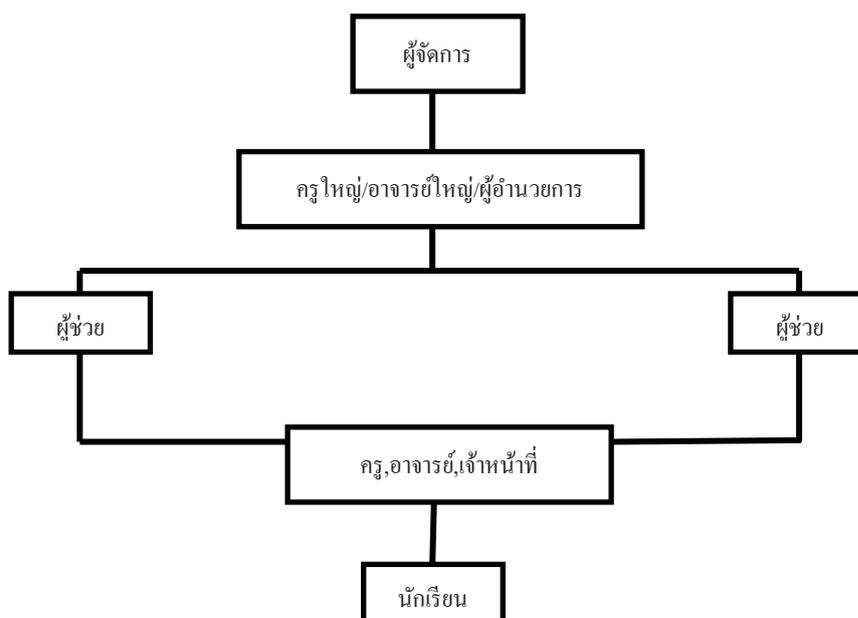
ข้อ 11 คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียน มีอำนาจหน้าที่ดังนี้ (1)บริหารกลุ่มโรงเรียน ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ (2) ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพ ในการบริหารงานโรงเรียนและงานวิชาการให้มีมาตรฐานสูงขึ้นและอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน (3) ติดตาม และประเมินผลการบริหารกลุ่มโรงเรียนและรายงานการดำเนินงานให้กรมการศาสนาทราบ

ข้อ 12 ประธานคณะกรรมการ มีอำนาจหน้าที่ดังนี้ (1) บริหารกลุ่มโรงเรียนให้ดำเนิน ไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ (2) ประชุมคณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนอย่างน้อย ปีละ 2 ครั้ง และรายงานผลการประชุมให้กรมการศาสนาทราบทุกครั้ง

ข้อ 13 ให้ผู้อำนวยการกองศาสนศึกษา รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

กระทรวงศึกษาธิการกำหนดหลักสูตรและวิธีการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนวิธี วัดผลและประเมินผล สภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ให้ความเห็นชอบการจัดตั้ง และยุบเลิกโรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาดุสิตวิทยาลัย โดยคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ควบคุมดูแลการบริหารการศึกษาผ่านสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด (ในส่วน ภูมิภาค) ไปยังคณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนสู่โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

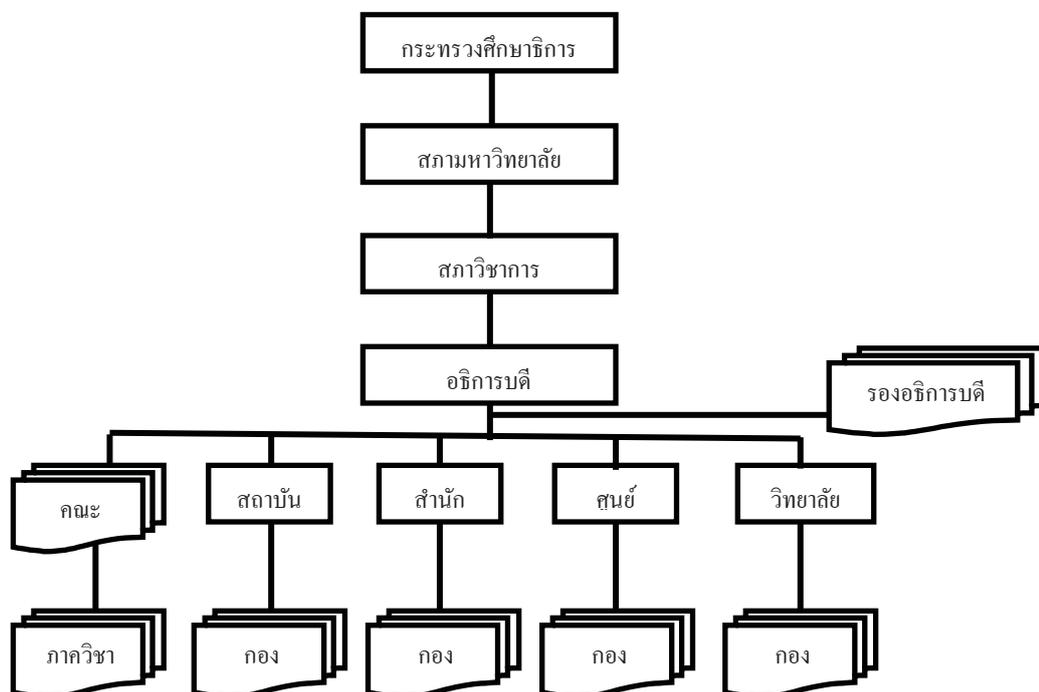
และมีหน่วยงานให้ความสนับสนุนด้านวิชาการ คือ หน่วยงานนิเทศก์กรมสามัญศึกษา กรมการศึกษา
นอกโรงเรียน และศูนย์ครุประดิษฐ์พิเศษประจำจังหวัดสำหรับ โครงสร้างการบริหารงานในโรงเรียน
พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มนต์ ภาคภูมิ, รั้งสรรคค์ ทิมพันธุ์พงษ์ และคณะ พบว่า
รูปแบบโครงสร้างการบริหาร โรงเรียนส่วนใหญ่มีลักษณะดังนี้⁸¹

แผนภูมิที่ 5 รูปแบบโครงสร้างการบริหารโรงเรียน

ส่วนมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้น มีฐานะนิติบุคคลในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ บริหารงานใน
ความดูแลของสภามหาวิทยาลัยและสภาวิชาการ โดยมีอธิการบดีเป็นผู้บริหารอำนาจหน้าที่ และ
การแบ่งส่วนราชการใช้ระบบเดียวกับมหาวิทยาลัยโดยทั่วไปดังแผนผัง

⁸¹มนต์ ภาคภูมิ, รั้งสรรคค์ ทิมพันธุ์พงษ์ และคณะ, รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนา
รูปแบบการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา,
2540), 92.

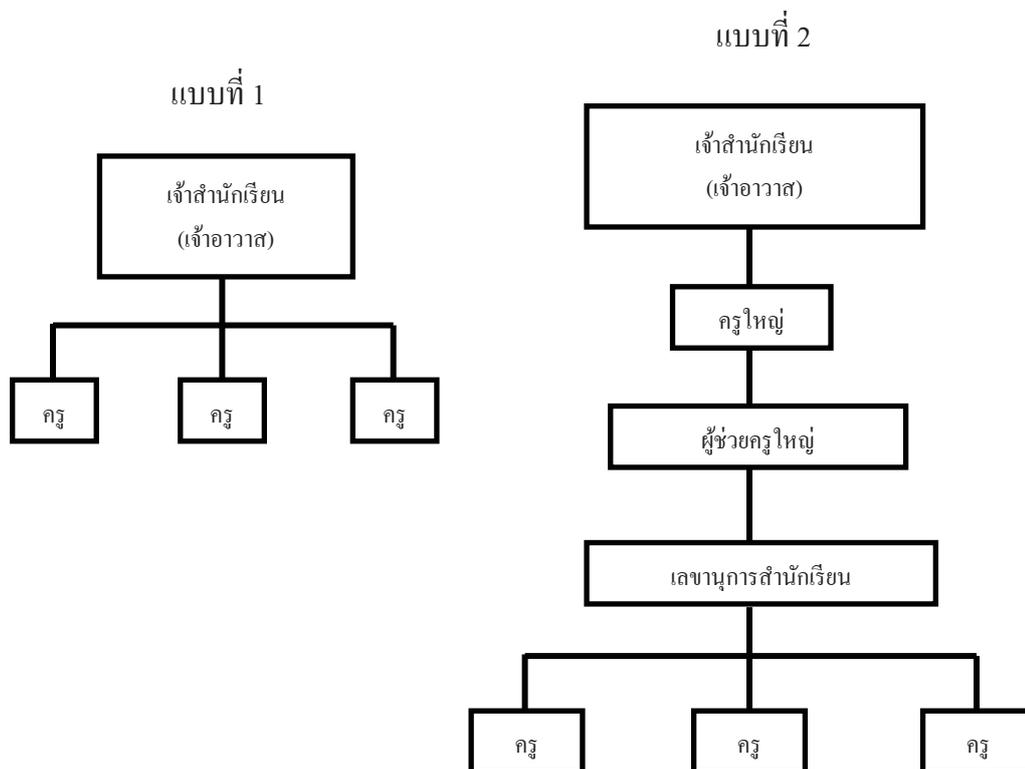
แผนภูมิที่ 6 รูปแบบการแบ่งส่วนราชการ

รูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์และการบริหารจัดการ

การศึกษาของคณะสงฆ์ทั้ง 4 ประการคือ การศึกษาทางปริยัติธรรมแผนกธรรม, แผนกบาลี แผนกสามัญและมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นในปัจจุบันจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี สำนักเรียนวัดและคณะจังหวัดเป็นผู้จัดสอนในความรับผิดชอบของคณะกรรมการการศึกษาสงฆ์ โดยมีแม่กองธรรมและแม่กองบาลีสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบกำหนดหลักสูตรและจัดการสอบโดยใช้ข้อสอบกลางเรียกว่า “การสอบสนามหลวง” ในทุกระดับ ส่วนการจัดการเรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียน และไม่มีกฎระเบียบว่าด้วยการบริหารสำนักเรียน การจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับความพร้อมของสำนักเรียนด้านบุคลากรทุนทรัพย์และนักเรียนเป็นสำคัญ บางปีไม่ได้จัดเพราะขาดความพร้อม วัดที่เปิดเป็นสำนักเรียนแล้วมีกฎ ระเบียบเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมไม่เหมือนกัน ต่างดำเนินงานตามความเหมาะสม สภาพการจัดการศึกษาภายในสำนักเรียนโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเรียน ครูผู้สอนมิได้กำหนดว่าต้องมีวุฒิกูแต่มีความรู้ในเนื้อหาและมีศรัทธาที่จะสอนก็สามารถเป็นครูได้⁸² ซึ่งในรายงานวิจัยเรื่องการพัฒนา

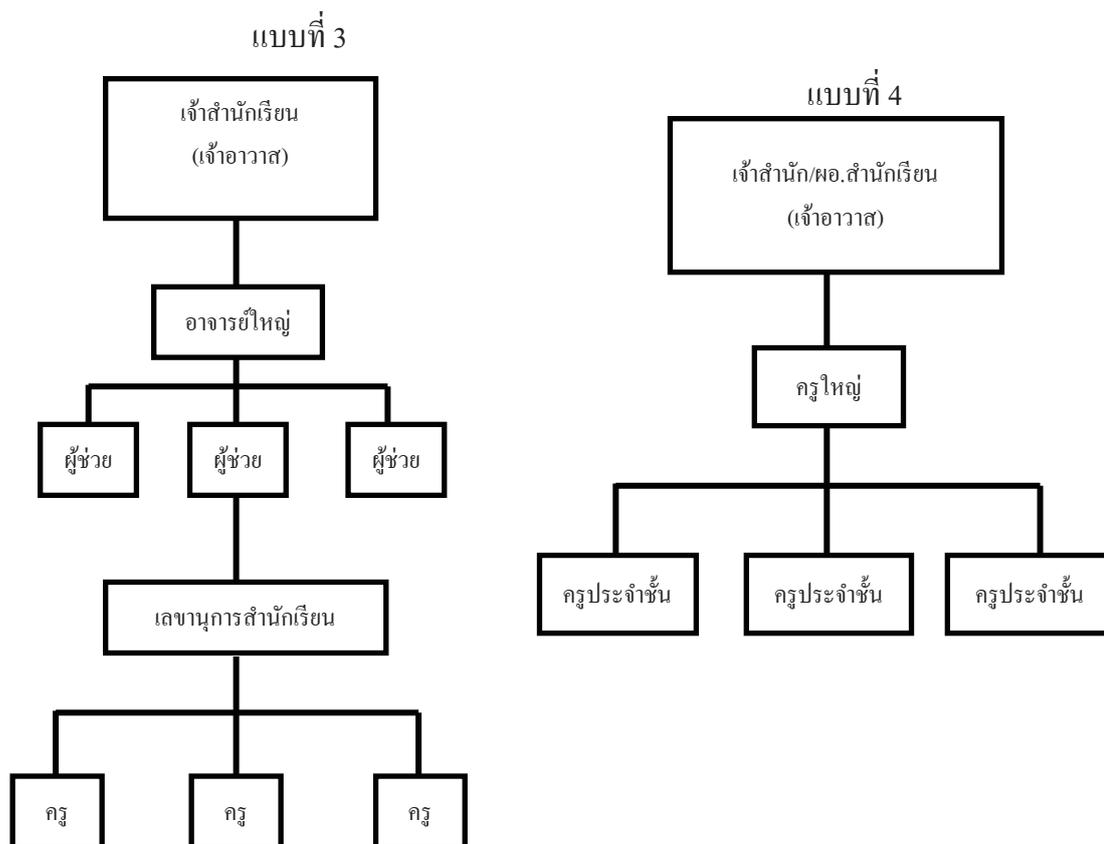
⁸²กรมการศาสนา, กองแผนงาน, คู่มือวิทยากรอบรมพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2540), 15.

รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี มนัส ภาคภูมิ พบว่าโครงสร้างการบริหารสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา จะมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามขนาดหรือความพร้อมของแต่ละสำนักถึง 7 แบบ⁸³ ดังแผนภูมิที่ 7 – 11 ต่อไปนี้

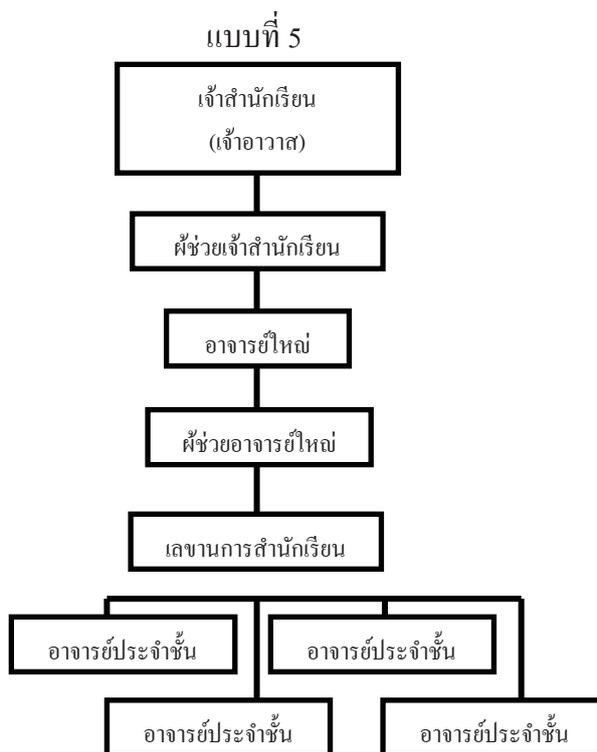

แผนภูมิที่ 7 โครงสร้างการบริหารสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา แบบที่ 1 และแบบที่ 2

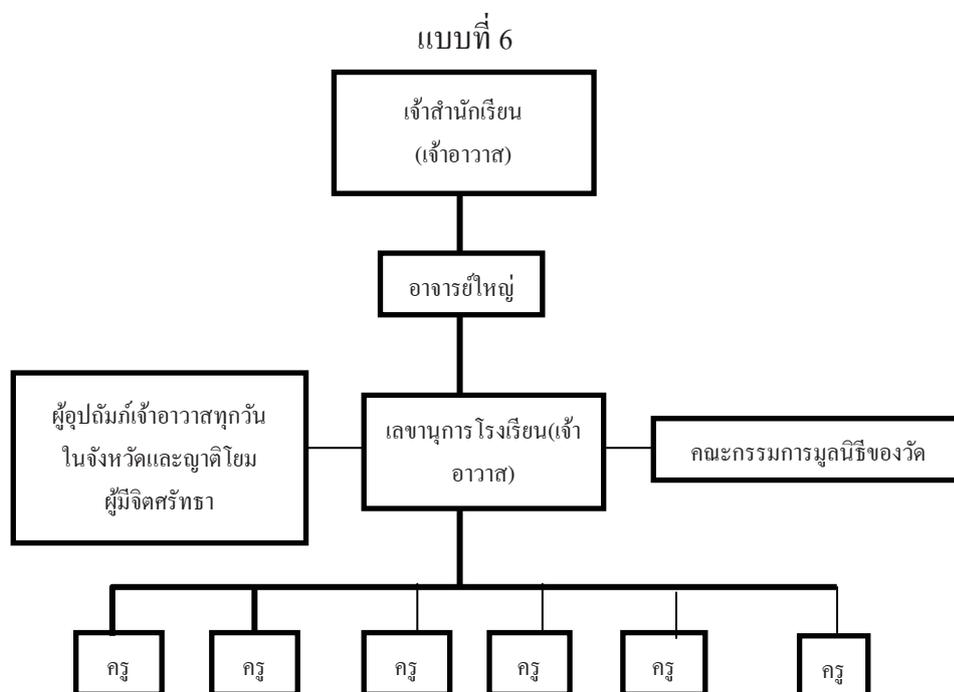
⁸³ มนัส ภาคภูมิ, รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2538), 39-42.

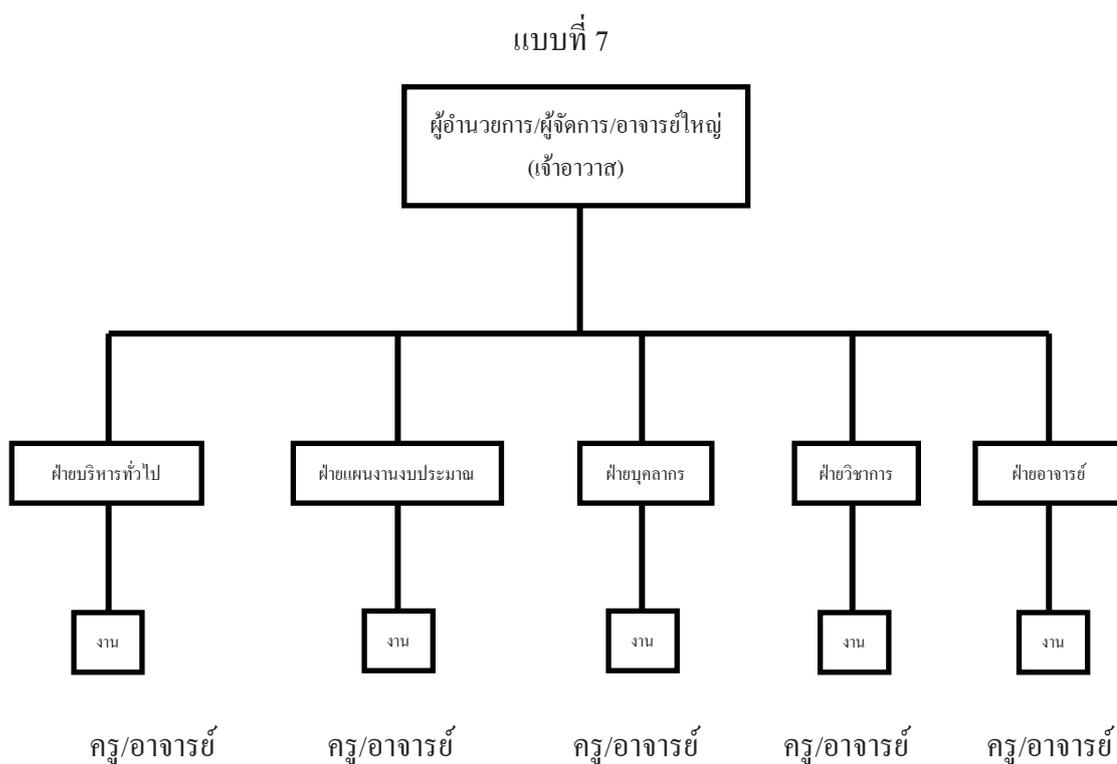
แผนภูมิที่ 8 โครงสร้างการบริหารสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา แบบที่ 3 และแบบที่ 4

แผนภูมิที่ 9 โครงสร้างการบริหารสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา แบบที่ 5

แผนภูมิที่ 10 โครงสร้างการบริหารสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา แบบที่ 6

แผนภูมิที่ 11 โครงสร้างการบริหารสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา แบบที่ 7

วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร : การจัดการศึกษา

วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ 27 ถนนขวาวพระ ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐมเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ 27 ถนนขวาวพระ ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. 218 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อประมาณ พ.ศ. 300 ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁸⁴ วัดพระปฐมเจดีย์ตั้งวัดประมาณ พ.ศ. 218 เป็นวัดสมัยโบราณเดิมชื่อ "วัดพระประธม" บ้างชื่อ "วัดพระบรรทม" บ้าง จากการสันนิษฐานของ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ว่าองค์พระปฐมเจดีย์สร้างเมื่อ พ.ศ. 350 ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งประเทศอินเดีย ทรงจัดส่งพระสมณทูตมาประกาศพระศาสนาใน

⁸⁴“ประกาศกระทรวงธรรมการ แผนกกรมสังฆการี เรื่อง จัดระเบียบพระอารามหลวง,”
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 32, ตอน 20 ก (3 ตุลาคม พ.ศ. 2458): 284.

สุวรรณภูมิ องค์พระปฐมเจดีย์ เป็นปูชนียสถานอันสำคัญของประเทศไทย อยู่ภายในวัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร มีประวัติความเป็นมายาวนานในแผ่นดินสุวรรณภูมิ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

องค์พระปฐมเจดีย์ เป็นพระเจดีย์ใหญ่ รูปประฆังคว่ำ ปากผายมหึมา โครงสร้างเป็นไม้ขง รัศด้วยไม้เสี้ยนมหึมาก่อนอริฐ ฐานปูน ประดับด้วยกระเบื้องปูทับ ประกอบด้วยวิหาร 4 ทิศ กำแพงแก้ว 2 ชั้น เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ของพระพุทธเจ้า เป็นที่เคารพสักการบูชาของบรรดา พุทธศาสนิกชนทั่วโลก ทางวัดกำหนดให้มีงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 12 ถึง วันแรม 5 ค่ำ เดือน 12 รวม 9 วัน 9 คืน เป็น ประจำทุกปี

พระปฐมเจดีย์ หรือเดิมเรียกว่า พระธมเจดีย์ มีฐานะเป็นมหาธาตุหลวง ของแผ่นดิน สุวรรณภูมิ ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชวินิจฉัยว่า พระธมเจดีย์องค์นี้ อาจเป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้น เมื่อคราวที่พระสมณทูต ในพระเจ้าอโศกมหาราช เดินทางมาเผยแผ่ศาสนา ยังสุวรรณภูมิ ก็เป็นไปได้ เพราะพระเจดีย์เดิม มีลักษณะทรงโอคว่ำ หรือทรงมะนาวผ่าซีก แบบเดียวกับพระสถูปสาญจี แต่ปรากฏว่ามียอดเป็นแบบปราสาท ซึ่งพระองค์ฯ มีพระราชวินิจฉัยว่า อาจมี เจ้านายพระองค์ใดมาบูรณะไว้ก็เป็นได้ ซึ่งตรงกับความรู้ในศิลาจารึกหลักที่ 2 (ศิลาจารึกวัดศรีชุม) ของ พระมหาเถรศรีศรีทศาฯ อันได้กล่าวไว้ว่า พระมหาเถรศรีศรีทศาฯ ท่านทรงได้เวะมาบูรณะ พระธมเจดีย์องค์นี้ ก่อนที่ท่านจะเดินทางกลับเมืองรัตเมื่อคราวที่ท่านเสด็จกลับจากศึกษาพระพุทศาสนา ที่ลังกา ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานนามใหม่ว่า พระปฐมเจดีย์ ด้วย ทรงเชื่อ ว่าเป็นเจดีย์แห่งแรกของสุวรรณภูมิ นั่นเอง

ในเรื่องนี้ นักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดีบางท่าน ได้ระบุว่า พระปฐมเจดีย์ไม่ได้ เป็นเจดีย์ที่เก่าที่สุดของสุวรรณภูมิ แต่เป็น พระมหาธาตุหลวง ในยุคทวารวดี มากกว่า เนื่องด้วย เหตุผลประกอบหลายประการ โดยเฉพาะ การค้นพบเจดีย์ ที่มีอายุเก่าแก่กว่าพระธมเจดีย์ และ หลักฐานลายลักษณ์อักษร ที่ระบุว่า " พระเจดีย์องค์นี้ เดิม ขอมเรียก พระธม " ซึ่งไม่ว่าจะเป็นชาว ขอมจริงๆ หรือชาวลาวรัฐ ซึ่งสมัยนั้นเราก็เรียกว่าขอม เช่น ขอมสบาดโขลญลำพง คำว่า ธม สำหรับ ชาวขอมนั้น แปลว่า ใหญ่ ตรงกับคำเมืองว่า หลวง ซึ่งเราก็เรียกพระนครธม ว่า พระนครหลวง ด้วย เหตุผลเดียวกัน

พระร่วงโรจนฤทธิ์ เป็นที่เคารพบูชาของ พุทธศาสนิกชนชาวไทยทั่วไป ชื่อเต็มก็คือ พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ ธรรมโมภาส มหาวชิราวุธ ราชปูชนียบพิตร ตามประกาศกระแส พระบรมราชโองการ ลงวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2466 แต่ประชาชนทั่วไป จะเรียกว่า หลวงพ่อพระร่วง หรือพระร่วงโรจนฤทธิ์

พระร่วงโรจนฤทธิ์ มีขนาดความสูงวัดจากพระบาทถึงพระเศียร 7.42 เมตร หรือราว 12 ศอก 4 นิ้ว เป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ ศิลปะแบบสุโขทัย ประทับยืนอยู่บนฐาน โลหะทองเหลืองลายบัวคว่ำบัวหงาย ท้าวพระพักตร์ตามยาว พระหนุเสี้ยมนิ้วพระหัตถ์ และพระบาทไม่เสมอกัน ห้อยพระหัตถ์ซ้ายลงข้างพระวรกาย แขนขวาพระหัตถ์ขวายกตั้งขึ้น ยื่นออกไปข้างหน้าระดับพระอุระ เป็นกิริยาห้าม มีพระอุทรพลู้อยอกมา ห่มจีวรบางคลุม แนบติดพระวรกาย บ่ายพระพักตร์สู่ทิศเหนือ ทำด้วยโลหะทองเหลือง หน้า 100 หน้า

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ครั้งใหญ่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพิจารณาลักษณะการก่อสร้างและสภาพโดยทั่วไปทรงเห็นว่าน่าจะเป็นพระสถูปเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เพราะมีรูปทรงเดียวกับพระสถูปรามเจดีย์ ในกรุงอนูราชบุรี เกาะสิงหลทวีปหรือประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน ทรงเชื่อมั่นว่าเป็นพระเจดีย์องค์แรกที่สร้างขึ้นในแถบนี้และเป็นวัดแรก ทรงพระราชทานนามพระสถูปเจดีย์ว่า "พระปฐมเจดีย์" และพระราชทานนามวัดว่า "วัดพระปฐมเจดีย์" ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์โดยสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่ครอบพระเจดีย์องค์เดิมเริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2390 แต่ยังไม่แล้วเสร็จด้วยสวรรคตก่อนในปี พ.ศ. 2411

พ.ศ. 2413 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณะและปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมได้เสด็จพระราชดำเนินมายกยอดพระปฐมเจดีย์เมื่อปี พ.ศ. 2413 ปัจจุบันรูปพระเจดีย์เป็นรูปประฆังคว่ำยอดแหลมครอบซ้อนอยู่กับพระเจดีย์ยอดปราสาทของพระยาพาน จากบันทึกของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค) บันทึกไว้ว่าวิหารหลวงและพระอุโบสถตั้งอยู่จุดเดียวกับที่ตั้งของพระอุโบสถปัจจุบัน ส่วนกุฏิสงฆ์เดิมตั้งอยู่บริเวณลานหน้าพระพุทธรูปศิลาขาว ต่อมาได้ย้ายมาตั้งอยู่บริเวณลานหน้าพระร่วงโรจนฤทธิ์ ด้านทิศเหนือองค์พระปฐมเจดีย์ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้บูรณะและปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ โปรดเกล้าให้สร้างกุฏิสงฆ์ จำนวน 25 หลัง สร้างศาลาการเปรียญและหอฉัน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้สร้างทางรถไฟจากกรุงเทพถึงนครปฐม ได้ย้ายกุฏิสงฆ์ทั้งหมดและอาคารเสนาสนะมาตั้งอยู่บริเวณถนนขวาพระซึ่งเป็นบริเวณเขตสังฆาวาสในปัจจุบัน องค์พระปฐมเจดีย์นำชื่อเสียงมาสู่วัดพระปฐมเจดีย์เป็นอย่างมาก เป็นที่รู้จักของชาวไทยพุทธศาสนิกชนและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันองค์พระปฐมเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มีลักษณะแบบทรงไทยรูปประฆังคว่ำ ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีส้ม สูง 120 เมตร 45 เซนติเมตร ประกอบด้วยวิหาร 4 ทิศ มีกำแพงแก้ว 2 ชั้นล้อมรอบ

ปี พ.ศ. 2451 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระยุพราช เสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือได้ทอดพระเนตร พระพุทธรูปโบราณเป็นอันมาก แต่มีพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่เมืองศรีสัชชนาลัย (จังหวัดสุโขทัย) กอปรด้วยพระลักษณะงามเป็นที่ต้องพระราชหฤทัย แต่ชำรุดมากเหลืออยู่แต่พระเศียร พระหัตถ์และพระบาท

จึงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญลงมากรุงเทพฯ แล้วให้ช่างปั้นสถาปนาขึ้นมาบริบูรณ์เต็มพระองค์ และโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีเททองหล่อขึ้นเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2456 ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานครฯ

นอกจากนี้พระบรมราชสรีรางคาร รัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรจุที่ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม และฐานพระพุทธรูปชินสีห์ วัดบวรนิเวศวิหาร ตามที่มีพระบรมราชโองการสั่งไว้ในพระราชพินัยกรรม ต่อมา ในพุทธศักราช 2529 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระอังคารของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวีในรัชกาลที่ 6 ไปบรรจุไว้เคียงข้างพระบรมราชสรีรางคารรัชกาลที่ 6 ที่ได้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ ต่อมาใน พุทธศักราช 2555 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระสรีรางคาร ของ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ไปบรรจุไว้เคียงข้างพระบรมราชสรีรางคารรัชกาลที่ 6 และพระราชสรีรางคารพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ที่ได้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์

การอัญเชิญพระร่วงโรจนฤทธิ์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2457 จำเป็นต้องแยกขึ้นมาและมาประกอบเข้าด้วย กันที่จังหวัดนครปฐมแล้วเสร็จเป็นองค์สมบูรณ์ เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2458 หลังจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตแล้วตามความในพระราชพินัยกรรมของพระองค์ระบุว่าให้ บรรจุพระบรมราชสรีรางคารของพระองค์ไว้ที่ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ ที่องค์พระ ปฐมเจดีย์ วันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2469 จึงได้ทำพิธีบรรจุ พระบรมราชสรีรางคาร ณ ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ ธรรมโมภาส มหาชราวุธ ราชปฐมนิยบพิตร ตาม พระประสงค์ทุกประการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 หลังจากการพระราชทานเพลิงพระศพพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าให้อัญเชิญพระสรีรางคารมาประดิษฐานไว้เคียงข้างพระบรมราชสรีรางคารของพระสวามี และในปี พ.ศ. 2555 หลังจาก พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าให้อัญเชิญพระสรีรางคาร มาประดิษฐานไว้เคียงข้างพระบรมราชสรีรางคารของพระชนกนาถ และพระสรีรางคารของพระชนนี ถึงในพระราชพินัยกรรมให้บรรจุพระบรมราชสรีรางคาร ไว้ที่ฐานของพระร่วงโรจนฤทธิ์ แต่ในเวลาจริงแล้วพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ประดิษฐานไว้ที่ผนังด้านหลังพระร่วงโรจนฤทธิ์ และยังคงปรากฏโต๊ะหมู่บูชา เครื่องราชสักการะในห้องพระประดิษฐานปัจจุบัน พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ฝุสุธรรมโม ป.ธ.9 ศศ.บ. พธ.บ. พธ.ค.) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง

วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารมีการบริหารจัดการศึกษาและมีบทบาทในด้านการศึกษาตามหน้าที่ของวัดทุกประการ สอดคล้องกับสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา สรุปว่า การศึกษา

พระปริยัติธรรมที่คณะสงฆ์และวัด จัดให้แก่พระภิกษุสามเณรตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และนักธรรม⁸⁵ ด้านการศึกษาสงเคราะห์การจัดการศึกษาที่บริการทั่วไปให้แก่ประชาชนทั่วไป ประกอบด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัด และโรงเรียนราษฎร์สงเคราะห์ที่วัดขอตั้ง ดังที่ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กล่าวไว้ว่า วัดที่มีโรงเรียนตั้งอยู่ในวัด มีบทบาทเด่นชัดในการอุปถัมภ์โรงเรียนในรูปแบบต่างๆเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ของวัดร่วมกิจกรรม เช่น เป็นที่ปรึกษาของโรงเรียน ร่วมพัฒนาหลักสูตรศีลธรรม สอนศีลธรรม อบรมจริยธรรมแก่นักเรียนเป็นต้น การมอบสื่อการศึกษา อุปกรณ์การศึกษาแก่โรงเรียน การให้ทุนการศึกษา อุปกรณ์การศึกษาแก่โรงเรียน การให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนหรือโครงการอาหารกลางวัน⁸⁶ และกล่าวถึงการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ต่อไปอีกว่า การดำเนินการสงเคราะห์ช่วยเหลือให้เด็ก และประชาชน ได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งใน และนอกระบบการศึกษาของรัฐ เพื่อสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข และเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศ⁸⁷ เรื่องเดียวกันนี้พระอวยชัย อินทร์ ศรีเมือง สรุปไว้ว่า คณะสงฆ์กำหนดการศึกษาสงเคราะห์เป็นกิจของคณะสงฆ์ แบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ (1) การศึกษาอื่นนอกจากการศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อสงเคราะห์ประชาชนหรือพระภิกษุสามเณร และในปัจจุบันนี้การศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จัดได้ถึง 4 ประเภท คือ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นโรงเรียนราษฎร์ของวัดโดยที่วัดจัดตั้งเป็นมูลนิธิของวัดเพื่อช่วยเหลือประชาชนเป็นหลัก โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ เป็นโรงเรียนอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาของเอกชน อยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และเป็นโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ในเรื่องนี้ พระอวยชัย อินทร์ศรีเมือง พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดมี 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในวัดและปัจจัยภายนอกวัด ปัจจัยภายในวัด ได้แก่ ด้านสภาพทางกายภาพ ได้แก่ สภาพพื้นที่เหมาะสม ขนาดพื้นที่ที่มีความเพียงพอต่อการจัดกิจกรรมภายในวัด มีอาคารเสนาสนะไว้จัดกิจกรรมอย่างเพียงพอ สภาพป่าไม้ที่ร่มรื่น มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบทุกวัด การคมนาคมสะดวก ด้านบุคลิกภาพของผู้นำสงฆ์ เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพ ศรัทธา เลื่อมใส มีจริยวัตรที่สำรวม สุขุม เมตตา เหมาะสมต่อการเป็นผู้นำสงฆ์ รู้จักให้อภัย มีความรู้ความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรม

⁸⁵สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการวิจัย เรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนาธรรม :ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปัญญานันทาราม (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2548), 14.

⁸⁶เรื่องเดียวกัน, 91.

⁸⁷สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการวิจัย เรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนาธรรม :ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปัญญานันทาราม, 23.

มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาได้ตามความเหมาะสมของสังคมปัจจุบันปัจจัยภายนอกวัด ได้แก่ ด้านกิจกรรมบริการชุมชน กิจกรรมป้องกันยาเสพติด กิจกรรมการศึกษา และกิจกรรมสงเคราะห์ชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนเข้าร่วมพัฒนาวัดในรูปแบบของคณะกรรมการวัด⁸⁸ สำหรับพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดตั้งขึ้นเพื่อให้การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์ จัดตั้งตามระเบียบกรมการศาสนา ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด จัดตั้งขึ้นเพื่ออบรมเด็กเล็กวัยก่อนเรียนจัดตั้งขึ้นตามระเบียบของกรมการศาสนา⁸⁹ สำหรับภารกิจด้านการศาสนาศึกษา โดยปกติแต่ละวัดมีหน้าที่ที่จะต้องดำเนินงานด้านนี้โดยตรง⁹⁰ ในปัจจุบันการศึกษาของสงฆ์ แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ (1) การศึกษาพระธรรมปริยัติธรรม แผนกธรรม (ระดับประถมศึกษา) สนามหลวงแผนกธรรม มีหลักสูตร คือ นักธรรมจัดสำหรับภิกษุสงฆ์สามเณร และธรรมศึกษาจัดสำหรับคฤหัสถ์ สำหรับหลักสูตรนักธรรมแบ่งเป็น นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก ส่วนหลักสูตรธรรมศึกษา แบ่งเป็น ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก (2) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี(ระดับมัธยมศึกษา – อุดมศึกษา) สนามหลวงแผนกบาลี จำแนกการศึกษบาลี เป็นบาลีประโยค 1-2 และเปรียญธรรม (ป.ธ.)3-9 (3) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา(ระดับมัธยมศึกษา) โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นโรงเรียนที่วัดจัดตั้งขึ้นในวัด หรือที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ดินของมูลนิธิทางพระพุทธศาสนา โดยกรมการศาสนาให้การอุปถัมภ์ จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเพื่อให้การศึกษาแก่ภิกษุสงฆ์ สามเณร ทั้งวิชาสามัญ และการศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กันไป เพื่อที่ว่าหากภิกษุสงฆ์ สามเณรเหล่านี้ มีความประสงค์จะลาสิกขาก็สามารถนำวุฒิการศึกษาที่ได้รับไปใช้ในเพื่อการศึกษาต่อในสถานศึกษาของ

⁸⁸พระอวยชัย อินทร์ศรีเมือง, “ปัจจัยที่ช่วยส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี: วัดในเขตอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542), บทคัดย่อ.

⁸⁹พระครูโสภณปริยัตยานุกิจ, แนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ (กรุงเทพฯ: สามลดดา, 2549), 130-131.

⁹⁰พระมหาทนงชัย บวรณพิสุทธิ์, “บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544), 51.

รัฐ หรือใช้สมัครงานประกอบอาชีพได้ (4) การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ดำเนินการในสองสถาบัน คือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย⁹¹

กล่าวโดยสรุป การศาสนศึกษา เป็นการจัดการศึกษาให้กับพระภิกษุ สามเณร หรือ การสนับสนุนส่งเสริมให้พระภิกษุ รวมทั้งการส่งเสริมทุกทางที่จะทำให้ภิกษุสงฆ์ สามเณร ได้มีโอกาสศึกษาพระปริยัติธรรม และวิชาการต่าง ๆ ทุก ๆ วิธี ซึ่งมีตั้งแต่ประถมศึกษา จนถึง อุดมศึกษา โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย การศาสนศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับภิกษุสงฆ์สามเณรที่ บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาทั้งในระยะสั้น ระยะยาว เพราะอย่างน้อยที่สุดควรได้เรียนรู้พอเป็น แนวทางนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ภายหลังจากที่พระภิกษุสามเณรนั้นลาสิกขาไปแล้ว เช่น หลักทิปปฏิบัติ เป็นต้น สำหรับด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระเทพปริยัติสุธี ได้กล่าวถึง การศึกษาที่ภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินการในปัจจุบัน 4 ลักษณะ คือ (1) โรงเรียนการกุศลของวัดใน พระพุทธศาสนา (2) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงค์ และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ (3) ศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (4) ศูนย์อบรมเด็ก ก่อนเกณฑ์ในวัด⁹² การศึกษาสงเคราะห์ นอกจากจะจัดแก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือ แล้วภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานศึกษาทั่วประเทศ ด้วย วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่มีส่วนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนของชาติในด้านการศึกษา มาทุกยุคทุกสมัย⁹³ นอกจากนั้น บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ ยังได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์ ว่าเป็นบทบาทและภารกิจของภิกษุสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์ ประชาชนด้านการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมี ความสุข⁹⁴

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาแก่ประชาชน ทั่วไป เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติ ทั้งด้านการศึกษา ให้ที่อยู่อาศัยอาหาร ทำให้ เด็กมีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ ในเรื่องนี้ ศิริพร สกุลเจริญพร พบว่า พระสงฆ์

⁹¹กรมการศาสนา, คู่มือการดำเนินงานวัดพัฒนาตัวอย่าง (กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนสถาน, 2545), 13-14.

⁹²พระเทพปริยัติสุธี, การคณะสงฆ์และการพระศาสนา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, 2540), 48-49.

⁹³เรื่องเดียวกัน, 50-51.

⁹⁴บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), 21.

มีหน้าที่ในการศึกษาพระธรรมวินัยและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด มีบทบาทด้านการสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางของประชาชน สร้างสาธารณประโยชน์ สนับสนุนการศึกษา ของสถานศึกษา สร้างสถานศึกษา ศูนย์ฝึกวิชาชีพ เป็นต้น⁹⁵ และพระมหาอคม ปัญญาโร พบว่า มีการส่งเสริมและสนับสนุนให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีการพัฒนา ส่งเสริมการเรียนพระปริยัติธรรมสายสามัญแก่พระภิกษุและสามเณรส่งเสริมการเรียนรู้นอกระบบ ส่งเสริมการเรียนรู้อื่นๆ⁹⁶ เช่นเดียวกับ พระอธิการประวัติ กัณหะคุณ พบว่า บทบาทด้านการศึกษา สงเคราะห์ พระสงฆ์ทำการสอนหนังสือให้แก่นักเรียน จัดบริเวณวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา พร้อมทั้งมีการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์⁹⁷ และในเรื่องนี้พระครูปลัดอาทิตย์ อดุลเวที พบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหาร การบริหารพัฒนาบุคลากร พัฒนาให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ด้านปริยัติธรรมทำให้สงฆ์เป็นผู้นำสังคมด้านการศึกษา⁹⁸ พระพิระพล ปากโร พบว่า เจ้าอาวาสมีภาวะผู้นำในการบริหารจัดการวัด และบริหารการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมได้ประสพผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ มีเมตตาบารมีสูงมาก ให้โอกาสพระภิกษุและสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนจนมีโอกาสจบการศึกษาระดับสูงสุด มีมนุษยสัมพันธ์ดีมาก มีวิสัยทัศน์อันกว้างไกล สร้างแรงบันดาลใจให้กับนักเรียน และครูอาจารย์ ในสำนักเรียน ได้มีการพัฒนาวัดจนได้รับรางวัลประกาศเกียรติคุณต่างๆ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประสพผลสำเร็จในการพัฒนาวัด และด้านการศึกษา คือ มีได้ทำงานเพื่อตัวเอง เป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับ มีการสงเคราะห์ช่วยเหลือทุกคนที่มี

⁹⁵ศิริพร สกุลเจริญพร, “บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาการศึกษา กรณีศึกษาหลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร เจ้าอาวาสวัดธรรมมงคล” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550), บทคัดย่อ.

⁹⁶พระมหาอคม ปัญญาโร, “ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัด เป็นศูนย์กลางชุมชน: กรณีศึกษาวัดธรรมยุค ในเขตจังหวัดพัทลุง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, 2546), บทคัดย่อ.

⁹⁷พระอธิการประวัติ กัณหะคุณ, “ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในเขต ตำบลนายม อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2550), บทคัดย่อ.

⁹⁸พระครูปลัดอาทิตย์ อดุลเวที, “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของ พระเทพโสภณ(ประยูร ฐมมุจิจโต): ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค 2” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), บทคัดย่อ.

ความทุกข์ทางร่างกายและจิตใจ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ⁹⁹ เช่นเดียวกับพระมหานุกญเกิด มะพารัมย์ พบว่า การพัฒนาชุมชนชนบทของเจ้าอาวาส ได้นำหลักพุทธธรรมและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาประยุกต์บูรณาการให้เป็นองค์ความรู้ เป็นวัฒนธรรม เป็นบรรทัดฐานของชุมชนตามวิถีชีวิตของท้องถิ่น การพัฒนาและการบริหารชุมชน เน้นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเพื่อนำไปสู่ภาคปฏิบัติ การทำงานแบบมีส่วนร่วมกับชาวบ้าน โดยยึดหลักธรรมชาติของพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็ง ให้กับชุมชนได้ ใช้หลักพุทธธรรมนำการพัฒนา จึงสามารถช่วยแก้ปัญหาและลดปัญหาในชุมชนได้ ทำให้ชุมชน และสังคมไปสู่สันติสุข¹⁰⁰

ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมประกอบไปด้วย โครงการปฏิบัติสืบเนื่อง ได้แก่ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล การอบรมจริยธรรมแก่นักเรียน ข้าราชการ และประชาชน การอบรมครูจริยศึกษา การส่งเสริมหน่วยเผยแผ่ศีลธรรม การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ งานพระจริยานิเทศ และงานพระธรรมทูต และโครงการเฉพาะกิจ ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล เช่น โครงการอุทยานการศึกษา โครงการสวนสมุนไพรวัด โครงการลานวัด ลานใจ ลานกีฬา¹⁰¹ นอกจากนี้ สามารถสรุปได้ว่า การเผยแผ่หลักพุทธธรรมคำ สอน ถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ เพื่อปลูกฝังอบรมให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนดีมีศีลธรรม และประพฤติปฏิบัติชอบ การพัฒนาศักยภาพของคณะสงฆ์เพื่อให้องค์การคณะสงฆ์เข้มแข็งมีประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะ มีศาลาการเปรียญ กุฏิ วิหาร โบสถ์ เป็นต้น งานเกี่ยวกับการพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมของวัด จัดเป็นงานสาธารณูปการ ที่เป็นส่วนหนึ่งแห่งบทบาทของเจ้าอาวาส งานสาธารณูปการ หมายถึงการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ เป็นระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางที่เรียกว่า การสาธารณูปการ ทั้งองค์การสาธารณูปการ

⁹⁹ พระพิระพล ปภากโร, “บทบาทของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดและชุมชน: กรณีศึกษา วัดอาวุธวิกสิตาราม และวัดสร้อยทอง กรุงเทพมหานคร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550), บทคัดย่อ.

¹⁰⁰ พระมหานุกญเกิด มะพารัมย์, “บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย กรณีศึกษา: บทบาทหลวงพ่อเม้า อีสู่โร วัดป่าเลไลย์ และเครือข่ายจังหวัดบุรีรัมย์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544), บทคัดย่อ.

¹⁰¹ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการวิจัย เรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดอนงคาราม (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2548), 13.

และการสาธารณูปการซึ่งมีความหมายในการรวมกิจการคณะสงฆ์อย่างเดียวกัน กล่าวคือ การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน กิจการอันเกี่ยวกับการวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัด มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยกวัดราษฎร์ ขึ้นเป็น พระอารามหลวง กิจการของวัดอื่นๆ เช่น การจัดงานวัด การเรียไร การศาสนสมบัติของวัด¹⁰² งานสาธารณูปการจะเน้นในส่วนบำรุงรักษาวัด และศาสนสมบัติของวัดให้เป็น ไปด้วยดี เป็นหน้าที่ของผู้บริหารวัดและคณะสงฆ์โดยตรง ในส่วนรัฐและพุทธบริษัทจะต้องอุปถัมภ์ด้วยไม่ว่าจะก่อสร้างหรือบูรณะเสนาสนะของสงฆ์ เจ้าอาวาสต้องมองเห็นความสำคัญการจัดทำแผนแม่บทการก่อสร้าง และรู้จักวิธีการบริหารงานสาธารณูปการเป็นอย่างดี มีเทคนิคและวิธีการขอคำปรึกษากับหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ ขั้นตอนการดำเนินการก่อสร้างและการบูรณะ การบริหารจัดการงานสาธารณูปการที่ดี และต้องรู้จักวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และพัฒนาวัดให้สงบร่มรื่น เป็นศูนย์กลางการพัฒนาของชุมชน โดยกำหนดยึดหลักการบริหารบูรณปฏิสังขรณ์การรักษาดูแลทะนุบำรุง ศาสนวัตถุ และการจัดทำวัดให้เป็นวัดพัฒนาบทบาทของเจ้าอาวาสในการพัฒนางาน ด้านสาธารณูปการนั้น เป็นการดำเนินการให้วัดเป็นวัดโดยสมบูรณ์ เป็นที่พึ่งพำนักอาศัย ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุ สามเณร เป็นที่ทำบุญ บำเพ็ญกุศล ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมและกระทำกิจกรรมของสังคมของประชาชนแห่งวัด หรือในท้องถิ่นที่ตั้งแห่งวัดนั้น ตลอดจนการรักษาวัฒนธรรม และอนุรักษ์ศิลปะ โบราณวัตถุและโบราณสถานของสังคมนั้นๆ ด้วย¹⁰³ ด้านสาธารณสงเคราะห์งานสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานที่เกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคม เช่น การจัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน และอุปสมบทพระภิกษุ การสงเคราะห์วัดที่ประสบภัยและขาดแคลนหรือให้สถานที่จัดประชุมอบรมด้านอาชีพ การสร้างสาธารณสมบัติ การออมทรัพย์ เป็นต้น การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงาน หรือของบุคคลหรือ คณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุน จุนเจือกิจการของรัฐหรือของเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูล หรือการอุดหนุน จุนเจือสถานที่ซึ่งจะเป็นสาธารณสมบัติของประชาชนทั่วไป และการเกื้อกูลทำประโยชน์ร่วมกันไม่ว่าทั้งที่เป็นคำแนะนำคำสอนความคิด การสอนหนังสือก็ดี การแนะนำที่เกี่ยวกับความรู้ก็ดี จัดเป็นสาธารณประโยชน์ทั้งนั้น รวมถึงการ

¹⁰² พระครูโสภณปริยัตยานุกิจ, แนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ (กรุงเทพฯ: สามลดา, 2549), 143-144.

¹⁰³ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการวิจัย เรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนาธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดอนงคาราม (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2548), 23.

สงเคราะห์คนวัยชรา สถานสงเคราะห์เด็กกำพร้า¹⁰⁴ นอกจากนี้ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กล่าวถึงงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ หมายถึง การดำเนินการสงเคราะห์ประชาชนทางด้าน จิตใจและทางวัตถุที่ไม่ขัดพระธรรมวินัย และสมณวิสัย เพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชน ทั่วไป¹⁰⁵ นอกจากนี้การพัฒนาสังคมด้วยการเผยแผ่หลักคำสอน และการสงเคราะห์ประชาชน พระสงฆ์และวัดดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนในสังคมไทย ดังที่ พระครู ศรีปริยัติวิกรม พบว่า วัดได้ดำเนินการตามเทคนิคและรูปแบบการสื่อสารตามแนวพุทธ โดยได้นำ เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เทป วีดีโอ หนังสือ และสื่อมวลชนอื่นๆ เข้ามา ช่วย และตัวท่านเองก็มีกลยุทธ์ในการโน้มน้าวใจให้ผู้ฟังเกิดความศรัทธา กล่าวหาญ เลื่อมใส เร้าใจ อยากรับฟังและนำไปปฏิบัติตาม¹⁰⁶ นอกจากนี้ พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์ ได้กล่าวถึงบทบาทของ พระสงฆ์ต่อสังคมไทยในชนบท ดังต่อไปนี้ (1) บทบาทในการให้ความรู้และพัฒนาจิตใจคนใน ชุมชน (2) บทบาทในการส่งเสริมการศึกษา ในสมัยที่การศึกษายังไม่แพร่หลาย การศึกษามีอยู่แต่ใน วังกับวัดเท่านั้น แต่วัดกับพระสงฆ์เป็นฝ่ายใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่า จึงสามารถให้การศึกษาได้ มากกว่า (3) บทบาทในการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น (4) บทบาททางการเผยแผ่ธรรม (5) บทบาทการ ส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วยจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคน โดยส่วนมากเชื่อฟังผู้ทรงศีลอยู่แล้ว (6) บทบาทการเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ในชุมชนหรือหมู่บ้าน พระสงฆ์ทำหน้าที่ช่วยแนะนำสั่งสอนและสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ใน เมืองไทยที่สำเร็จไปได้นั้นส่วนหนึ่งมาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้าน โดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ¹⁰⁷ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

¹⁰⁴ พระครูโสภณปริยัตยานุกิจ, แนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์, 146.

¹⁰⁵ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการสงเคราะห์การวิจัย รูปแบบ ยุทธศาสตร์ และแนวทางการบูรณาการการศาสนากับการศึกษา ของวัดในพระพุทธศาสนา กรณีจัดการศึกษา ตามอัยยาศัย (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2548), 23.

¹⁰⁶ พระครูศรีปริยัติวิกรม, “ศึกษาเทคนิคและรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธธรรมของพระเทพ ลิงหปุรจารย์ (เจริญ ฐิตธมฺโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), บทคัดย่อ.

¹⁰⁷ พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์, “บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรม งานพัฒนาชุมชนเพื่อการลด ลด เลิกอบายมุข: ศักยภาพพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม กิตติโล)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), 9-12.

สำนักนายกรัฐมนตรี ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย ดังต่อไปนี้ (1) พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติดีงาม เพื่อเรียกความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น (2) พระสงฆ์ควรเป็นนักเทศน์ที่ดี เพื่อสามารถดึงศรัทธาใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนได้อย่างถูกต้อง (3) พระสงฆ์ควรพัฒนาตนเองในด้านความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อรู้เท่าทันต่อกระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน (4) พระสงฆ์ควรเอาใจใส่ ในการพัฒนาจิตใจของประชาชนมากกว่าที่จะเน้นการพัฒนาวัตถุในวัดหรือมุงหารายได้แต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งขณะนี้วัดต่าง ๆ ได้เดินทางเข้าสู่ระบบวัตถุนิยม หากวัดดำเนินการเช่นนี้จะเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนความคิดของประชาชน ที่เน้นทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ (5) พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า เป็นเงิน หรือวัตถุสิ่งของ แต่หมายถึงด้านคำสอนและหลักธรรมต่าง ๆ (6) พระสงฆ์ควรดำเนินโครงการต่าง ๆ เช่นเดียวกับมูลนิธิกลุ่มแสงเทียนซึ่งนำเลื่อมใสอย่างไรก็ตามจะต้องแก้ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ การขาดปัจจัยและความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทให้ได้ (7) พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาธรรมะให้ถึงแก่น แล้วนำสิ่งที่ศึกษามาถ่ายทอดให้กับประชาชน ทำให้คนไม่ดิ๊กกลับเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้ (8) ควรกำหนดให้มีตำแหน่งด้านความรู้ และควรแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้มาเป็นตัวอย่าง เพื่อให้พระสงฆ์ตื่นตัวในการศึกษา หรือมองเห็นความสำคัญในการศึกษา จึงจะนำธรรมะมาเผยแผ่ได้ (9) พระสงฆ์ต้องมีความรู้สมบูรณ์ สามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาทั้งจิตใจและรูปแบบการบริหารมีความรู้ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ ต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาและผลิตบุคลากรของศาสนา ให้มีความเป็นผู้นำ (10) พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรมในโรงเรียนต่าง ๆ ของรัฐบาลและเอกชน (11) พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สมควรที่จะไปให้การอบรมแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำทั้ง ด้านปฏิบัติและปฏิบัติ (12) พระสงฆ์ควรมีการรวมตัวหรือทำงานเป็นทีมและทำงานเชิงรุก ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสและรัฐบาลในเรื่องงบประมาณดังนั้นจึงกล่าวสรุปได้ว่า บทบาทการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในปัจจุบัน เป็นบทบาทที่พระสงฆ์พึงกระทำต่อสังคมเพื่อช่วยเหลือสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้ผู้คนในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมนั้น ควรเป็นบทบาทที่ตอบสนองความต้องการของสังคมในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม โดยเฉพาะบทบาทด้านการสร้างกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคมนั้นๆ¹⁰⁸ ในส่วนงานของพระมหาสุศักดิ์ น้อยสันเทียะ ได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์ไว้ ดังต่อไปนี้ (1)

¹⁰⁸ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), 18-22.

บทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย คือ การแสวงหาความรู้และความเข้าใจอย่างเป็นระบบในด้านต่าง ๆ เพื่อการทำงานพัฒนาและการช่วยเหลือสังคมหรือชุมชนของพระสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (2) บทบาทผู้สอนศีลธรรม (3) บทบาทผู้ให้การศึกษา (4) บทบาทผู้เป็นที่ปรึกษา คือ การให้คำปรึกษาในปัญหาชีวิตส่วนตัวแก่ประชาชนทุกระดับ (5) บทบาทผู้ปลุกจิตสำนึก คือ การปลุกจิตสำนึกให้คนมีความขยัน ประหยัด และรับผิดชอบและไม่ให้ตกเป็นทาสของการบริโภคนิยม (6) บทบาทผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (7) บทบาทผู้สงเคราะห์ชุมชน (8) บทบาทผู้ประสานงาน คือ พระสงฆ์ควรประสานงานทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นประชาชนเจ้าหน้าที่เอกชนหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน (9) บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน และ (10) บทบาท ผู้รวมกลุ่ม คือ พระสงฆ์ควรกระตุ้นให้คนร่วมกันคิดแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน¹⁰⁹

จึงสรุปความได้ว่า ในการพัฒนาวัดเจ้าอาวาสต้องดำเนินการให้พระภิกษุสามเณรปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จัดการด้านศาสนสมบัติวัด จัดหรือสนับสนุนการศึกษาให้กับบุคลากรในวัด ส่งเสริมเยาวชนด้านการศึกษา เผยแพร่หลักธรรมคำสอนเพื่อให้ประชาชนเกิดการ พัฒนาจิตใจ จัดการบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างในวัดให้อยู่ในสภาพมั่นคงเหมาะสม แก่การใช้งาน ทำการสงเคราะห์ประชาชนตามสมควรเช่น การสงเคราะห์คนชรา บริจาคสิ่งของให้กับผู้ประสบภัย ให้ประชาชนได้ใช้สถานที่ เป็นต้น สามารถจำแนกงานดังกล่าวออกมาเป็นบทบาทด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการและด้านการสาธารณสงเคราะห์ วัด โดยทั่วไป นั้นยังคงมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของคนไทยทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากจะเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการฝึกอบรมพระสงฆ์เพื่อให้ออกมาทำหน้าที่ในการสืบสานพระพุทธศาสนาแล้ว วัดก็ยังคงเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และมีบทบาทต่อการพัฒนาอาชีพของประชาชนวัดเป็นแหล่งที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาทางจิตใจไว้อย่างเหนียวแน่นเสมอ

¹⁰⁹ พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545), 27.

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารสมัยที่พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ศุภธรรมโม) เป็นเจ้าอาวาส มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

พระรังสรรค์ พิมพ์ช่างทอง วิจัยเรื่อง "สภาพและปัญหาในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดสุโขทัย" พบว่า บริบทของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดสุโขทัย ทั้ง 3 แห่ง ตั้งอยู่ในบริเวณวัดและมีชื่อคล้ายกับวัดที่ตั้งอยู่ มีพื้นที่ระหว่าง 3 งาน 50 ตารางวา ถึง 1 ไร่ 2 งาน ตั้งมากกว่า 10 ปีแล้ว หยุดทำการสอนในวันพระและวันอาทิตย์ เปิดสอนในช่วงชั้นที่ 3-4 อัตราส่วนครูต่อนักเรียน 1:1 ถึง 1:6 มีห้องเรียน 2-6 ห้อง และมีอัตราส่วนคอมพิวเตอร์ต่อนักเรียน 1:1 ถึง 1:16 สภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียน มีการดำเนินการตามกรอบการบริหารงาน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านบุคลากร และด้านงานบริหารงานทั่วไป ปัญหาการจัดการศึกษาของโรงเรียน ปัญหาการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดสุโขทัย ในทัศนะของผู้บริหาร ครู และกรรมการ ปัญหาด้านวิชาการ ได้แก่ การจัดทำหลักสูตรของโรงเรียนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ ปัญหาด้านงบประมาณ ได้แก่ ปัญหาการยกย่องเชิดชูเกียรติ และปัญหาด้านงานบริหารทั่วไป ได้แก่ ปัญหาคำเนินการด้านธุรกิจของโรงเรียน ปัญหาการจัดการศึกษาของโรงเรียนตามทัศนะของนักเรียน พบว่ามีปัญหาด้านวิชาการอันดับแรก ได้แก่ ปัญหาการวัดผลประเมินผล โดยเน้นให้นักเรียนปฏิบัติจริง ปัญหาด้านงบประมาณ ได้แก่ ปัญหาการแสวงหาแหล่งทุนการศึกษา และทุนเพื่อพัฒนาสถานศึกษา ปัญหาด้านบุคลากร ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับความพอเพียงของครูผู้สอนและปัญหาด้านงานบริหารทั่วไป คือ ปัญหาการบำรุง ดูแลรักษาและพัฒนาอาคารสถานที่ และสภาพแวดล้อมของโรงเรียนให้อยู่ในสภาพที่มั่นคง ปลอดภัย¹¹⁰ พระมหาปริชา จัตรแก้ว ได้ศึกษาสภาพ ปัญหาและความต้องการการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 12 ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัญหาและความต้องการการบริหารงานวิชาการโดย

¹¹⁰ พระรังสรรค์ พิมพ์ช่างทอง, สภาพและปัญหาในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในจังหวัดสุโขทัย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, 2548), บทคัดย่อ.

ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง¹¹¹ พระมหาปริดี สีหาวัตร ได้ศึกษาและเปรียบเทียบแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 12 จำแนกตามสถานะ ตำแหน่งงาน วุฒิการศึกษาและสถานภาพในการปฏิบัติงาน ตามแนวคิดทฤษฎีสององค์ประกอบของเฮิร์ชเบิร์ก คือ ปัจจัยค่าจูง ได้แก่ นโยบายและการบริหารงาน การปกครอง บังคับบัญชาค่าตอบแทนและผลประโยชน์เกื้อกูล สภาพการทำงานและความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน พบว่า ทั้งโดยรวมและรายปัจจัยอยู่ในระดับปานกลาง¹¹² พระปลัดชัยวัฒน์ ธรรมบันเทิง พบว่า ผู้บริหารและครุมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 11 โดยรวมทั้ง 4 ด้านอยู่ในระดับปานกลางและเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ค่าเฉลี่ยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับ คือ การบริหารงานทั่วไป การบริหารงบประมาณและการบริหารงานวิชาการ ส่วนปัญหาการบริหารโรงเรียนตามความเห็นของผู้บริหารและครุ พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานทั่วไปและการบริหารงานบุคคล ผลการเปรียบเทียบ เมื่อนำสภาพและปัญหาในภาพรวม 4 ด้าน ไม่แตกต่างกัน¹¹³ พระปลัดมนัสชัย เมตตจิตโต พบว่า ปัญหาการบริหารงานวิชาการ โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทั้ง 4 ด้านเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่ อยู่ในระดับปานกลาง มีระดับปัญหาการบริหารงานวิชาการอยู่ในระดับมาก จำนวน 5 ข้อ ได้แก่ งบประมาณที่จำเป็นต้องใช้ในการวางแผนงานวิชาการมีน้อยงบประมาณของโรงเรียนมีน้อยทำให้ปฏิบัติตามแผนงานวิชาการไม่ได้ มีสื่อการสอนและห้องสมุดสนับสนุนการเรียนการสอนไม่เพียงพอ ไม่มีงบประมาณในการตรวจสอบการปฏิบัติงาน วิชาการงบประมาณในการแก้ไขปัญหาวิชาการมีน้อยทำให้เกิดปัญหาเมื่อเปรียบเทียบโดยรวม พบว่า ไม่แตกต่าง

¹¹¹ พระมหาปริชา ฉัตรแก้ว, “การบริหารงานวิชาการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 12” (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา สำนักงานประสานงานบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์, 2548), บทคัดย่อ.

¹¹² พระมหาปริดี สีหาวัตร, “แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 12” (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, 2548), บทคัดย่อ.

¹¹³ พระปลัดชัยวัฒน์ ธรรมบันเทิง, “การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 11” (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา สำนักงานประสานงานบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์, 2548).

กัน และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทุกด้านไม่แตกต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบเป็นรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกัน¹¹⁴ และงานวิจัยของพระครูสุตวิสุทธิคุณ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนมากที่สุดตามลำดับมีดังนี้ หลักสูตร พุทธกรรมครู สิ่งแวดล้อม และน้อยที่สุดคือ การสนับสนุนของชุมชน การพิจารณาในรายละเอียดเกี่ยวกับหลักสูตร พบว่า ปัจจัยที่มีผลมากที่สุดคือ เนื้อหา น้อยที่สุดคือ การนำหลักสูตรไปใช้ในเรื่องสิ่งแวดล้อม ปัจจัยที่มีผลน้อยที่สุดคือ การสนับสนุนของชุมชน การเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียน พบว่า ครูต้องการวิธีการวัด การประเมินผล นักเรียนเห็นว่าไม่มีผล นักเรียนต้องการหลักสูตรที่มีประสิทธิภาพที่จะทำให้สามารถสร้าง สติปัญญาได้ ในเรื่องวิธีสอนพบว่า การประเมินผลก่อนสอนสำคัญมากต่อการประเมินความรู้ มีผลน้อยที่สุดคือ สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนมีผลน้อยต่อการจัดกิจกรรมในชั้น และการวางแผนหลักสูตร ต่อความสนใจ และการส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ของวิชาเรียนการสนับสนุนของชุมชนคือการให้ทุนให้รางวัล พบว่าสามารถช่วยให้นักเรียนประสบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนได้¹¹⁵ ในทำนองเดียวกันกับ และงานวิจัยของพระมหาบุญทอง เหลาฉลาด ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาปัญหาการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม 11 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัย พบว่า 1. โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม 11 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีปัญหาการบริหารงานวิชาการ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน คือ ด้านการวางแผนงานวิชาการ ด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน ด้านการวัดผลประเมินผล และด้านงานสื่อการเรียนการสอน 2. การศึกษาเปรียบเทียบปัญหาการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม 11 พบว่า ผู้บริหารโรงเรียน ผู้ช่วยผู้บริหาร และครูผู้สอน มีความคิดเห็นต่อปัญหาการ

¹¹⁴ พระปลัดมานัสชัย เมตตจิตโต, “การศึกษาปัญหาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในจังหวัดนครราชสีมา”(วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา สำนักงานประสานงานบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์, 2548), บทคัดย่อ.

¹¹⁵ พระครูสุตวิสุทธิคุณ, “ปัจจัยที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสำนักเรียน วัดมณีโลกยาราม กรุงเทพมหานคร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, 2549), บทคัดย่อ.

บริหารงานวิชาการ โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการวางแผนงานวิชาการ และด้านหลักสูตรการเรียนการสอน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการวัดผลประเมินผล ไม่แตกต่างกันทางการศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระภิกษุและคฤหัสถ์ต่อปัญหาการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 11 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า พระภิกษุและคฤหัสถ์ มีความคิดเห็นต่อปัญหาการบริหารงานวิชาการ โดยรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน¹¹⁶

ปัญญา สละทองตรง วิจัยเรื่องการศึกษาสังเคราะห์งานวิจัยรูปแบบและกระบวนการบริหารจัดการที่ส่งผลต่อความสำเร็จของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พบว่า ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ยังขาดความต่อเนื่องในการบริหารงาน งบประมาณที่ได้รับแต่ละปีน้อย ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ส่วนใหญ่ ยังขาดบุคลากรเฉพาะด้าน ทำให้หน้าที่และงานยังไม่มีความมีประสิทธิภาพเพียงพอ การเรียนการสอน ขาดการส่งเสริมกำลังใจภายในองค์กร และปัจจัยที่เป็นผลกระทบต่อการพัฒนาการบริหารศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ คือ เรื่องการจัดระบบงานภายในศูนย์ ฐานะเศรษฐกิจของครอบครัวนักเรียน การปรับปรุงพฤติกรรมของครู การส่งครูผู้สอนเข้าอบรมสัมมนาในการพัฒนาคุณภาพครูผู้สอน ครูผู้สอนยังขาดแคลนสื่อในการสอน เอกสาร ตำรา และวัสดุอุปกรณ์ ขาดการเสริมสร้างพัฒนาคุณภาพครู อาจารย์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่า ครู อาจารย์ ส่วนใหญ่ เป็นพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาสอนด้วยศรัทธา แต่อาจจะขาดความรู้เรื่องเทคนิควิธีการสอน จิตวิทยาการสอน อีกอย่างอาจจะมีข้อจำกัดหลายประการ ชุมชนยังขาดความสนใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สำหรับรูปแบบแนวทางการดำเนินงานที่ส่งผลต่อความสำเร็จของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จากการสังเคราะห์ผลงานวิจัยของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พบว่า ศักยภาพในการบริหารภายในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพ ดังนี้ การบริหารจัดการภายในองค์กรที่ดี คือ จะต้องมีการวางแผน การรายงาน การจัดรูปแบบ โครงสร้าง การประสานงาน การวินิจฉัยสั่งการ และการจัดทำงบประมาณความร่วมมือของชุมชน คือ จะต้องได้รับความร่วมมือในกิจกรรมของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ส่งเสริมและสนับสนุน

¹¹⁶พระมหาบุญทอง เหลาฉลาด, “การศึกษาปัญหาการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม 11 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 2550), บทคัดย่อ.

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ทุกรูปแบบความพร้อมของผู้ศึกษา คือ ต้องมีแรงจูงใจที่ดี กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ดี หลักสูตรการเรียนการสอน คือ มีความชัดเจนในเนื้อหา ความทันสมัยของเนื้อหา และความเหมาะสมของเนื้อหา/ระยะเวลาในการสอน ประสิทธิภาพของผู้สอน คือ ความรู้ความชำนาญในการสอน มีสื่อและอุปกรณ์ในการสอนที่ดี และขวัญกำลังใจของผู้สอน¹¹⁷

พระมหาสรพงษ์ การุญ ได้วิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี: กรณีศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า ความสำเร็จในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้าจังหวัดนครสวรรค์มาจาก ด้านปัจจัยนำเข้า เช่น ผู้บริหาร ซึ่งมีลักษณะเป็นพระนักบริหาร นักพัฒนานักการศึกษา มีความสามารถในการวางแผนงาน มีความเสียสละ คัดสินใจด้วยความยุติธรรม ครูมีความสามารถในการพัฒนาตนเอง มีความรับผิดชอบ เข้าใจหลักสูตร และเป็นแบบอย่างที่ดี หลักสูตรครูเตรียมหลักสูตรก่อนใช้และประเมินผล อาคารสถานที่ที่มีการจัดอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างดี งบประมาณ มีการใช้จ่ายตามวัตถุประสงค์ สื่อการเรียนการสอน มีการนำสื่อมาใช้งานได้เหมาะสม ด้านกระบวนการ เช่น ผู้บริหารโรงเรียน มอบงานตามถนัด ตรวจสอบงานประชุมแนะนำครูจัดหางบประมาณอาคารสถานที่อุปกรณ์เพียงพอ และแก้ปัญหารวดเร็ว ครูเตรียมเนื้อหาเหมาะสมใช้สื่อในการเรียนการสอนดี มีรายงานผล และให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม มีการนิเทศครูเป็นการภายในประเมินผลโดยเยี่ยมชมชั้นเรียน และแนะนำรายบุคคล ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา คือ บริจาคทรัพย์สินสิ่งของ มาช่วยงาน และเป็นลูกจ้างรายเดือน กลุ่มคนที่มีส่วนร่วมคือกลุ่มบุคคลในชุมชน ได้แก่ ประชาชนทุกหน่วยงานในอำเภอตากฟ้า กลุ่มบุคคลนอกชุมชน ได้แก่ ประชาชนนอกอำเภอตากฟ้า และวิธีการเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่มีส่วนร่วมโดยสมัครใจและถูกชักชวน¹¹⁸

¹¹⁷ ปัญญา สละทองตรง, การศึกษาสังเคราะห์งานวิจัยรูปแบบและกระบวนการบริหารจัดการที่ส่งผลต่อความสำเร็จของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.), 2550), บทคัดย่อ.

¹¹⁸ พระมหาสรพงษ์ การุญ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี : กรณีศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษาระดับบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 2551), บทคัดย่อ.

พระพิระพงษ์ ฐิตธมฺโม (โชตินอก) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางการบริหารจัดการ ด้านการศึกษาของโรงเรียนโรงเรียนปริยัติสามัญวัดไพโรสณฑ์ศักคารามกลุ่มที่ 4 โรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการ บริหารจัดการด้านการศึกษาของโรงเรียนปริยัติสามัญวัดไพโรสณฑ์ศักคาราม แสดงถึงอายุกับระดับ ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการบริหารจัดการด้านการศึกษาไม่ได้มีส่วนในเรื่องการตัดสินใจ ในการแสดงความคิดเห็นเพราะ แม้จะอายุมากขึ้นก็สามารถเข้าเรียนในชั้นเรียนใดก็ได้, ชั้นปีที่เรียน กับอุปกรณ์ เครื่องมือในการจัดการเรียนการสอนมีความทันสมัย นักเรียนเห็นด้วย อาจเนื่องมาจาก เมื่อนักเรียนได้อยู่ในระดับชั้นที่น้อย ทำให้เครื่องมือต่างๆมีความทันสมัยขึ้นไปตามระยะเวลาที่ เปลี่ยนแปลงไป ทำให้มีความพึงพอใจน้อย และส่งผลไปถึงเรื่องผลการเรียนของนักเรียนที่น่าพอใจ น้อย¹¹⁹

นิติรัฐ วรณวิริยวัตร ศึกษาเรื่อง การบริหารงานแบบพุทธวิธีของโรงเรียนพระปริยัติ ธรรม อำเภอเมืองเชียงใหม่ ผลการศึกษาสรุปได้ ดังนี้ ผู้บริหารได้บริหารงานตามแบบพุทธวิธี ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม อำเภอเมืองเชียงใหม่ ทุกด้าน แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า ผู้บริหารได้บริหารงานที่เน้นการนำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารตน ตามหลักของสัป ปุริสธรรม (ธรรมของคนดี) ทั้ง 7 ประการ คือ ชัมมัญญา (รู้จักเหตุ) อัตถัญญา (รู้จักผล) อัตถัญญา รู้จักตน มัตถัญญา (รู้จักประมาณ) กาลัญญา (รู้จักกาล) ปริสัญญา (รู้จักชุมชน) และโปรปรัญญา (รู้จักเลือกคบคน) การบริหารคน ตามหลักพลธรรม (ธรรมเป็นกำลังในการบริหารงาน) ทั้ง 4 ประการคือ ปัญญาพละ (ใช้ปัญญา) วิริยพละ (ใช้ความเพียร) อนวัชชพละ (ใช้ความสุจริต) สังคห พละ (ใช้มนุษยสัมพันธ์) และการบริหารงาน ตามหลักอิทธิ บาทธรรม(ธรรมที่นำทางสู่ความสำเร็จ) ทั้ง 4 ประการคือ ฉันทะ (มีความสนใจ) วิริยะ (มีความเพียรพยายาม) จิตตะ (ความเอาใจใส่) วิมังสา (หมั่นทบทวนการทำงาน) รวมถึงการบริหารงานตามหลักฆราวาสธรรม(ธรรมสำหรับผู้ครอง

¹¹⁹พระพิระพงษ์ โชตินอก, “การศึกษาแนวทางการบริหารจัดการด้านการศึกษาของโรงเรียน กรณีศึกษา: โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญวัดไพโรสณฑ์ศักคาราม” (การค้นคว้าแบบอิสระ ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดเพชรบูรณ์, 2551), 79.

เรือน) ทั้ง 4 ประการ คือ สัจจะ (มีความจริงใจ) ทมะ (มีความข่มใจ) ขันติ (มีความอดทน) และ จาคะ (มีการเสียสละ)¹²⁰

พระครูใบฎีกาอภิชาติ ฐมฺมสุทฺโธ (พรสุทฺธิชัยพงค์) วิจัยเรื่อง ประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี พบว่า ประสิทธิภาพในการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยมีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการศึกษา อบรมและสั่งสอน ด้านการบำรุงรักษาวัด จัดกิจการและ ศาสนสมบัติ ด้านการให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล และด้านการบริหารและการปกครอง ตามลำดับ ผลการศึกษาปัญหาและแนวทางในการบริหารงานด้านการบริหารจัดการศึกษาของเจ้าอาวาส พบว่า ปัญหาและแนวทางในการบริหารงานของเจ้าอาวาส ด้านการศึกษา อบรมและสั่งสอน ขาดแคลนครู มีไม่เพียงพอ และไม่มีการอบรมครูที่จะสอน ทำให้เกิดการขาดแคลนครูที่จะทำหน้าที่ในการสอนหนังสือทั้งในแผนกบาลี แผนกธรรมและแผนกสามัญ แนวทางแก้ไขคือควรส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนการสอนทั้งทางโลกและทางธรรมภายในวัด และควรสนับสนุนให้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถขึ้นมาเป็นครูสอน และควรจัดให้มีการอบรมครูพระทุก 6 เดือน¹²¹

พระมหาเรืองเดช ถาวรธมฺโม ได้ศึกษาเรื่อง วัดศูนย์ การเรียนรู้เพื่อจัดการความขัดแย้งทางสังคม พบว่า ศูนย์การเรียนรู้ของวัดในภาคตะวันออก ส่วนใหญ่มีพัฒนาการเก่าแก่กว่า 200 ปี การเกิดขึ้นของศูนย์การเรียนรู้ มีสาเหตุเกิดจากวัดมีความต้องการให้คนในชุมชน ได้พัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต วัดจึงจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมการถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมต่าง ๆ อันสนองความต้องการของสังคมและเป็นกลไกสำคัญของรัฐในการพัฒนาสังคม ปัญหาของศูนย์การเรียนรู้ของวัดด้านเศรษฐกิจคือขาดงบประมาณ เนื่องจากไม่มีกฎหมายรองรับ ทำให้ไม่มีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินงาน ส่วนปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรมเกิดจากการไม่อาจคัดกรองบุคลากรที่เข้ามาพึ่งวัด โดยการปฏิเสธผู้ที่ไม่มีความรู้หรือเป็นภาระจากสังคมได้ และไม่มีพระราชบัญญัติเฉพาะศูนย์การเรียนรู้ของวัด ความต้องการศูนย์การเรียนรู้ของวัดเพื่อบริการชุมชนในภาคตะวันออก พบว่า มีความต้องการด้านการบริหารจัดการด้านวิชาการ

¹²⁰นิติรัฐ วรรณวิริยวัตร, “การบริหารงานแบบพุทธวิธีของโรงเรียนพระปริยัติธรรมอำเภอเมืองเชียงใหม่” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษามหาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552), บทคัดย่อ.

¹²¹พระครูใบฎีกาอภิชาติ ฐมฺมสุทฺโธ (พรสุทฺธิชัยพงค์), “ประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), บทคัดย่อ.

และด้านเครือข่าย โดยต้องการการสนับสนุนเชิงนโยบาย ต้องการพัฒนาคณะ ต้องการกฎหมายรองรับ เพื่อจะได้จัดสรรงบประมาณดำเนินการบริหารจัดการ ด้านการพัฒนาวิชาการ ต้องการให้มีการพัฒนาครูผู้สอน พัฒนาสื่อและหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและผู้เรียน ต้องการสารสนเทศที่ทันสมัยและการประเมินผลที่วัดความก้าวหน้าของการเรียนรู้ตามสภาพจริง ด้านเครือข่าย ต้องการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนและให้องค์กรภาคเอกชนมีส่วนร่วมวางแผนจัดการและประเมินผล การพัฒนารูปแบบ พบว่า ควรมีลักษณะสำคัญ 6 ด้าน คือ (1) สนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน โดยมี การให้บริการที่สนองตอบการเรียนรู้และการพัฒนาประชาชนในชุมชน (2) มีกิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน (3) มีการให้บริการที่ส่งเสริม และพัฒนาการเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ชุมชนในวัด (4) เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะประเพณี และวัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน (5) มีความรู้และวิถีชีวิตที่มีกิจกรรมบันเทิงที่ เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม และได้เรียนรู้จากสารบบันเทิง (6) เป็นเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้เสมือนจริงวัดเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งในด้านศาสนธรรมและความรู้นอกระบบอื่น ตามความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น รูปแบบการศึกษาในระบบ นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยแล้วนำไปพัฒนาจิตใจและสร้างคุณภาพในการดำรงชีวิตของประชาชน¹²² และพระมหาสมพงษ์ สมจิตโต (แช่ล้ม) ศึกษาเรื่องสภาพปัญหาการบริหารโรงเรียนสหศึกษาวาฬองค์พระปฐมเจดีย์จังหวัดนครปฐม พบว่า 1. สภาพการบริหารงานของโรงเรียนสหศึกษาวาฬ องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม โดยรวมทั้ง 5 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านมากที่สุดคือ ด้านการประเมินผล อยู่ในระดับมาก รองลงมาคือ ด้านผู้สอน และน้อยที่สุดคือ ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน 2. ปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนสหศึกษาวาฬ องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม โดยรวมทั้ง 5 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านมากที่สุดคือ ด้านหลักสูตร รองลงมาคือ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และน้อยที่สุดคือ ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน 3.เปรียบเทียบสภาพการบริหารงานของโรงเรียนสหศึกษาวาฬ องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม พบว่า เปรียบเทียบสภาพการบริหารงานของโรงเรียนสหศึกษาวาฬ องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม จำแนกตามสถานภาพอายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งปัจจุบัน และประสบการณ์ โดยรวมและรายด้านมีความเห็น

¹²² พระมหาเรืองเดช ถาวรธมโม (ศรีประสม), “วัด : ศูนย์การเรียนรู้เพื่อลดความขัดแย้งทางสังคม” (งานสัมมนาวิชาการ ภาควิชาภาษาไทย วันวิสาขบูชาโลก 2553 ครั้งที่ 7, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย พระนครศรีอยุธยา, 2553), 203-206.

ไม่แตกต่างกัน และ ระดับการศึกษา (วุฒิทางธรรม) ด้านเปรียญธรรม พบว่า สภาพการบริหารงานของโรงเรียนสหศึกษาบาลี องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม โดยรวมแต่ละด้านมีความเห็นแตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 4. เปรียบเทียบปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนสหศึกษาบาลี องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม พบว่า เปรียบเทียบสภาพการบริหารงานของโรงเรียนสหศึกษาบาลี องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม จำแนกตามสถานภาพ ระดับการศึกษา ตำแหน่งปัจจุบัน และประสบการณ์ โดยรวมและรายด้าน มีความเห็นไม่แตกต่างกัน และ พบว่า เปรียบเทียบสภาพการบริหารงานของโรงเรียนสหศึกษาบาลี องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม จำแนกตามอายุ โดยรวมทุกด้าน มีความเห็นแตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05สามารถช่วยให้นักเรียนประสบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนได้¹²³

และพระมหาประมาณ สายเปลี่ยน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินโครงการการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน โรงเรียนศรีนภเชตวิทยา (พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา) อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า 1.ภาพรวมผลการประเมินด้านปฏิภิกิริยา อยู่ในระดับมาก ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์การประเมินที่ต้องการ เมื่อพิจารณาเป็น รายองค์ประกอบย่อย พบว่า อยู่ในระดับมากทุกองค์ประกอบ 2. ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับการประเมินความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับหลัก พรหมวิหาร 3 ไตรสิกขา ศีล 10 และวิธีการเจริญเมตตาในชีวิตประจำวัน ในภาพรวมตามความคิดเห็นของนักเรียนพบว่า นักเรียนเห็นว่า ตนเองมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักพรหมวิหาร 3 ไตรสิกขา ศีล 10 และวิธีการเจริญเมตตาในชีวิตประจำวัน ในช่วงหลังการอบรมสูงกว่าก่อนการอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด 3. ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับการประเมินพฤติกรรมของนักเรียนผู้เข้าร่วมโครงการ ระหว่างร่วมกิจกรรมในโครงการ ในภาพรวมในด้านความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทนอดกลั้น ความเมตตา กรุณา ความกล้าหาญ และความเคารพและยอมรับตนเองและผู้อื่นพบว่า นักเรียนเห็นว่าตนเองมี

¹²³ พระมหาสมพงษ์ สมจิตโต (แช่ถิม) , “สภาพปัญหาการบริหารโรงเรียนสหศึกษาบาลี องค์พระปฐมเจดีย์จังหวัดนครปฐม” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553),บทคัดย่อ.

พฤติกรรมทุกด้านในช่วงหลังการอบรมสูงกว่าก่อนการอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด¹²⁴ เสมอจิต ชูหอยทอง ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการวัดต้นแบบ ศูนย์กลางการเรียนรู้ในชุมชน: ศึกษากรณีวัดห้วยเกียงอำเภอสันทรายจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า กิจกรรมพื้นฐาน 4 ประการอันได้แก่การวางแผน(Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ และสั่งการ(Leading and Directing) และการควบคุม (Controlling) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของ กระบวนการบริหารจัดการ และใช้ชุมชนเป็นฐาน เน้นปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจน เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านวัด โรงเรียนและส่วนราชการหรือ “บวร” เป็นหลักเมื่อเกิดปัญหา ในการบริหารงาน จะใช้วิธีการสื่อสารในการแก้ไขปัญหาและสร้างความเข้าใจ เพื่อป้องกันปัญหา ในอนาคต และเจ้าอาวาสมีใจรักและความมุ่งมั่นทุ่มเทที่จะพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์ กลางการเรียนรู้ใน ชุมชนอย่างแท้จริง มีการเตรียมความพร้อมของวัดในด้านต่าง ๆ เน้นสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับ ชุมชนสนใจปัญหาของชุมชน จัดแหล่งและกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆขึ้นในวัดเพื่อให้เด็กเยาวชน และคนในชุมชนสามารถเข้ามาเรียนรู้ตามอัธยาศัย มีวิสัยทัศน์และภาวะผู้นำ คิดนอกกรอบ ประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ของวัดอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้าใจและศรัทธาใน กิจกรรมที่วัดทำ ทำให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม ชุมชนประเทศชาติและเกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อวงการ พระพุทธศาสนาสืบไป¹²⁵ พระครูใบฎีกาบุญชู ชุตินฺธฺโย(บุญวงศ์) ศึกษาเรื่อง รูปแบบการบริหาร โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พบว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็น ฐานรองรับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่ดี การจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ศึกษาเป็นการจัดการศึกษาในระบบตามพระราช บัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 เพื่อสนองนโยบายของรัฐ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ ประชากรของชาติให้เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข และมีทักษะในการดำรงชีวิตในสังคม ให้เป็นสุข พัฒนาภูมิความรู้ของพระภิกษุ-สามเณร ให้ทัน ต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ การ

¹²⁴ พระมหาประมาณ สายเปลี่ยน, “การประเมิน โครงการการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม ของนักเรียน โรงเรียนศรีนภเขตวิทยา (พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา) อำเภอตากฟ้า จังหวัด นครสวรรค์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2553), บทคัดย่อ.

¹²⁵ เสมอจิต ชูหอยทอง, “การบริหารจัดการวัดต้นแบบ ศูนย์กลางการเรียนรู้ใน ชุมชน : ศึกษากรณีวัดห้วยเกียงอำเภอสันทรายจังหวัดเชียงใหม่” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตร- มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554), บทคัดย่อ.

บริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นองค์กรหลักที่ควบคุม และส่งเสริมการจัดการศึกษาโดยตรง¹²⁶

จรรยา จัตุพร ศึกษาบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : กรณีศึกษาบทบาทและหน้าที่ของ ดร.พระมหาไพเราะ ฐิตสีโล พบว่า พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยทำหน้าที่ด้านการศึกษาของชาติด้วยทำให้พระสงฆ์มีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับ บ้าน วัด โรงเรียน และต้องมีบทบาทอย่างกว้างขวางในการช่วยเหลือสงเคราะห์สังคมมากขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก โดยใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนากิจการคณะสงฆ์¹²⁷

พระมหาเมธา อภินนุ โท (ดวงคุณ). ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สำนักเรียนวัดโสธรวราราม ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนมี ดังนี้ ผู้บริหารและครูสอนมีความเห็นว่าปัจจัยที่มีผลมากที่สุดคือด้านการบริหารทั่วไป รองลงมาด้านพฤติกรรมการสอนของครู ด้านสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา ด้านหลักสูตร และด้านการสนับสนุนจากชุมชน มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนเรียงตามลำดับ ส่วนนักเรียนมีความเห็นต่อระดับปัจจัยที่มีผลด้านพฤติกรรมการสอนของครูมากที่สุด รองลงมาด้านสภาพแวดล้อม ด้านหลักสูตร ด้านการบริหารทั่วไปและด้านการสนับสนุนจากชุมชน มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนตามลำดับ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารและครูสอนกับความคิดเห็นของนักเรียน โดยภาพรวมมีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05¹²⁸ พระครูชัยกิจจารักษ์ ฐิตธมฺโม (เทวินทร์) ศึกษาเรื่องประสิทธิผลการจัดการ ศาสนศึกษาของพระสังฆาธิการในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี พบว่า ประสิทธิผลการจัดการศาสนาของพระสังฆาธิการใน

¹²⁶ พระครูใบฎีกาบุญชู ชุตินฺธฺโย (บุญวงศ์), “รูปแบบการบริหาร โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล, 2554), บทคัดย่อ.

¹²⁷ จรรยา จัตุพร, “บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : กรณีศึกษาบทบาทและหน้าที่ของ ดร.พระมหาไพเราะ ฐิตสีโล” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), บทคัดย่อ.

¹²⁸ พระมหาเมธา อภินนุ โท (ดวงคุณ), “ปัจจัยที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สำนักเรียนวัดโสธรวราราม ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), บทคัดย่อ.

อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาของพระสังฆาธิการ ในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรีอยู่ในระดับมากทุกด้านตามลำดับ คือ ด้านการจัดการศึกษา ด้านหลักสูตรการเรียน ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านปัจจัยสนับสนุนการเรียนการสอน ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการประเมินผลการเรียน ปัญหา อุปสรรคเกี่ยวกับประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาของพระสังฆาธิการ ในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี ดังนี้ 1. ขาดความพร้อมในการจัดระบบการเรียนการสอน ทั้งในเรื่องของการจัดหลักสูตร 2. ขาดงบประมาณ ในการดำเนินการจัดการศึกษา 3. ขาดแคลนครูผู้สอนที่มีประสิทธิภาพ 4. ขาดระบบในการจัดการศึกษา 5. การจัดเวลาเรียนยังไม่เป็นระบบไม่แน่นอน 6. มีเวลาเรียนน้อยเกินไป จึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งสำหรับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษา ดังนี้ ควรคัดเลือกเนื้อหาเพื่อนำมาสอนให้สัมพันธ์กับผู้เรียน จัดตารางการศึกษาให้ตรงกับหลักสูตร ควรสรรหางบประมาณมาดำเนินการให้เพียงพอต่อความต้องการด้านการจัดการศึกษา ควรสรรหาครูที่มีความรู้ ภูมิความรู้แตกฉานและเข้าใจทั้งทางโลกทางธรรม เป็นระบบที่ดี และควรแบ่งเวลาเรียนให้เหมาะสม ควรจัดให้เรียนตลอดทั้งปี และมีการสับเปลี่ยนเรียนวิชาอื่นด้วย¹²⁹

พระไพศาล ปญญาวุฑฺโฒ (หมวดแดง) ศึกษาเรื่อง ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของวัดในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่า ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ของวัดในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านบุคลากร ด้านเทคนิคและวิธีการสอน ด้านสภาพแวดล้อม อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านสื่ออุปกรณ์การสอน อยู่ในระดับปานกลาง ปัญหา อุปสรรค ได้แก่ พระที่สอนพระปริยัติธรรมมีจำนวนน้อย ที่สอนอยู่ก็สอนหลายวิชา ใช้วิธีการสอนแบบไม่ทันสมัย ไม่มีเทคนิคใหม่ๆ ทำให้ขาดความน่าสนใจในการเรียน ขาดอุปกรณ์ที่จะมาช่วยสอน เพื่อเพิ่มความสนใจในการเรียน สถานที่เรียนอยู่ที่แออัด ไม่สงบ และมีเสียงรบกวนจากภายนอก ข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ ด้านบุคลากร สรรหาพระที่ทำหน้าที่สอนพระปริยัติธรรมรุ่นใหม่เพิ่มขึ้น โดยทดสอบวัดความรู้และทดลองปฏิบัติหน้าที่การสอนจริง, ด้านเทคนิคและวิธีการสอน เพิ่มแรงจูงใจในการท่องจำอาจจะ

¹²⁹ พระครูชัยกิจจารักษ์ ฐิตธมฺโม (เทวินทร์), “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาของพระสังฆาธิการ ในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), บทคัดย่อ.

เป็นคำตอบแทนหรือรางวัล เพื่อให้เกิดความสนใจมากยิ่งขึ้น, ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน เพิ่มอุปกรณ์เทคโนโลยีที่ทันสมัยมาช่วยสอนเพิ่มมากขึ้น เช่น สื่อรูปภาพ สื่อเสียง, ด้านสภาพแวดล้อม จัดสถานที่เรียนให้เหมาะสม มีอากาศถ่ายเทสะดวก ไม่มีเสียงรบกวนจากภายนอก¹³⁰

พระปลัดสมควร อธิปญโญ (วงศ์วรรณ) ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาครพบว่า 1.ผลการวิเคราะห์การบริหารจัดการ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก 2. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับการบริหารจัดการ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาครนั้น พบว่าพระสงฆ์ที่มีตำแหน่ง/หน้าที่ อายุพรรษา วุฒิการศึกษาทางโลก และวุฒิการศึกษาทางธรรมมีความสัมพันธ์กันซึ่งยอมรับสมมติฐานการวิจัยทุกข้อที่ตั้งไว้ 3. ผลการสัมภาษณ์ พบว่า การเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี เป็นความจำเป็นเพราะผู้เรียนจะได้ความรู้พระธรรมวินัย ได้ปฏิบัติตามคำสอนให้ถูกต้องเหมาะสม และปฏิบัติการสอนผู้อื่นให้รู้และปฏิบัติตามได้ด้วยปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรงสำนักเรียนบาลีประจำจังหวัดยึดหลักบริหารจัดการที่ว่าทุกคนมีส่วนร่วมและมีส่วนสำคัญในการจัดการการศึกษา ทั้งฝ่ายคณะผู้บริหาร และฝ่ายผู้เรียนจะต้องร่วมกันพัฒนาศักยภาพตามขีดความสามารถ ต้องร่วมแรงและร่วมใจกันรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ ตัวเองรับผิดชอบเมื่อถึงวาระการประชุมตามเกณฑ์ที่วางไว้ทุกฝ่ายจะต้องมาประชุมร่วมกันเพื่อให้รู้ข้อบกพร่อง วางแผนแก้ไขและพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างมีประสิทธิภาพ 4. ปัญหา อุปสรรค คือ ขาดความดูแลเอาใจใส่จากเจ้าคณะพระสังฆาธิการชั้นปกครองสูงสุดที่สำนักเรียนบางสำนักเรียนสามารถดำรงอยู่ได้ก็เพราะเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลและจัดสรรงบประมาณมาให้ใช้จ่ายและจัดการศึกษาด้วยศรัทธาของเจ้าอาวาสและคณะครูสอนข้อเสนอแนะ

¹³⁰ พระไพศาล ปัญญาวุฑฒโฒ (หมวดแดง) ,ประสิทธิภาพการจัดการการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของวัดในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารจัดการคณะสงฆ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2555.บทคัดย่อ.

พระสังฆาธิการในจังหวัดสมุทรสาคร ควรเชื่อมเยื่อคุณแล่นักเรียน ให้คำแนะนำและข้อคิดถึงการเรียนว่าดีมีประโยชน์ ให้กำลังใจเจ้าอาวาสและครูสอน ช่วยหาทุนรอนมาสนับสนุน¹³¹

พระครูปฐมเขตวิกรม (สมพงษ์ รัววิณฺโณ) ศึกษาเรื่องประสิทธิภาพการบริหารงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์และประชาชนมีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกด้าน ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับประสิทธิภาพการบริหารงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ไม่มีความสัมพันธ์กันซึ่งปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับประสิทธิภาพการบริหารงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ทั้งพระสงฆ์และประชาชน สามารถสรุปได้ดังนี้ พระสังฆาธิการส่วนมากไม่มีการวางกฎระเบียบที่แน่นอนสำหรับการปฏิบัติของผู้ที่อยู่ในปกครอง, พระสังฆาธิการไม่มีมาตรการรองรับความผิดในเรื่องบทธงโทษ ขาดการวางแผนในเรื่องแผนปฏิบัติงานประจำปี ขาดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในเรื่องตัวบุคลากรผู้สอน ผู้ถ่ายทอดความรู้, บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการสอนธรรมและบาลียังใช้หลักการสอนแบบเดิมๆ, ยังขาดการสร้างแรงจูงใจ สำหรับทั้งผู้ที่จะเรียน และผู้ที่สอบได้เปรียญธรรม และขาดเงินงบประมาณสนับสนุนการเรียนในการศึกษาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และประสิทธิภาพการบริหารงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานีนั้นมีการบริหารงาน 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์¹³²

พระมหาไชยณรงค์ ภูทุมนฺี (เสริมแก้ว) ศึกษาบทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ของวัดชลประทานรังสฤษฎ์อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พบว่า บทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ของวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มี

¹³¹ พระปลัดสมควร อธิปัญญา (วงศ์วรรณ), “การบริหารจัดการ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

¹³² พระครูปฐมเขตวิกรม (สมพงษ์ รัววิณฺโณ), “ประสิทธิภาพการบริหารงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

ค่าเฉลี่ยเท่ากับ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้านและสรุปได้ดังนี้โดยภาพรวม งานด้านสาธารณสงเคราะห์ของวัดนั้นมีความสำคัญมากเพราะเป็นการช่วยเหลือสนับสนุนช่วยเหลือคน ช่วยเหลือสังคม และบทบาทของพระสงฆ์และวัดนั้นสามารถเข้าถึงประชาชนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะด้านภัยพิบัติต่างๆ ทั้งพระสงฆ์และวัดทั่วประเทศก็ได้ให้การสงเคราะห์กันเป็นอย่างมาก ตลอดจนการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาความยากจน และการประกอบอาชีพให้แก่ประชาชนได้เป็นอย่างดีในการพัฒนางานด้านสาธารณสงเคราะห์นี้ต้องอาศัยหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาจะมีประโยชน์ต่อชุมชนมาก ก็ต้องอาศัยยึดหลักสังคหวัตถุธรรม 4 ประการทำให้การทำงานด้านการสาธารณสงเคราะห์สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ตลอดจนสามารถที่จะยึดเหนี่ยวน้ำใจคนทั้งวัดและทั้งบ้านและผู้ที่อยู่อาศัยในเขตชุมชนนั้นก็พลอยได้รับประโยชน์รับความสุขเสมอ และข้อเสนอแนะในบทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ของวัดชลประทานรังสฤษฎ์ คือ ควรมีการวางแผนที่ดีในการบริหารจัดการ การกระจายงานและการประชาสัมพันธ์ ควรสนับสนุนเฉพาะบางกิจกรรมที่มีความสำคัญและไม่ต้องใช้งบประมาณในการจัดกิจกรรมมากนักเนื่องด้วยสถานที่ทางวัดไม่ค่อยพอเพียงและควรมีการจัดตั้งกองทุนสำรองเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยทางธรรมชาติ และจัดให้มีการเปิดรับอาสาสมัครช่วยเหลือกิจกรรมที่อาจจะมามากขึ้นในอนาคต¹³³ พระครูพิทักษ์สังฆกิจ (โกสุม ติคุขวิโร) ศึกษาเรื่องแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทุโธ) พบว่า การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ เป็นส่วนหนึ่งในการปกครองของคณะสงฆ์ไทย ได้จัดการศึกษาให้พระภิกษุ-สามเณร และประชาชนทั่วไป ประกอบด้วย พระปริยัติธรรมแผนกธรรม พระปริยัติธรรมแผนกบาลี พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ ระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้บุตร-ธิดาของชาวจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง มีโอกาสในการศึกษาและท่านได้มองเห็นประโยชน์ของการศึกษา จึงได้มีนโยบายในการพัฒนาการศึกษา โดยพระภิกษุสามเณรในวัด จะต้องศึกษาเล่าเรียนนักธรรมหรือบาลี ส่งเสริมให้พระสังฆาธิการได้รับการศึกษาเพื่อให้ท่านเหล่านั้นได้นำความรู้และประสบการณ์ที่มีนั้นมาปฏิบัติสนองงานกิจการคณะสงฆ์ได้อย่างถูกต้อง และให้มีโอกาสได้ดำรงตำแหน่งในระดับเจ้าอาวาส ระดับตำบล ระดับอำเภอ และจังหวัดผลสำเร็จของแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษานั้น ส่งผลให้พระภิกษุสามเณรได้รับความรู้จากการศึกษา สามารถพัฒนา

¹³³ พระมหาไชยณรงค์ ภทฺทมนฺี (เสริมแก้ว), “บทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ของวัดชลประทานรังสฤษฎ์อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

คุณภาพชีวิตของตนเองอย่างสมบูรณ์ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ ทศนคติ ความคิด พฤติกรรมในเชิงลบเป็นไปในเชิงบวก พระสังฆาธิการได้มีโอกาสพัฒนาตนเองในการศึกษา ในระดับที่สูงขึ้น มีบุคลากรทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพ จนสามารถนำหลักธรรมไปเผยแผ่ อย่างกว้างขวาง อันเป็นการประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมตลอดไป¹³⁴

พระสุภาพ อภิชาโต (โทนหงส์สา) ศึกษาเรื่อง บทบาทพระสังฆาธิการกับการบริหารวัด โดยใช้หลักธรรมมาภิบาลอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารวัด โดยใช้หลักธรรมมาภิบาล เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้กับวัดและชุมชน สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้สึกสามัคคีและร่วมกันเป็นพลัง ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่าง ยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเยียวยา ภาวะวิกฤติ ภัยอันตรายที่หากจะมีมาในอนาคต ที่จะเกิดขึ้นในวัดและเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพราะ สังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใส และความมีส่วนร่วม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข สอดคล้องกับความเป็นไทย รัฐธรรมนูญ และกระแสโลกยุคปัจจุบัน การส่งเสริมให้เกิดการสร้าง ธรรมาภิบาลนั้น มาจากความร่วมมือของทั้งวัด และชุมชนรวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สภาพปัญหา และบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมมาภิบาล พบว่า 1.หลักนิติธรรม พระสงฆ์ นั้นเป็นบุคคลของส่วนรวมเป็นผู้ที่ไม่สามารถจะกระทำตามใจตัวเองได้และถือกฎหมายทั้งสอง ด้านคือทั้งทางพระวินัยและกฎหมายทางบ้านเมืองเผยแผ่ด้วยความถูกต้องปัญหาในด้านการสื่อสารใน หมู่คณะสงฆ์ 2.หลักคุณธรรม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ต้องมีในเผยแผ่ เมื่อมีคุณธรรมเกิดขึ้นการเผยแผ่ ก็เป็นไปด้วยดีใช้หลักในการเผยแผ่ให้ถูกกับสถานการณ์ปัจจุบัน ขาดความรู้ความเชี่ยวชาญในการ นำไปใช้ ผู้ปฏิบัติไม่มีแบบแผนในการปฏิบัติ 3.หลักความโปร่งใส ไม่สามัคคีเป็นส่วนที่ทำให้การ บริหารไม่สำเร็จและเกิดการแตกร้างในหมู่คณะ 4.หลักการมีส่วนร่วม พระสงฆ์นั้นมีส่วนร่วม กับ สังคมงานที่จะกระทำนั้นขึ้นอยู่กับสถานที่และเวลาด้วย 5.หลักความรับผิดชอบมอบหมายงาน ทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จตามหน้าที่รับผิดชอบ 6.หลักความคุ้มค่ามีการกระจาย งานให้ทำตามความถนัด เพื่อความคุ้มค่าและประโยชน์อันพึงจะได้รับซ้ำซ้อน ที่ไม่มีแบบแผน เผยแผ่ โดยไม่มีหลักการไม่ถนัดในงานที่ทำ การบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมมาภิบาล พบว่า การบริหารวัด

¹³⁴ พระครูพิทักษ์สังฆกิจ (โกสุม ติคุขีโร), “แนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้าน ศาสนศึกษา ของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

โดยใช้หลักธรรมาภิบาลนั้นต้องอาศัยหลักการมีเหตุผลและมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับวัดควรให้เจ้าอาวาสและผู้ใหญ่บ้านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารวัด โดยใช้หลักธรรมาภิบาล เพราะถือว่าทั้งสองฝ่ายเป็นผู้นำในการบริหารวัดและหมู่บ้านให้มีการบริหารจัดการได้อย่างมีระบบควรมีการพัฒนาการศึกษาของพระสงฆ์และสามเณร โดยนำหลักธรรมาภิบาลเข้ามาใช้เพื่อพระสงฆ์ และสามเณรได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นไปและสนับสนุนเกี่ยวสาธาณูปโภคในเรื่องการรักษาพยาบาลเวลาพระสงฆ์ และสามเณร ด้วยการตั้งกองทุนไว้สำหรับสนับสนุน¹³⁵

พระอธิการสุรินทร์ ฐานวโร (นราแห้ว) ศึกษาเรื่องการศึกษาการจัดการเรียนการสอน ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี พบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ดังนี้ ด้านหลักสูตร ควรให้นักเรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอน เพื่อที่จะทำให้หลักสูตรนั้นเป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนมากที่สุด รวมถึงเนื้อหาวิชามีความสอดคล้องกับหลักสูตรของสถานศึกษาน้อยมาก ด้านการเรียนการสอน มีความทันสมัย และเป็นปัจจุบันน้อยมาก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อหาเก่า ที่ทั้งผู้สอนและผู้เรียนไม่สามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับเหตุการณ์ในปัจจุบันได้ ด้านสื่อการเรียนการสอน ขาดการนำผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกมาช่วยในการผลิตสื่อสำหรับการเรียนการสอน พระพุทธศาสนา ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างผู้เรียนน้อย ด้านการวัดและประเมินผล ครูผู้สอนมีการประเมินผลการเรียนของนักเรียนตามสภาพเป็นจริงนั้นน้อยมาก แนวทางพัฒนาการจัดการเรียนการสอนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ คือ ควรจัดทำหลักสูตรให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่สอนของโรงเรียนในแต่ละระดับชั้น และเหมาะสมกับวัยควรจัดการเรียนการสอนอย่างมีแผนการสอนที่ชัดเจนเพื่อให้นักเรียนใช้ศึกษาต่อได้ สื่อการสอนควรมีหลากหลาย เหมาะสมกับเนื้อและมีการใช้เทคโนโลยีประกอบการสอน กิจกรรมการเรียนการสอนควรใช้แหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ เช่น สถานที่ สำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนา และ การวัดและประเมินผล ควรวัดให้หลากหลายวิธี และแจ้งผลการสอบให้เร็วเพื่อให้นักเรียนได้ปรับปรุงตนเอง และสามารถนำผลการเรียน ไปเทียบผลการเรียนที่โรงเรียน

¹³⁵ พระสุภาพ อภิชาโต (โทนหงส์สา), “บทบาทพระสังฆาธิการกับการบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมาภิบาลอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

ประจำได้¹³⁶ พระครูปฐมเขตวิกรม (สมพงษ์ รัววิญ โณ) ศึกษาเรื่อง ประสิทธิภาพการบริหารงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี พบว่า ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับประสิทธิภาพการบริหารงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ทั้งพระสงฆ์และประชาชน สามารถสรุปได้ดังนี้ พระสังฆาธิการส่วนมากไม่มีการวางกฎระเบียบที่แน่นอนสำหรับการปฏิบัติของผู้ที่อยู่ในปกครอง, พระสังฆาธิการไม่มีมาตรการรองรับความผิดในเรื่องบทธงโทษ ขาดการวางแผนในเรื่องแผนปฏิบัติงานประจำปี ขาดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในเรื่องตัวบุคลากรผู้สอน ผู้ถ่ายทอดความรู้, บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการสอนธรรมและบาลียังใช้หลักการสอนแบบเดิมๆ, ยังขาดการสร้างแรงจูงใจ สำหรับทั้งผู้ที่จะเรียน และผู้ที่สอบได้เปรียญธรรม และขาดเงินงบประมาณสนับสนุนการเรียนในการศึกษาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สำหรับประสิทธิภาพการบริหารงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี นั้นมีการบริหารงาน 6 ด้าน คือ 1) ด้านการปกครอง 2) ด้านการศาสนศึกษา 3) ด้านศึกษาสงเคราะห์ 4) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 5) ด้านการสาธารณูปการ และ 6) ด้านการสาธารณสงเคราะห์¹³⁷

ณัฐพัชร แนนบัว ศึกษาเรื่อง การบริหารทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอิทธิบาท 4 ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในอำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน คือ ฉันทะ ความพร้อมที่จะกระทำงาน วิริยะ การลงมือทำตามแผนงาน จิตตะ การเอาใจใส่กวดขันในงาน และวิมังสา การติดตามประเมินผลงาน พบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน ข้อเสนอแนะต่อ การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา คือ ผู้บริหารควรติดตามความก้าวหน้าของงานที่ได้มอบหมาย และควรมีจุดยืนที่ชัดเจน นอกจากนี้ควรจัดให้มีการประชุมประจำเดือนขึ้น เพื่อรับทราบปัญหาภายในองค์กรและควรมีการพัฒนา

¹³⁶ พระอธิการสุรินทร์ ฐานวโร (นราแห้ว), “การศึกษาการจัดการเรียนการสอนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

¹³⁷ พระครูปฐมเขตวิกรม (สมพงษ์ รัววิญ โณ), “ประสิทธิภาพการบริหารงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

บุคคลากรให้ทันต่อเหตุการณ์ในปัจจุบัน¹³⁸ พระครูประภัสร์สิทธิคุณ (ประสิทธิ์ ปภสฺสโร), ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า พระสงฆ์มีการประยุกต์งานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้วยการช่วยเหลือสังคมอย่างต่อเนื่อง บทบาทการสาธารณสุขสงเคราะห์จึงเป็นงานเกี่ยวกับการใช้อาคารสถานที่ภายในวัด ใช้เป็นที่ประชุมของหน่วยงานราชการ เป็นที่ประชุมของชุมชนหมู่บ้าน ตำบลในท้องถิ่น เพื่ออำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่ประชาชน หรือจัดกิจกรรมต่างๆของชุมชน เช่น การช่วยเหลือเด็กกำพร้า เด็กเร่ร่อน เด็กที่มาจากครอบครัวจากจน นอกจากนี้ เจ้าอาวาสแบ่งที่วัดให้จัดตั้งสถานศึกษา สถานีอนามัย ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ หรือที่ตั้งของหน่วยราชการ ประปาประจำหมู่บ้าน ตลอดจนกิจกรรมสาธารณสุขประโยชน์ต่าง ๆ เช่น เกิดอุทกภัย พระสงฆ์จัดการรวบรวม เครื่องอุปโภคบริโภคจากผู้มีจิตศรัทธานำไปช่วยเหลือผู้ประสบภัย เพื่อให้สังคมได้ปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ คือทาน ศีล ภาวนา ส่วนผลการดำเนินงานด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ เป็นการดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของประชาชนทั่วไป ได้แก่ ผลด้านสาธารณสุขประโยชน์ ทำให้ได้สิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น สถานีอนามัย หอสมุด ศาลาประชาคม ซึ่งส่งผลให้เกิดแหล่งรักษาโรค และแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ด้านจิตใจทำให้ประชาชนทั่วไปเห็นบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่องานสาธารณสุขสงเคราะห์ และเกิดศรัทธายิ่งขึ้น¹³⁹

พระครูสังฆรักษ์สุชาติ เขมกาโร (เข้มเดช) พบว่า การจัดการเรียนการสอนของสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เขตทวีวัฒนา ทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านสื่อการเรียนการสอน, ด้านการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน, ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน, และ ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน การศึกษาแนวทางการจัดการเรียนการสอนของสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เห็นว่า ด้านหลักสูตรการเรียนการสอนควรจัดให้มีคณะกรรมการบริหารที่ชัดเจนและควรมีการจัดการเรียนรู้ให้ตรงกับวัตถุประสงค์ ด้านกิจกรรมการ

¹³⁸ ญัฐพัชร แนนบัว, “การบริหารทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอิทธิบาท 4 ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

¹³⁹ พระครูประภัสร์สิทธิคุณ (ประสิทธิ์ ปภสฺสโร), “บทบาทของพระสงฆ์ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

เรียนการสอน ควรจัดกิจกรรมที่ประกอบการเรียนรู้และน่าสนใจและทันสมัยมากขึ้น ด้านสื่อการเรียนการสอน ควรเพิ่มสื่อการเรียนการสอนให้มากและทันสมัย ด้านการวัดผลและประเมินผล การเรียนการสอนควรนำผลการเรียนของนักเรียนมาปรับปรุงการเรียนการสอนให้ดีขึ้น¹⁴⁰

สุปรียา ชีรสิรานนท์ พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา ได้ยึดแนวการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา เพื่อให้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการฝึกฝนและพัฒนาตนเอง ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การเรียนรู้เกิดจากองค์ประกอบ คือ อายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่อยู่ต้องกาย (โผฏฐัพพะ) อารมณ์ที่เกิดกับใจ (ธรรมารมณ์) และวิญญาณ คือ ความรู้ที่เกิดขึ้น เมื่ออายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกัน เมื่อองค์ประกอบทั้ง 3 ประจวบพร้อมกันจึงเกิดผัสสะ ผัสสะจึงเป็นจุดเริ่มต้นการเรียนรู้ของมนุษย์ ข้อมูลต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาทางอายตนะจะเป็นข้อมูลหรือความรู้ได้ต้องผ่านการแปลความหมายด้วยจิต โดยประมวลผลจนเกิดเป็นความรู้และสื่อสารกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ รอบตัว พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับจิตและการรับรู้ทางอารมณ์ต่างๆ อันเป็นสภาวะเฉพาะของจิตที่ไม่สามารถทดลองได้ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ เช่น ความดีใจ พอใจ เสียใจ เป็นต้น โดยมีกระบวนการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 หรือกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา บังคับภายนอกและบังคับภายในมีความสำคัญเท่าๆ กัน หรือกล่าวได้ว่ามนุษย์จะมีความสมบูรณ์เมื่อชีวิตของมนุษย์มีความสัมพันธ์ครบ 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิต และปัญญา¹⁴¹

จากงานวิจัยที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการจัดการศึกษาของสงฆ์ข้างต้น จึงควรได้รับความสนใจและช่วยปรับปรุงพัฒนาการบริหารและการจัดการศึกษาของสงฆ์ เพื่อให้เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพราะการศึกษามีความสำคัญกับบุคคลทุกเพศ วัย และทุกสังคม ของประเทศชาติ พระภิกษุและสามเณรก็เป็นบุคคลที่อยู่ในสังคม เป็นประชากรของประเทศชาติ ที่รัฐต้องให้การดูแลและให้การสนับสนุนด้านการศึกษาอย่างจริงจังและเข้าใจ เพราะการจัดการเรียนการสอนของสงฆ์ในปัจจุบัน มีอุปสรรค ข้อขัดข้อง อันเป็นปัญหาต่อระบบการ

¹⁴⁰ พระครูสังฆรักษ์สุชาติ เขมกาโร (แยมเดช), “การจัดการเรียนการสอนของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

¹⁴¹ สุปรียา ชีรสิรานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

จัดการเรียนการสอนในด้านต่าง ๆ มากมาย ดังนั้น การจัดการศึกษาของสงฆ์ จึงมีอุปสรรคและปัญหา การที่จะนำการศึกษาของสงฆ์เข้าสู่มาตรฐานการศึกษา ต้องมีการปรับปรุงคุณภาพ จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาสภาพและปัญหาให้รู้แจ้ง แล้วนำมาสู่กระบวนการปรับปรุงแก้ไขเพื่อหาแนวทางปรับปรุงและพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษาของสงฆ์ ในทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านหลักสูตร ด้านผู้สอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน และด้านการประเมินผล ให้มีคุณภาพและได้มาตรฐานเป็นไปตามที่รัฐกำหนดต่อไป

สรุป

สภาพการดำเนินงานบริหารจัดการศึกษาในวัดดังกล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าวัดเป็นสถานที่สำคัญในการจัดการศึกษาทั้งฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักร โดยมีเจ้าอาวาสแสดงบทบาทเป็นผู้นำในการบริหารการจัดการศึกษา และเป็นผู้มีความสำคัญในฐานะที่เกี่ยวข้องโดยตรงและโดยอ้อมโดยการมีส่วนร่วมทั้งในฐานะที่เป็นประธานกรรมการสถานศึกษาและเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการบริหารจัดการศึกษาของวัดดังกล่าว จะพบสภาพปัญหา แนวทางแก้ไข บทบาทของเจ้าอาวาสในการบริหารการจัดการศึกษาในสถานศึกษาของวัด

ดังนั้นการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการศึกษาของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารในสมัยที่พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ พุสฺสธมฺโม) เป็นเจ้าอาวาส” จะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสามารถสร้างนวัตกรรมในการบริหารการจัดการศึกษาโดยสถาบันสงฆ์ ให้ขับเคลื่อนไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการจัดการศึกษาให้เกิดผลผลิตและผลลัพธ์ที่มีคุณภาพนั้น โดยสำนักเรียนต้องใช้บทบาทของเจ้าอาวาสเป็นตัวขับเคลื่อน เพราะเจ้าอาวาสนับว่ามีบทบาทสำคัญยิ่งในการบริหารการจัดการศึกษาในวัด ผู้บริหาร/เจ้าอาวาสจัดว่าเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญโดยใช้บทบาทของเจ้าอาวาส ทั้งในด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นการใช้ปัญญา และการคำนึงถึงความจำเป็นปัจเจกบุคคลในการประพฤติตนเป็นแบบอย่างให้ผู้ร่วมงานมีความเชื่อถือ ศรัทธา สร้างแรงบันดาลใจให้ครูและบุคลากรมีความกระตือรือร้น กระตุ้นให้เกิดการพัฒนา งานบนพื้นฐานความแตกต่างของแต่ละบุคคล ทুমเทการปฏิบัติงานจนบรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์การบริหารจัดการศึกษาที่กำหนดไว้ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. 2545)